

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lia Janželj

(Ne)skladnost med ZDA in EU v boju zoper terorizem

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lia Janželj

Mentor:izr. prof. dr. Iztok Prezelj

(Ne)skladnost med ZDA in EU v boju zoper terorizem

Magistrsko delo

Ljubljana, 2016

Zahvaljujem se mentorju, izr. prof. dr. Iztoku Prezlju,
za potrpežljivost, pomoč in usmeritve.

(Ne)skladnost med ZDA in EU v boju zoper terorizem

ZDA in EU sta ključna akterja v boju zoper terorizem; njun odnos je večplasten ter družbeno, zgodovinsko, politično prepleten. Magistrsko delo se loteva odkrivanja vzrokov za (ne)skladja v boju zoper terorizem med ZDA in EU. Kot ključni vzroki so opredeljeni razumevanje koncepta boja zoper terorizem, definicija (mednarodnega) terorizma, zgodovinske izkušnje s terorizmom ter geopolitični položaj v povezavi z identiteto posameznega akterja. Neskladja se kažejo v ravni (ne)spoštovanja človekovih pravic ter odnosu do osebnih podatkov (pojem, zaščita pri prenosu v tretje države). Sodelovanje med obema deležnikoma poteka v okviru mednarodnih organizacij (OZN, NATO) ter preko agencij, kot sta Europol in Eurojust. Nadaljnje stične točke so usklajene na področju izmenjave podatkov o letalskih potnikih (Passenger Name Record) in o finančnih transakcijah (SWIFT). Vzajemne koristi se vidne tudi pri izročitvah in pravni pomoči ter varnosti letalskega tovora.

Ključne besede: boj proti terorizmu, EU, ZDA, zgodovina terorizma, vojna proti terorizmu, geopolitika, človekove pravice, osebni podatki, PNR, SWIFT, izročitev, pravna pomoč.

(Dis)harmony between the USA and the EU in Counter-Terrorism

The United States of America and the EU are key agents in the fight against terrorism; their relationship is multilayered and socially, historically, politically interconnected. Master's thesis is tackling the discovery of causes for (dis)harmony in the fight against terrorism between the USA and the EU. As main causes understanding of the concept of the fight against terrorism, (international) terrorism definition, historical experience with terrorism and geopolitical situation, in relation to the identity of each agent, are defined. Disharmony between the two is seen in the level of (dis)respect for human rights and in the attitude towards personal data (concept, protection of the data transfer to third countries). Cooperation between both participants proceeds in the frame of international organizations (UN, NATO) and agencies such as Europol and Eurojust. Further common grounds are coordinated in the field of data exchange of fliers (Passenger Name Record) and financial transactions (SWIFT). Mutual benefits are seen also in the area of extradition, legal help and air cargo security.

Key words: counter-terrorism, EU, USA, history of terrorism, war against terrorism, geopolitics, human rights, personal data, PNR, SWIFT, extradition, legal help.

KAZALO

1 UVOD	8
2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR	12
2.1 Opredelitev raziskovalnega vprašanja in ciljev	12
2.2 Hipoteze	13
2.3 Uporabljena metodologija.....	14
2.4 Struktura naloge	15
3 TERORIZEM, BOJ PROTI TERORIZMU IN ČLOVEKOVE PRAVICE	17
3.1 Razvoj terorizma – od njegovih začetkov pa vse do danes	17
3.2 Opredelitev terorizma in težave pri njegovem definiranju	23
3.3 Značilnosti terorizma in motivi zanj	27
3.4 Boj zoper terorizem.....	31
3.5 Človekove pravice in temeljne svoboščine – pojem in ključni dokumenti	37
4 VZROKI (NE)SKLADNOSTI MED ZDA IN EU V BOJU ZOPER TERORIZEM	40
4.1 Razumevanje koncepta boja zoper terorizem in opredelitev (mednarodnega) terorizma	41
4.2 Geopolitični položaj v svetu ter identiteta	52
4.3 Zgodovinsko ozadje (pretekle izkušnje s terorističnimi napadi)	59
5 SKLADJA MED ZDA IN EU V BOJU ZOPER TERORIZEM	65
5.1 Sodelovanje v OZN in NATO	65
5.2 Izmenjava podatkov o letalskih potnikih in finančnih transakcijah.....	70
5.3 Sodelovanje z Europolom in Eurojustom	73
5.4 Izročitev in vzajemna pravna pomoč	75
5.5 Letalski tovor	76
6 NESKLADJA MED ZDA IN EU V BOJU ZOPER TERORIZEM	78
6.1 Razlike med EU in ZDA glede spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin.....	78
6.2 Razlike med EU in ZDA pri opredelitvi osebnih podatkov in njihovi zaščiti pri prenosu v tretje države na področju pravosodja	90
7 SKLEP	96
8 LITERATURA	102

SEZNAM KRATIC

9/11 – 11. september 2001

CAT – Konvencija proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja

EKČP – Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin

ETA – Baskovska domovina in svoboda

EU – Evropska unija

EUROPOL – European Police Office

EUROJUST – European Union's Judicial Cooperation Unit

GS OZN – Generalna skupščina Organizacije Združenih narodov

ICAO – International Civil Aviation Organization

IRA – Irska republikanska armada

KoVP – Konvencija o varstvu posameznika glede na avtomatsko obdelavo osebnih podatkov

Listina – Listina Evropske unije o temeljnih pravicah

MPDPP – Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah

MPESKP – Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah

NATO – North Atlantic Treaty Organization

OZN – Organizacija Združenih narodov

PRN – Passenger Name Record

RAF – Frakcija Rdeče armade

SDČP – Splošna deklaracija človekovih pravic

VS OZN – Varnostni Svet Organizacije Združenih narodov

ZDA – Združene države Amerike

1 UVOD

Terorizem je kompleksen pojav, ki zajema različne elemente in vpliva na mnoge vidike delovanja družbe. Ima dolgo in raznovrstno zgodovinsko podlago ter posega na različna področja – varnostno, ekonomsko, politično, psihološko... Je izziv (če uporabimo princip iskanja nečesa dobrega v obupni situaciji), ki ga skušajo oziroma skušamo obvladati, izkoreniniti, a se ne glede na vloženi trud zdi, da vedno znova vznikne in ponovno pusti za seboj opustošenje, rane, bolečine. V takšni in drugačni obliki in trajanju so ga izkusile mnoge države. Nekatere se že desetletja dolgo – kontinuirano – soočajo z njegovo grožnjo, spet druge imajo v svoji zgodovini redke dogodke, ki pa so drastično zaznamovali njihov svet. Seveda je pri tem potrebno upoštevati vsakokratni zgodovinski okvir, dogajanje, ki vpliva na cilje, ki se jih z napadi skuša doseči, izvedbo napadov, uporabljene metode, nenazadnje zaradi tehničnega napredka tudi število izgubljenih življenj in obseg materialne škode.

Teroristični napadi so (ali je to vsaj njihov cilj) nepredvidljivi, čeprav je potrebno priznati, da vzroki zanje velikokrat dolgo tlijo pred njihovo realizacijo (pri tem poudarjam, da nikakor ne opravičujem zlorabe ali prirejanja vzrokov, želim le izpostaviti, da so teroristični napadi velikokrat izid predhodno nakopičenih nerazrešenih ali nerešljivih konfliktov; če je zaznava njihove nerešljivosti utemeljena ali ne, je vprašanje, ki si ga vpletene strani navadno ne zastavljajo). Nepredvidljivost se poveže s strahom, ki ga sprožijo in vzpodbudijo; pri tem ne gre le za običajno čustvo strahu, ki kot eno od prirojenih, osnovnih čustev pomembno pripomore k preživetju, v življenju in človekovemu razvoju – strah preraste meje normalnega čustvovanja. V primeru, da so te meje močno prekoračene, se skrha tudi obvladljivost reakcij na napade. Občutek ogroženosti, nadgrajen z dobršno mero strahu, lahko postane priročno sredstvo ostrenja odzivov (političnih, varnostnih, vojaških, pravnih, ekonomskih) in posledično močno ogrozi osebno svobodo nedolžnih posameznikov. Meja med tem, kako naj se države oziroma drugi pravni subjekti odzovejo na teroristične napade z ukrepi, ki bodo dejansko povečali varnost ljudi, pri tem pa ne bodo teptali pravic in svoboščin, uporabljali mučenja, enostransko prikrojevali pravnih predpisov za opravičevanje dejanj, ki imajo tudi sama elemente terorizma, je trhla v smislu njene izmuzljivosti, tako v vsebinskem

kot dejanskem (operativnem) smislu. Odziv na teroristične napade, ki bi upošteval ter spoštoval takšno mejo, to ranljivo ravnotežje med varnostjo in nevarnostjo, povzročeno z zagotavljanjem varnosti (ne neprave načine oziroma s pretirano intenzivnostjo), terjaja obilico modrosti. Modrosti, ki združuje znanje, izkušnje, zmožnost predvidevanja, voljo za sodelovanje in potrpežljivost.

V času pisanja tega uvoda so bili dne 13.11.2015 v večernih urah v Parizu na osmih različnih lokacijah izvedeni teroristični napadi, najhujši v Evropi po letu 2004, v katerih je umrlo 130 ljudi, več kot 350 pa jih je bilo ranjenih. Francoski predsednik Hollande je razglasil tri dni žalovanja. Francija je zaprla državne meje in razglasila izredne razmere. Malo pred poldnevom naslednjega dne je odgovornost za napade prevzela Islamska država Iraka in Levanta (P.Š. in drugi 2015). Dogodek je pretresel celotno Evropo (in ves svet) in ponovno opozoril na nujno solidarnost, sodelovanje in skupno ukrepanje na ravni EU oziroma celotnega sveta. Predsednik Hollande je dva tedna po pretresljivih napadih iskal podporo pri svetovnih voditeljih (pri britanskem premierju Cameronu, ameriškem predsedniku Obami, nemški kanclerki Merklovi, italijanskem premierju Renziju in ruskem predsedniku Putinu), z namenom sestave koalicije za boj proti terorizmu (RTVSLO 2015, 27. november). Teroristi so z napadi nadaljevali – 22. marca 2016 sta na bruseljskem letališču Zaventem kmalu po 8. uri zjutraj odjeknili dve eksploziji, še ena pa na postaji podzemne železnice Maelbeek sredi t.i. evropske četrti, kjer so locirane institucije EU. Umrlo je 31 ljudi, okoli 200 pa je bilo ranjenih. Odgovornost za napade je ponovno prevzela Islamska država Iraka in Levanta (Ma. Ja. in drugi 2016).

11. septembra 2001 je 19 teroristov ugrabilo štiri letala; z dvema so namenoma trčili v dvojčka (stolpnici) Svetovnega trgovinskega centra, eno se je zaletelo v Pentagon, četrto pa je strmoglavilo na travniku/polju v Pennsylvaniji. Umrlo je skoraj 3000 ljudi – civilistov, policistov, gasilcev. Tedanji ameriški predsednik George W. Bush je besedno zvezo »vojna proti terorizmu« prvič uporabil v svojem govoru na skupnem srečanju Kongresa, 20. septembra 2001, s katerim je začrtal ameriški odziv na teroristične napade. Govor je povzel čustveno noto naroda glede takrat še zelo sveže bolečine zaradi napadov, podal retorično podlago za usmeritev v dramatične, silovite reakcije in s tem nakazal

prihajajoče akcije. Vojno proti terorizmu je simbolno izpostavil kot udejanjanje konflikta med dobrim in zlim, s čimer je dodatno utrdil podporo bodočim protiterorističnim politikam (Spring in Packer 2015). V govoru na National Defense University 23. maja 2013 je predsednik Barack Obama naznanil, da ZDA ne zasledujejo več vojne proti terorizmu; namesto splošne taktične usmeritve naj bi se usmerili na specifične sovražne tarče. Poudarjena je bila pomembnost obravnavanja boja proti terorizmu v smislu ukrepov, osnovanih ne le na moči in strahu, temveč na razumevanju njegovih vzrokov in posledic, izpostavljeno (večje) upoštevanje pravic, svoboščin in zakonitosti postopkov, zaznati je bilo kanček spravljivosti, podane so bile smernice za sodelovanje (The White House 2013).

Vlogi obeh akterjev, ZDA in EU, sta v svetu izjemnega pomena, tako posamično kot iz vidika medsebojnega sodelovanja, tudi na področju protiterorističnih ukrepov. Vplivna sta politično, gospodarsko, ekonomsko, mednarodnopravno, strateško; zavezana sta k zagotavljanju varnosti in miru, stabilnosti, k spoštovanju ter udejanjanju vladavine prava, k spoštovanju človekovih pravic in temeljnih svoboščin, demokraciji.

Razmerje med ZDA in EU je eno od ključnih pri zagotavljanju stabilnosti in varnosti v svetu. Siceršnji zaveznici, katerih zgodovinska podstat priča o boju za pravice, se vendarle – tudi pri boju zoper terorizem – razhajata že pri samih temeljih. Grožnja terorizma je področje, kjer je sodelovanje v mednarodni skupnosti nujni pogoj. Tako je razumevanje razlik med ZDA in EU tisto, kar bo morda čez čas omogočilo zблиžanje stališč (sploh v smeri spoštovanja obveznosti, ki izhajajo iz mednarodnega prava, na strani ZDA), na krajši rok pa vsaj pomenilo ideje za začetek iskanja skupnega jezika glede perečih tematik. Medtem ko imajo ZDA težave s pretiranim ponašanjem s svojo vlogo države številka ena v svetu in z urejanjem svetovnega miru, se mora EU šele poenotiti, najti stičišča med državami članicami, ki bodo tudi glede vprašanj varnosti tvorile tisti del politike, ki bo ali (enotno) podprl ZDA pri pravilnih ukrepih ali pa z enako močjo nasprotoval pri prekomernih, napačnih in nesmiselnih ukrepih. Le na način, da bosta sodelovala dva akterja z izdelanimi stališči, ob nujni pripravljenosti pustiti ob strani občutek superiornosti/inferiornosti, ko bo to potrebno za doseganje demokratičnih ciljev v dobro širše mednarodne skupnosti, je možen premik in zблиžanje tudi na področju

varnosti in v tem okviru protiterorističnih ukrepov. Raziskovanje vzrokov razhajanj pa nudi možnost predvidevanja njihovih posledic. Namen raziskovanja ter analiziranja predlagane tematike je doprinos k poglobljenemu razumevanju širše slike odnosa med ZDA in EU na ravni, ki presega pravno vsebino in skuša zaobjeti širše, zgodovinske, psihološke in politične dejavnike, ki so vplivali in vplivajo na ugotovljena (ne)skladja na področju boja zoper terorizem.

2 METODOLOŠKO-HIPOTETIČNI OKVIR

2.1 Opredelitev raziskovalnega vprašanja in ciljev

V okviru magistrske naloge sem se osredotočila na relacijo med dvema ključnima akterjema v boju zoper terorizem, ZDA in EU.

Akterja sem izbrala zaradi njune zgodovinske vpetosti ter nekaterih značilnosti, ki ju povezujejo oziroma kjer se njuni interesi prekrivajo: usmerjenost k spoštovanju demokratičnih načel, vladavine prava, svobode ter človekovih pravic, gospodarsko sodelovanje, soodvisnost v geopolitični delitvi sveta, skratka podobnosti, ki omogočajo zavezništvo med tema dvema deloma zahodnega sveta. Kljub določenim podobnostim pa sodelovanje v boju zoper terorizem med njima iz različnih vzrokov ni na ravni, ki bi odražala usklajeno, koherentno delovanje; nasprotno, v določenih pogledih se njuni odzivi in načini soočanja s terorizmom ter posledično protiteroristični ukrepi razlikujejo tako močno, da je pri nekaterih vsebinskih področjih resnično vprašljivo doseganje soglasja.

Prav zaradi te dvojnosti v odnosu med njima – po eni strani tako očitnih povezovanj in po drugi strani enako intenzivnih razhajanj – sem se odločila raziskati tako skladnosti kot neskladnosti v boju zoper terorizem med ZDA in EU. V nalogi sem želela poiskati in raziskati vzroke teh (ne)skladij. Zanimalo me je, od kod (ne)skladnosti izvirajo, na katerih področjih se odražajo ter na osnovi ugotovljenega podati svoja razmišljanja o njihovih bodočih (morebitnih) učinkih. Pri tem je v določeni meri vsebino ciljev in hipotez usmerjala pravna narava obeh akterjev, zaradi katere sem morala biti pri oblikovanju obojih pazljiva. A ZDA so seveda država, EU pa ne; predstavljajo nekaj med zavezništvom in resnično unijo, poleg tega so države EU raznolike, zgodovinsko-spominsko bogate, zaokrožene celote, ki stremijo k iskanju varnosti, tudi – za gospodarske, ekonomske, politične namene – harmonizacije, ne pa unifikacije. Želim zgolj pojasniti, da pri tej nalogi ne gre za primerjavo med dvema državama iz določenih vidikov, temveč gre za primerjavo med dvema akterjema, primerjavo določenih vidikov

njune preteklosti (izvora, zgodovinskih izkušenj) in sedanjosti (položaj v svetu, identiteta, koncept terorizma in boja zoper terorizem), z namenom, da bi bolje in lažje razumeli ter premostili razlike med njima, in nadaljevali oziroma še poglobili tista področja, kjer je približevanje in sodelovanje že vzpostavljeno. V tem je tudi vrednost tega dela.

Cilj naloge je raziskovanje (ne)skladij med obema akterjema (ZDA in EU) in njihovih vzrokov. Kot ključne tri vzroke za (ne)skladja med njima sem opredelila razumevanje koncepta boja zoper terorizem in definiranje (mednarodnega) terorizma, geopolitični položaj ter identiteto posameznega akterja in pretekle izkušnje s terorizmom (zgodovinsko ozadje). Raziskala sem področja, kjer se med akterjema kaže približevanje oziroma sodelovanje (skladnosti), to so področja skupnega delovanja v mednarodnih organizacijah ter področja, kjer je v boju zoper terorizem nujna, smiselna in ustrezna izmenjava podatkov (policijsko in pravosodno sodelovanje, letalstvo, finančne transakcije). Kot področja, kjer so vidna neskladja, sem opredelila (ne)spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter varstvo osebnih podatkov, saj gre tu za temelje demokratičnega delovanja, ki pokažejo, v kolikšni meri akter resnično udejanja svoje zaveze.

2.2 Hipoteze

Postavila sem tri hipoteze, in sicer:

a) hipoteza 1: ključni vzroki (ne)skladnosti med ZDA in EU na področju boja proti terorizmu izhajajo iz različnega razumevanja samega koncepta boja proti terorizmu, različne opredelitve (mednarodnega) terorizma, geopolitičnega položaja ter identitete in različnih zgodovinskih izkušenj obeh akterjev s terorističnimi napadi;

b) hipoteza 2: skladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem so vidne v okviru skupnega delovanja v obstoječih mednarodnih organizacijah in agencijah (OZN, NATO, Europol, Eurojust) in na področju izmenjave podatkov (podatki o letalskih potnikih –

Passenger Name Record in finančnih transakcijah – SWIFT), izročanja (*extradition*), vzajemne prave pomoči ter letalskega tovora;

c) hipoteza 3: neskladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem so povezane s področjem osebnih podatkov (različno pojmovanje osebnih podatkov, različen obseg zaščite pri prenosu osebnih podatkov v tretje države na področju pravosodja) in človekovih pravic (njihovo spoštovanje oziroma kršitve).

2.3 Uporabljena metodologija

V začetnem delu naloge, ki je namenjen predstavitvi bistvenih pojmov (terorizem, boj zoper terorizem, človekove pravice), sem uporabila metodo deskripcije. S pomočjo sekundarnih virov sem opredelila pojem terorizma in njegove značilnosti ter pojem boja proti terorizmu. Deskripcijo sem uporabila tudi pri predstavitvi pojma človekovih pravic, pri čemer sem črpala iz primarnih virov (mednarodnih konvencij, paktov, deklaracij). Struktura naloge se nadalje razdeli na tri ključne vsebinske sklope, v katerih sem se posvetila raziskovanju predhodno predstavljenih hipotez. Prvi vsebinski sklop glede na postavljene hipoteze se nanaša na vzroke (ne)skladnosti med ZDA in EU. Primerjava definicij (mednarodnega) terorizma ter koncepta boja proti terorizmu, kot ga razumeta in iz katerega izhajata oba akterja, temelji na predhodni analizi primarnih virov. Analiza in primerjava sekundarnih virov (relevantne domače in tuje monografije, zborniki, domače in tuje strokovne revije, domači in tuji strokovni članki, spletne strani mednarodnih organizacij, institucij, združenj) sta bili podlagi za raziskovanje vzrokov za (ne)skladnosti, ki zajemajo geopolitični položaj, identiteto ter zgodovinske izkušnje s terorističnimi napadi. Z analitično-primerjalno metodo sem se lotila vsebinskega sklopa, v okviru katerega sem raziskovala skladnosti v delovanju obeh akterjev. Analizirala sem primarne in sekundarne vire, iz katerih izhajajo področja sodelovanja in približevanja, nato pa sem jih primerjala in skušala, z uporabo sinteze, izpostaviti ter pojasniti skupne točke, področja strinjanja. V delu raziskovanja, ki se nanaša na ugotavljanje in razumevanje neskladij pri boju zoper terorizem med EU in ZDA, sem uporabila analitično-primerjalno metodo in z njeno pomočjo ugotavljala pravilnost postavljene

hipoteze glede kršitev človekovih pravic in področja osebnih podatkov ter ravni zaščite pri njihovem prenosu v tretje države na področju pravosodja; pri tem sem uporabila relevantne primarne in sekundarne vire. Pri preverjanju postavljene hipoteze, ki se nanaša na neskladja med ZDA in EU, sem pri ugotovitvah uporabila tudi sintezo, s katero sem skušala skupek ugotovljenih razlik poglobljeno interpretirati. Na podlagi potrjenih oziroma ovrženih hipotez, kot izhaja iz koncev posameznih poglavij, sem svoje ugotovitve s pomočjo sinteze predstavila v sklepu, znotraj katerega sem opredelila še razmišljanja o prihodnjih (morebitnih) učinkih ugotovljenih (ne)skladij.

2.4 Struktura naloge

Magistrsko delo je sestavljeno iz uvodnega dela, ki mu sledijo metodološki del, štiri temeljna poglavja in sklepni del.

Uvodnemu poglavju, v katerem so opredeljeni poglavitni problemi obravnavane tematike in njena relevantnost, sledi metodološko-hipotetični okvir, v katerem so predstavljeni raziskovalno vprašanje in raziskovalni cilji, hipoteze, uporabljena metodologija in struktura naloge.

Po prvih dveh poglavjih sem se v naslednjem poglavju osredotočila na opredelitev ključnih pojmov: terorizem (njegov razvoj vse do danes, definicija in težave pri njegovi opredelitvi, značilnosti in motivi zanj), boj zoper terorizem (pojem, ukrepi oziroma strategije), človekove pravice in temeljne svoboščine (pojasnjen je pojem človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter podane najpomembnejše pravne podlage).

V četrtem poglavju sem se ukvarjala z raziskovanjem vzrokov (ne)skladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem. Skladno s hipotezo sem kot temeljne vzroke preučila razumevanje koncepta boja zoper terorizem in opredelitev pojma (mednarodnega) terorizma, kot ga razumeta oba akterja, analizirala geopolitični položaj obeh akterjev v svetu ter njuno identiteto, raziskala njuno zgodovinsko ozadje iz vidika preteklih izkušenj s terorističnimi napadi.

Peto poglavje je bilo osredotočeno na odkrivanje in analiziranje skladij med ZDA in EU v boju zoper terorizem – predstavila sem stične točke sodelovanja v OZN in NATO, v Europolu in Eurojustu, kooperativnost pri izmenjavi določenih podatkov (letalski potniki, finančne transakcije), izročanju ter vzajemni pravni pomoči in na področju varnosti letalskega tovora.

V naslednjem, šestem poglavju, sem predstavila ugotovljena neskladja v boju zoper terorizem med ZDA in EU, in sicer glede opredelitve osebnih podatkov in njihovega varstva/zaščite pri prenosu v tretje države pri pravosodnem sodelovanju ter stopnje (ne)spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin.

V zadnjem, sklepnem poglavju, sem na podlagi predhodnih analiz interpretirala ugotovitve in tako preverila veljavnost postavljenih hipotez, ter se ob koncu posvetila tudi razmišljanju glede morebitnih posledic, ki izhajajo iz predstavljenih (ne)skladij.

3 TERORIZEM, BOJ PROTI TERORIZMU IN ČLOVEKOVE PRAVICE

V tem poglavju najprej na kratko predstavljam razvoj terorizma skozi zgodovino, vse do današnjih dni. Sledi opredelitev pojma ter pojasnitev težav, na katere naletimo pri njegovem definiranju. Nadaljujem z navedbo značilnosti terorizma in motivih zanj, nato pa predstavljam pojem boja zoper terorizem. V zaključku poglavja je pojasnjen koncept človekovih pravic ter temeljnih svoboščin, skupaj z opredelitvijo ključnih pravnih dokumentov, ki urejajo to področje.

3.1 Razvoj terorizma – od njegovih začetkov pa vse do danes

Na začetku podajam kratek oris zgodovinskega razvoja terorizma preko opisa t.i. valov terorizma. Poseben poudarek je namenjen značilnostim modernega (novega) vala terorizma, v njegovem sklopu pa islamističnemu terorizmu.

Nasilje so uporabljale institucije, vlade, posamezni revolucionarji ali skupine slednjih, skozi celotno zgodovino, po celem svetu. Terorizem kot metoda politično obarvanega nasilja je ideološko nevtralna, saj so se je posluževali subjekti oziroma gibanja z najrazličnejšim ideološkim ozadjem – države, etno-nacionalisti, verske skupine, ekstremisti na levičarski in desničarski strani ter tudi posamezni fanatiki (verski, nasprotniki splava) (Dannreuther 2008, 167). Z njim so si želeli podrediti ljudi, uveljaviti moč ali ustvariti iluzijo moči za doseganje političnih ciljev in pridobitve nadzora nad različnimi (naravnimi) viri, uresničiti ali slediti svojim verskim, moralnim prepričanjem.

Prva zabeležena nasilna – teroristična dejanja segajo v čas prvega stoletja n.š., ko se je judovska skupina Sikarijancev upirala rimski nadvladi nad Judejo (sedanji Izrael) z napadi na Rimljane, Grke in Jude, za katere so sumili, da pomagajo Rimljanom (Sweet 2004, 83). Napade, ki so bili dobro načrtovani, so izvajali med prazničnimi dogodki in na natrpanih javnih prostorih, da bi zanetili strah (Weinberg 2004, 23). Med leti 1090 in 1272 se je skupina znotraj šiitske ločine (atentatorji – Asasini ali Ismaili – Nizari) skrivala v gorskih predelih in od tam v imenu čiščenja in čaščenja pravega islama

napadala sunite. Upali so, da bo preko pobojev koruptivnih ali nepravičnih vladarjev ne le očistili svet, temveč tudi pospešili prihod odrešenika (Weinberg 2004, 24–25).

Terorizem etimološko izvira iz besede teror (skrajni strah). Prvotno je pomenil režim terorja – *regime de la terreur* (britanski filozof Edmund Burke je s to besedo opisal politično dogajanje v revolucionarnem Parizu). Pojem terorizma se je tako prvič pojavil v času francoske revolucije, za označbo oblike vladavine Jakobincev pod Robespierrom (Odbor za javno varnost, Revolucionarno sodišče), ki so skušali pod kategorijo »sovražnika ljudi« (*Enemy of the People*) upravičiti in opravičiti umor kot obliko političnega sredstva proti posameznikom, ki so (ali naj bi) nasprotovali preobrazbi francoske družbe, ter s tem utrdili nasilje, ki je postalo znano kot vladavina terorja (*Reign of Terror*) (Junaid 2005, 4–5; Primorac v Primorac 2004, 45–46; Mahan in Griset 2008, 38; Sweet 2004, 83; Weinberg 2004, 3, 22). Šlo je za brutalno represijo in nasilje, s čimer so bili spodrezani demokratični cilji, ki so spodbudili francosko revolucijo (Mahan in Griset 2008, 1).

Calvert opozarja na razliko med terorjem kot tehniko in terorizmom kot prepričanjem o vrednosti terorja za doseg določenega cilja, tako s strani državnih kot nedržavnih subjektov (Calvert 2010, 3).

Stroka deli pojavljanje terorizma na t.i. štiri valove (Forest 2012, 27–37; Rapoport 2004, 47–73; Weinberg 2004, 29–49). Prvemu, anarhističnemu valu, ki je predstavljal prvo resnično globalno oziroma mednarodno izkušnjo terorizma, so sledili še trije zaporedni in prekrivajoče se valovi – anti-kolonialistični, novi levi val in verski val.¹

¹ Val pomeni cikel, niz aktivnosti v določenem časovnem okvirju; sestavljajo ga faze porasta in upada. Bistvena značilnost je njegov mednarodni značaj – podobne aktivnosti se pojavljajo v različnih državah, spodbuja pa jih skupna, prevladujoča energija, ki vpliva na lastnosti terorističnih skupin in odnose med njimi. Ime posameznega vala odraža njegovo dominantno, nikakor pa ne edino lastnost. Dejavnika, ki sta po pojavu prvega vala pospešila nastanek sledečih, sta bila: preoblikovanje vzorcev oziroma načina komunikacije in prevoza (telegraf, dnevno časopisje, železnice) ter doktrina ali kultura (ruski aktivisti – Sergej Nečajev, Peter Kropotkin, Nikolaj Aleksandrovič Morozov – so ustvarili strategijo za teror, ki je za naslednike predstavljala zapuščino, ki so jo lahko uporabili in izboljšali (Rapoport v Kurth in Ludes 2004, 47).

Prvi val (med 80-imi leti 19. stoletja in 20-imi leti 20. stoletja), t.i. dobo poskusov,² so zaznamovali ruski revolucionarji (Narodnaia Volia, socialistični revolucionarji, boljševiki), anarhisti (predvsem na evropskih in ameriških tleh) in nacionalisti (irski Nepremagljivi, Armenska revolucionarna federacija – Armenian Revolutionary Federation, težnje po osamosvojitvi od kontinentalnih imperijev – Avstro-Ogrske, otomanskega, nemškega, ruskega). Slednji so se k terorizmu zatekli zaradi represije s strani vladajoče elite, carja, saj pravna pot ni bila mogoča oziroma ni bila učinkovita. Nasilje – atentate na politično pomembne posameznike³ – so uporabili po tem, ko miroljubn(ejša) pot ni bila uresničena, in se pri tem trudili izogniti nedolžnim žrtvam. S terorizmom so želeli utreti – na račun lastnega žrtvovanja – boljšo in lepšo prihodnost (ruskemu) narodu, pripomoči k življenju brez zatiranja. Od 20-ih do okvirno 60-ih let 20. stoletja se je odvijal anti-kolonialistični val; pojem terorizma so povezovali predvsem z nasilnimi vstajami različnih domorodnih – nacionalističnih oziroma protikolonialističnih skupin v Aziji, Afriki in na Bližnjem vzhodu (Viet Minh v Vietnamu, boj proti britanski nadvladi v protektoratu Adnu – sedanjemu Jemnu, Mau Mau v Keniji, National Organization of Cypriot Fighters – EOKA na Cipru, Irgun in Lehi/Stern Gang z namenom doseči umik Britancev iz Palestine, National Liberation Front – FLN v Alžiriji), ki so nasprotovale evropski (predvsem britanski in francoski) nadvladi. Mnoge na novo samostojne države tretjega sveta in države s komunističnim ozadjem so takšni označbi nasprotovale in bile mnenja, da bi morali posameznike ali skupine, ki se borijo proti kolonialni ali zahodni nadvladi, označiti kot borce za svobodo in ne teroriste. Sledil je t.i. novi levi val⁴ (*»New left wave«*), ki je vključeval nacionalistične in etnično-separatistične skupine zunaj kolonialističnih okvirjev in radikalne, ideološko usmerjene organizacije (etno-nacionalistično separatistične skupine ali skupine, ki so se borile za neodvisnost: PFLP, PLO – še posebej po organizacijski transformaciji kot krovna organizacija, ETA, IRA in Provisional IRA, FLQ, levičarske ali desničarske politične skupine kot na primer Frakcija rdeče armade (RAF ali skupina Baader-Meinhof), Rdeče

² *»Era of attempts«*.

³ V 90-ih letih 19. stoletja je prišlo do najvišje točke mednarodnih terorističnih aktivnosti znotraj prvega vala, ki je bila poimenovana »zlata doba atentatov« (*Golden Age of Assassination*); vrstili so se atentati na monarhe, predsednike vlad, predsednike držav (Rapoport v Kurth in Ludes 2004, 52).

⁴ Zelo pomemben politični vpliv na sprožitev novega levega vala je imela vojna v Vietnamu. Še posebej med mladimi je vplivala na ambivalentnost do takratnega vrednotnega sistema in nekatere zahodne skupine so svojo vlogo vidle kot zaščitnice držav tretjega sveta (Rapoport v Kurth in Ludes 2004, 56).

brigade, ameriški Weather Underground, turški Sivi volkovi) in se končal s koncem 20. stoletja. V tem valu so ponovno pomembno vlogo vodij in bork prevzele ženske; pogoste so bile ugrabitve (tudi letal), s katerimi so si teroristične skupine zagotovile talce,⁵ v drugem valu opuščeni atentati so ponovno prišli v ospredje,⁶ izbrane tarče so imele mednarodni pomen (npr. ambasade).

V 80-ih letih 20. stoletja se je pričel versko usmerjen teroristični val s samomorilskimi bombni napadi, ki so bili usmerjeni predvsem na ameriške vojaške in diplomatske tarče na Bližnjem vzhodu in ki so ga sponzorirale različne države, kot na primer Iran,⁷ Irak, Libija, Sirija (Whittaker 2003, 5–6). Pričela se je doba t.i. novega terorizma,⁸ k pojavu katerega so kot ključni elementi vplivali (1) iranska revolucija v letih 1979-80, ko je na oblast prišel Ajatola Homeini, (2) sovjetski vojaški poseg (ali njegov poskus) v Afganistanu v decembru 1979, ki je sprožil serijo prihodov muslimanov, združenih v boju (jihadu ali sveti vojni), ob občutni pomoči (trening, finance, orožje) tako ZDA kot muslimanskih držav; po končanem vojskovanju leta 1989, ko je Gorbačov umaknil Rdečo armado, so se veterani, t.i. Afganci, vrnil v svoje matične države, navdani z mislijo o nadaljevanju nudenja pomoči trpečim muslimanom po svetu in o boju zoper zahodne ter ne-islamske države (med njimi je bil tudi Osama bin Laden), (3) približevanje leta 2000 kot leta z močno versko-simbolno konotacijo (konca sveta, prihoda odrešenika) (Rapoport v Kurth in Ludes 2004, 61–62; Weinberg 2004, 52–57; 95).

De Graaff opozarja na naslednje značilnosti modernega (novega) terorizma: v primerjavi s (sicer ne tako davno) preteklostjo se je močno povečala številčnost terorističnih skupin, kar ima za posledico večjo možnost, da teroristi z napadi uspejo, pomembna je

⁵ Ena najbolj znanih je bila ugrabitev predsednika italijanske vlade Alda Mora (Rapoport v Kurth in Ludes 2004, 57).

⁶ Razlika med atentati v prvem in tretjem valu izhaja iz njihovih različnih namenov. Atentati v prvem valu so bili usmerjeni na posameznike zaradi njihove vloge v javnem, političnem življenju, medtem ko so teroristi atentate v tretjem valu izvajali s pridihom kaznovanja (npr. zaradi izгона PLO iz Jordanije, nepripravljenosti pogajati se s teroristi, žrtev na strani teroristov...) (Rapoport v Kurth in Ludes 2004, 57).

⁷ Hezbolah ali Stranka Boga (*Party of God*).

⁸ T.i. »new terrorism« ali »the first war of the twenty-first century« (Weinberg 2004, 51).

globalizacija terorističnih skupin (vodi v t.i. »*language gap*»⁹ v varnostnih službah po svetu ter otežuje pretok informacij) ter vidik globalizacije, da so ljudje prvič v zgodovini lahko dejansko sočasno povezani v pravem pomenu besede (dogajanja nekje kot neposreden vpliv na dogodke drugod po svetu), proces radikalizacije mladih z islamskim oziroma arabskim poreklom poteka med znanci, prijatelji (in ne gre več toliko za rekrutiranje od zgoraj navzdol), nezadostno je poznavanje ciljev in strategij teroristov ter njihovega načina delovanja v organizaciji (mreža, vloge), razširitev potencialnih tarč (poudarek na mehkih tarčah, kot recimo množice na železniških postajah, športnih dogodkih, zabaviščnih parkih, in tarčah, ki imajo simbolni pomen); sploh islamistični terorizem je pokazal, kako so njegovi pripadniki potrpežljivi pri pripravah na napade, hkrati pa zelo fleksibilni, ko gre za organizacijo (de Graaff v Prezelj 2008, 57–63).

Moderni, novi terorizem obstaja in deluje v okolju, za katerega je značilna velika odprtost, medsebojna povezljivost – tudi kot posledica informacijske revolucije. Ta je povzročila postopno izrinjanje hierarhične strukture terorističnih organizacij in vse številčnejše pojavljanje mrežnih struktur (velika hitrost pri komuniciranju, nizki stroški, združitve komunikacijske in računalniške tehnologije spodbujajo mrežne strukture), spremembe na tehnološki ravni, na ravni doktrine, pa tudi spremembe pri izboru tarč, uporabi metod ter strategij (Cvrtila in Perešin v Prezelj 2008, 36–37).

Nekateri avtorji moderni, novi terorizem označujejo kot katastrofični terorizem zaradi grožnje z destrukcijo v veliko večjem obsegu glede na pretekla teroristična dejanja (maksimiziranje žrtev in uničenja), še posebej ob morebitni uporabi orožja za množično uničenje; pri tem pa ne smemo pozabiti na samomorilske napadalce (Carter in Perry v Cottey 2007, 44; Cottey 2007, 42–44; Weinberg 2004, 61).

Islamistični terorizem, ki v sklopu novega terorizma predstavlja grožnjo tako za EU kot za ZDA, se od predhodnih razlikuje po tem, da – v nasprotju s preteklostjo, ko so bili teroristični napadi izvedeni znotraj in v povezavi z nacionalnimi vprašanji določene

⁹ Vladne službe so prisiljene rekrutirati ljudi, ki govorijo jezik t.i. terorističnega pasu, od vzhodne Afrike do jugovzhodne Azije. Pri teh zaposlenih se lahko pojavi notranji konflikt lojalnosti, saj imajo občutek, da izdajajo lastni narod, lahko pa tudi postanejo dvojni agenti (krti) (de Graaff v Prezelj 2008, 58).

države (s ciljem neodvisnosti ali ponovne združitve z matično državo) – temelji na vseobsegajočem konfliktu med islamom in njegovimi sovražniki, torej zahodom na splošno in še posebej ZDA ter Izraelom (v zadnjem času pa se bolj orientira na Evropo), in burno odklanja obstoječo mednarodno ureditev. Cilj islamskih terorističnih skupin (ISIL, Al Kaide itd.) je vzpostavitev islamskega kalifata v muslimanskem svetu ob istočasnem izgonu tujih (ameriških in evropskih) sil in odstitvi lokalnih vladajočih režimov.

Za Al Kaido, ki je ena močnejših, razvejanih in vplivnejših terorističnih skupin, je značilno, da so njeni pripadniki razpršeni po celotnem svetu, skupaj s t.i. pečimi celicami; organizacija je oblikovana horizontalno, s semi-avtonomnimi vozli aktivnosti – vodje preko različnih medijev podajo namige, njihova realizacija pa je nato v rokah posameznih skupin (Weinberg 2004, 109–110). Njena izmuzljiva, versko-mistična narava, s prepletanjem fanatizma in organizacijske pretkanosti, naj bi bile tiste značilnosti, ki ustvarjajo vtis njene (vse)prisotne grožnje (Dannreuther 2008, 171). Razvejanost in agilnost označujeta njeno fleksibilnost, da kot baze sodelujejo ljudje po celem svetu, domačini v določeni državi, kjer potem izvedejo teroristični napad (Morgan 2008, 19).

Trenutno najmočnejša in najvplivnejša teroristična skupina – Islamska država Iraka in Levanta (ISIL), je prvotno izšla kot skrajna sunitska milica in se razvila kot skupek ostankov iraške podružnice Al Kaide, sedaj pa je vodilna sunitska paravojaška skupina (Videmšek 2014). Zadnje pretrganje vezi z Al Kaido je bilo leta 2013, ko je njen vodja, Abu Bak al-Baghdadi, zbral svoje sile v Siriji in Iraku ter razglasil ustanovitev ISIL. Konec leta 2014 je al-Baghdadi razglasil kalifat, borci iz celotnega sveta pa so prihajali v boj za ta cilj. ISIL se financira preko ropanja, vsiljevanja »davkov« manjšinam in kmetom, ugrabitev in izsiljevanja za odkupnino, prodajo antikvitet iz Iraka in Sirije, izvoza nafte na črnem trgu (Gatehouse in Khan 2015). Borce je pridobil iz destabiliziranih, z vojnami prerešetanih območij kot so Irak, Libija, Sirija in Jemen.

Razlog za radikalizacijo privrženecv¹⁰ ISIL v EU leži v socialnih nemirih v predmestjih Evrope, kjer vlada nezaposlenost (de Charentenay 2015, 25–26). Slednji so navadno druga generacija migrantov (rojeni v EU). Njihovi starši so pogosto emigrirali iz razloga iskanja boljšega življenjskega standarda in v primerjavi z državo izbora so ga v splošnem tudi (upajoč) dosegli. Njihovi otroci pa so doživljali in doživljajo družbeno izločanje in druge oblike zapostavljanja. To je vzvod, ki omogoča nastanek in širjenje radikalizacije ter nasilnega ekstremizma (Divitiis v Dronzina in El Houdaigui 2012, 146).

V uvodnem delu poglavja je bil tako predstavljen razvojni vidik terorizma, vse do sodobnega dogajanja na tem področju. Da pa bi terorizem bolje razumeli, je potrebno ta pojem najprej opredeliti.

3.2 Opredelitev terorizma in težave pri njegovem definiranju

Glede na resnično dolgo zgodovino bi bilo utemeljeno pričakovati, da bo pojem dobro, predvsem pa enoznačno opredeljen. Enotna definicija terorizma bi pomenila splošno strinjanje z njegovimi elementi in značilnostmi, omogočila pa bi tudi enotno delovanje v boju zoper terorizem, saj bi iz jasnega izhodišča, proti čemu se borimo, tudi lažje opredelili, konkretizirali ustrezne ukrepe. Enotna, enovita definicija bi bila torej nuj(n)a. Kljub temu je dejansko stanje nasprotno – ne obstaja enotna, široko sprejeta definicija terorizma. V nadaljevanju podajam vzroke za razhajanja pri njegovem definiranju, splošno delitev definicij, pa tudi nekaj predlogov definicij pojma terorizma. Ob zaključku poglavja opozarjam na različne vidike, kjer se kaže pomembnost še neobstoječe poenotene opredelitve terorizma.

¹⁰ Ekonomska kriza in socialni dejavniki so v EU v zadnjih letih še prispevali k radikalizaciji. Nestabilno varnostno okolje (kot ga nudita Afganistan in Irak kot valilnici izurjenih pripadnikov terorističnih skupin) dodatno olajšuje možnosti za nadaljno radikalizacijo ter usposabljanje poprej rekrutiranih novih članov v EU, izogibanje varnostnemu nadzoru ter financiranje in pripravo na izvedbo terorističnih napadov (Čaleta 2014, 16). Teroristične skupine svoje člane (v EU in drugje) rekrutirajo v šolah, na univerzah, zaporih; včasih se k terorizmu zatečejo podmladki političnih strank kot posledica razočaranj s krovno politično stranko, ki naj bi izdala skupne ideje in cilje s tem, da se je preveč prilagodila preostalim političnim strujam (Weinberg 2004, 96–97).

Eden od vzrokov za neobstoj enotne opredelitve pojma je tudi to, da med hladno vojno ni bil eden od perečih problemov oziroma se je nanj dolgo časa gledalo kot na domačo težavo posamične države, najpogosteje kot na nesrečno, a nujno strategijo v boju za neodvisnost – sploh v primeru razvijajočih se držav. Sprva so bili njegovi cilji večinoma usmerjeni v uresničenje (državne) suverenosti in terorizem ni predstavljal (prevelike) grožnje za velesile ali poglavitne akterje v politični sferi – tako tudi ni bilo potrebe po nujnem sprejetju enotne definicije. Naslednji vzrok (eden od njih) za pomanjkljivo poenotenje je spor glede razlikovanja med legitimno in nelegitimno uporabo nasilja.¹¹ Države legitimno uporabijo nasilje za ohranitev nacionalne varnosti ali reda, včasih pa ob tem tudi prestopijo mejo in kršijo mednarodno humanitarno pravo – kje je prava/pravična meja in katera so tista dejanja, ki predstavljajo državni terorizem? Države na podlagi terorizma delegitimizirajo svoje nasprotnike, domače ali tuje, in hkrati ponudijo opravičilo za lastno uporabo nasilja proti njim (Calvert 2010, 1) Po drugi strani nedržavne skupine uporabljajo nasilje kot obliko upora proti zatiranju s strani države, prav tako pa se (lahko) zatekajo k izvajanju terorističnih napadov. Kje je meja v tem primeru – meja med legitimnim uporom proti državnim pritiskom in nelegitimnimi terorističnimi dejanji? Naslednji izvor razhajanj pri iskanju enotne definicije je glede tega, ali naj opredelitev vsebuje razlikovanje med nedolžnimi civilisti ter vojaškimi oziroma policijskimi silami. Osrednji vprašanja na tem mestu sta tako: ali lahko konsistentno in koherentno ločujemo med vojaško in nevojaško (civilno) populacijo in ali lahko napade na državne sile (ali atentate na državne voditelje) kdaj obravnavamo kot legitimno uporabo nasilja (povezava s predhodnim besedilom o (ne)legitimnosti upora proti državni prisili ali zatiranju)? Nadaljnji kamen spotike na poti k enoviti definiciji pa je vloga državnih sil in s tem povezano vprašanje, ali države/vlade izvajajo teroristična dejanja. Za nelegitimno uporabo nasilja s strani držav gre v primerih genocida, zločinov proti človečnosti in vojnih zločinov; je državni terorizem četrta kategorija? (Frederking 2007, 157). Pettiford in Harding se navezujeta na Briana Jenkinsa, ki meni, da je moralna presoja tista, ki je bistvena pri uporabi besede terorizem in se zavzema za opredelitev terorizma glede na samo naravo dejanja, ne pa na podlagi vzroka za tovrstno dejanje. Avtorja branita stališče, da je ključno osredotočanje na dejanja in ne toliko na storilce ter

¹¹ V smislu klišejskega: »One man's terrorist is another man's freedom fighter«.

da je potrebno obsoditi vse vrste takšnega nasilja – nasilje, ki ga nad nedolžnimi civilisti izvajajo države in samostojni posamezniki ali teroristične skupine (Pettiford in Harding 2005), 178–179).

V splošnem lahko razdelimo definicije glede na njihov poudarek, in sicer na definicije, ki izpostavljajo: učinek ekstremnega strahu – načrtovan ali dosežen, napad na državo od znotraj (v tem primeru se zanika obstoj državnega terorizma), strateške cilje, za katere se uporablja politično nasilje, domnevo naključnosti (napadov) ali nerazlikovalnost terorističnega nasilja, naravo tarč političnega nasilja (izbira žrtev) in tajnost pri uporabi političnega nasilja (podtalno delovanje) (Coady v Primorac 2004, 32–33). Schmid in Jongman sta v raziskavi, ki je zajela 109 definicij terorizma, izluščila 22 kategorij, ki so jih vsebovale opredelitve. Najpogostejši elementi definicij so bili: nasilje ali sila (84%), politična motiviranost (65%), povzročanje strahu ali terorja (51%), uporaba grožnje (47%), psihološki učinki (42%) in diferenciacija žrtev-tarča (38%) (Schmid in Jongman v Mahan in Griset 2008, 5).

Whittaker pravi, da ima terorizem politične cilje in motive, uporablja nasilje ali z njimi grozi, ga uresničujejo subnacionalne ali nedržavne skupine, organizacije z jasno hierarhijo ali celično strukturo, pri čemer opozarja na njegove dolgoročne psihološke posledice (Whittaker 2003, 9).

Paust predlaga opis terorizma kot namerne uporabe nasilja ali grožnje z nasiljem s strani izvajalca (terorista) proti instrumentalni tarči (osebi ali stvari), da bi primarni tarči prenesel sporočilo o bodočem nasilju in jo preko intenzivnega strahu (terorja) ali tesnobe prisilil k določenemu zahtevanemu političnemu izidu; pri tem sta lahko instrumentalna in primarna tarča identični (Paust v Mertus in Helsing 2006, 240).

Ganor podaja delovno definicijo terorizma, ki pravi, da je terorizem oblika nasilnega boja, pri katerem se nasilje uporabi namerno proti civilistom, z namenom doseganja političnih ciljev (Ganor 2005, 17–18). Podobno pojav opredeljuje Forest, in sicer kot kombinacijo strategij in nasilnih taktik, pri katerih so žrtve (običajni državljani) kot del

širše predvidene tarče (vlade, države). Strategije in taktike izvajajo posamezniki ali skupine, ki zasledujejo določene cilje (politične, socialne, ekonomske, religiozne narave) in zaznavajo terorizem kot najučinkovitejše sredstvo za pridobitev moči, saj omogoča doseganje zastavljenih ciljev (Forest 2012, 6). Young piše, da so teroristična tista politična dejanja, ki vključujejo uporabo ali zgolj grožnjo z uporabo nasilja; slednje je lahko uperjeno proti ljudem ali lastnini, lahko gre za fizično ali psihološko nasilje (Young v Primorac 2004, 88).

Že samo preko navedenih opredelitev je moč ugotoviti, da so razhajanja in odstopanja med njimi lahko večja ali manjša, bolj ali manj pomembna – ostaja pa neizpodbitno dejstvo, da do poenotenja (še) ni prišlo. In zakaj takšna naravnost k iskanju enotne definicije terorizma (in takšen obseg besedila v pričujočem tekstu)? Od opredelitve tega pojma je odvisno, kakšni bodo zakonski znaki (v tem primeru) kaznivega dejanja, kar je neločljivo povezano z vrsto in dolžino kazenskih sankcij, kazensko-procesnimi predpostavkami in pogoji, ki jim je potrebno zadostiti. Definicija je vpeta v mednarodnopravne pogodbe, sporazume, konvencije, deklaracije in druge dokumente, kar določa obveznosti akterjev (ZDA, EU) v tem kontekstu. Nadalje se z opredelitvijo povezujejo tako proaktivna (in preventivna) kot reaktivna raven delovanja držav(e) in s tem v te ravni vključeni ukrepi. Poleg tega (ne najpomembneje, pa vendar) vpliva na zajemanje statističnih podatkov, ki se črpajo na osnovi – definicije. Opredelitev terorizma je še posebej pomembna glede kazenskih postopkov; v nasprotnem primeru je lahko oseba obtožena in/ali obdolžena za kazniva dejanja, kot so ugrabitev, umor, ne pa za dejanje terorizma. Iz tega vidika je treba še posebej poudariti pomen inkriminacije članstva v teroristični organizaciji, saj je šele takrat razvidna pomembnost opredelitve terorizma, hkrati pa je definirano kaznivo dejanje – ne le izvedba terorističnega napada, temveč članstvo v takšni organizaciji *per se* (Laquer 2003, 235). Pillar pa opozarja na to, da naj bi bila že sama grožnja terorističnega napada dejanje terorizma (Pillar 2001). Opredelitev terorizma v kazenskem pravu in zanj predpisane sankcije pa so pomemben element v primerih izročitve – tako seveda države oziroma pravni subjekti (npr. EU), ki izrecno nasprotujejo smrtni kazni, ne bodo želeli izročiti osumljenega ali obtoženega posameznika državi, kjer je to realna kazenska sankcija (npr. ZDA).

V tem poglavju so podani nekateri predlogi definicije terorizma s strani strokovnjakov s tega področja; kot je razvidno, so v večji meri sorodne, nikakor pa ne identične. Med vzroki za razhajanja v stališčih pri poenotenju definicije je eno ključnih vprašanj oziroma dilem (ne)legitimnost uporabe nasilja s strani države in/ali upornikov/civilne, vojaške populacije (tudi ločevanje med slednjimi je lahko vprašljivo, kot izhaja iz besedila). Enotnost (ali bolj neenotnost) definicije terorizma vpliva na znake kaznivega dejanja, preko tega na kazenski postopek in posledično kazenske sankcije. Neenotna definicija terorizma jemlje moč mednarodnim pogodbam, deklaracijam, resolucijam, saj ne morejo biti postavljeni jasni cilji, ukrepi ali reakcije, če je pojav, proti kateremu se borimo, medlo opredeljen. Kot vidimo, ima neenotnost definiranja terorizma precej daljnosežne posledice.

3.3 Značilnosti terorizma in motivi zanj

V tem poglavju predstavljam značilnosti terorizma, ki odražajo bistvene elemente, ki jih najdemo v večini definicij terorizma. Ob koncu poglavja pa so na kratko navedeni (potencialni) motivi za njegovo izvajanje.

Poglavitne značilnosti terorizma so, da preko nasilja (ali grožnje z njim), ki se izvede nad tarčami, med širšo populacijo širi/vzbudi strah, privabi (medijsko) pozornost ter izzove (sprovocira) vlade k pretiranim reakcijam na teroristične napade; poseduje pa tudi simbolno noto.¹²

¹² Simbolna razsežnost terorizma se skriva v samem dejanju nasilja, v načinu, kako je izveden, kot tudi v ciljnih terorističnih napadov. Simbolni pomen terorističnih dejanj je razviden tudi iz vpliva, ki ga ima takšno dejanje, saj le-ta sega preko neposrednih žrtev in vpliva na celotno populacijo (pri tem je seveda potrebno zavzeti globoko distanco ob absolutni neopravičljivosti *per se* in neopravičljivosti krutosti takšnih dejanj) – teroristično dejanje je del širšega komunikacijskega procesa, pri čemer je terorist tisti, ki sporoča, prejemniki sporočila pa so žrtve, vlada in kar celotna populacija, skratka sovražnik. Na teroristične napade lahko gledamo kot na »jezik nasilja«, saj je prav ta značilnost tista, ki daje terorizmu moč skozi ustvarjanje učinkovite propagande. Namen teroristov je preko žrtev predati sporočilo drugi skupini – in žrtve postanejo sredstva komunikacije. In nenazadnje, poleg specifičnega simbolnega pomena, ki ga nosi konkretno teroristično dejanje (na primer streljanje na udeležence heavy-metal koncerta, ki naj bi predstavljal temne, hudičeve sile zahodnega sveta), si velja zapomniti, da je v takšnem dejanju moč prepoznati tudi morebitno bodočo grožnjo (Cvrtila in Perešin v Prezelj 2008, 38–39).

Cilji terorizma kot taktike z uporabo nasilja ali grožnje z nasiljem se med terorističnimi organizacijami oziroma skupinami precej razlikujejo. Za nekatere med njimi je bil poglobitni cilj revolucija (na primer teroristične skupine v Južni Ameriki – v Peruju, Kolumbiji, Braziliji, Argentini, Rdeče brigade v Italiji, RAF v Nemčiji), za druge so bili vodilni nacionalistični/separatistični cilji, kot so doseganje neodvisnosti, oblikovanje neodvisnih držav (Tamilski Tigri na Šri Lanki, baskovska ETA, IRA), določene skupine so se usmerile k ohranjanju statusa quo (v smislu domnevne rasne nadvlade Ku Klux Klan v ZDA, (ponovne) vzpostavitve diktatur v imenu neonacizma ali neofašizma), druge pa k povečevanju (in izrabljanju) religij (Al Kaida, Aum Shinrikyo, Christian Identity movement) (Weinberg 2004, 8–11).

Skupine tarč so različne osebe ali skupine. Posredne tarče so lahko nedolžne ali ne, ključno pa je, da so nedolžne neposredne tarče – nedolžne v smislu, da niso storile ničesar, kar bi lahko potencialno predstavljajo vzrok za teroristični napad, da storilcev ne napadajo, niso vpletene v vojno proti storilcem in da niso odgovorne – ne za dejanske ne za domnevne – krivice ali trpljenje, ki jih doživljajo ali naj bi jih doživljali storilci terorističnih napadov. Avtor hkrati opozarja, da vsekakor obstajajo tudi teroristične skupine (na primer Al Kaida), ki izhajajo iz prepričanja, da je že samo pripadnost določenemu narodu ali religiji zadosten dokaz, da so žrtve odgovorne za krivice (Primorac v Primorac 2004, 47–49). Gre torej za zanikanje nedolžnosti žrtev, neupravičeno pripisovanje kolektivne odgovornosti ter neuspešen poskus upravičevanja in opravičevanja terorističnih dejanj kot kazni za grešnike (Fotion v Primorac 2004, 84–85). Young izraža svoje nestrinjanje glede usmerjenosti terorizma na naključno izbrane tarče oziroma na njegovo (domnevno) lastnost nerazlikovalnega nasilja ter pravi, da je lahko terorizem usmerjen tudi proti točno določenim tarčam (z namenom doseči točno določen učinek), da je lahko usmerjen tudi proti lastnini in dodaja, da teroristi pogosto opozorijo na prihodnja teroristična dejanja, da bi preprečili nepotrebne žrtve med ljudmi, ki niso predvideni kot tarče, se bodo pa lahko v času napada slučajno znašli v njegovi bližini (Young v Primorac 2004, 89).

Mednarodni terorizem preko vzbujanja strahu načrtno krši pravilo, da je država tista, ki ima monopol nad uporabo nasilja – s tem seveda spodkopava njeno avtoriteto, moč, in izpostavlja žarišča njenih občutljivih točk ter močno zmanjšuje zaupanje v eno njenih primarnih dolžnosti, da varuje svoje državljane (Dannreuther 2008, 172). Tako Al Kaida kot ISIL se poslužujeta zastraševanja prek nasilja – krvava dejanja (mučenja, obglavljanja), desetine ali stotine nedolžnih mrtvih govorijo sama zase. S takšnimi dejanji opozarjajo na pomembnost svojega cilja in vsekakor vzbudijo našo pozornost. Carlo Pisacane je prispeval k razvoju koncepta, ki je pozneje postal znan kot propaganda z dejanji (*propaganda by deed*),¹³ nanaša pa se na upor kot močno sredstvo za vznemirjenje splošne zavesti in materializiranje ideje preko dejanj. Pisacane je trdil, da so mase ljudi ob koncu dneva preveč utrujene, da bi brale letake in poslušale govore; njihovo pozornost naj bi pritegnila le nasilna, strah zbujujoča – teroristična dejanja (Mahan in Griset 2008, 29, 40).

Med značilnostmi terorizma je tendenca po tem, da je dejanje medijsko odmevno, da se vest o njem razširi kolikor je možno daleč, seveda s ciljem prestrašiti čim širšo množico. V napadih udeležene žrtve nimajo nobene povezave s cilji teroristov in niso osebno odgovorne za morebitne krivice, ki so jim bile storjene. Teroristi namerno izbirajo nedolžne civilne žrtve (Fossati 2003, 142); teroristično dejanje je podrejeno pridobivanju pozornosti v najširšem obsegu. Z drugimi besedami, publiciteta je kisik za terorizem (Nacos in drugi 2011, 14).

Eden od ciljev teroristov je pripraviti države do tovrstnih pretiranih reakcij in kršitev demokratičnih vrednot ter načel, še posebej vladavine prava (Nacos in drugi 2011, 63). Če napadene države odreagirajo na tak (pretiran) način in se znesejo tudi nad delom družbe, ki naj bi ga teroristi zastopali, lahko takšna nasilna reakcija dotični del družbe utrdi v prepričanju, da je vlada represivna in kruta ter si zasluži (teroristične) povračilne ukrepe. Takšna je bila na primer pretirana reakcija ZDA, ki so si preko kršitev človekovih pravic v Afganistanu in Iraku ter zapuščine splošnega opustošenja držav po

¹³ Sam izraz »*propaganda by deed*« je skoval francoski anarhist Paul Brousse (Mahan in Griset 2008, 40).

»demokratični« vojaški (nasilni) odstranitvi nedemokratičnih režimov nakopale dodatne sovražnike.

Kateri pa so motivi za terorizem, kaj so tisti poglavitni vzgibi, da se posamezniki oziroma skupine odločijo za njegovo uporabo? Delijo se na tri kategorije: racionalne, psihološke in kulturne. Pri racionalnih motivih teroristi ocenijo obrambne sposobnosti tarče v primerjavi z lastnimi sposobnostmi za napad. Ključno je vprašanje, ali lahko teroristični napad povzroči dovolj strahu in se z njim doseže cilje, ne da bi sledil odpor, ki bi uničil cilje teroristov in tudi njih same. Pri psiholoških motivih¹⁴ je zanimiv obstoj značilnosti t.i. pravega vernika/privrženca (»*true believer*«), močno izražene diskrepance med »nami« (t.i. *group mind*)^{15,16} in »njimi« in pripisovanje slabih motivov vsakomur zunaj teroristične skupine (na ta način se lažje čustveno oddaljijo od svojih žrtev). Teroristične skupine zahtevajo enotnost, ne dopuščajo nestrinjanja ali nasprotovanja in zaradi svojih ekstremističnih pogledov zavračajo kompromis. Med psihološkimi motivi je vsekakor pomembno tudi maščevanje. Ljudje imamo v splošnem močan občutek za pravičnost (ki

¹⁴ Raziskave niso pokazale obstoja (jasnih) psihopatoloških značilnosti ali obstoj struktur, ki bi nakazovale motenost osebnosti; presenetljivo je, da »the outstanding common characteristic of terrorists is their normality« (Crenshaw v Whittaker 2003, 22) ali da »...there is at least nominal agreement among most of the serious researchers that they are essentially 'normal' individuals« (Cole 2011, 136). Vsekakor lahko gre (delno) tudi za psihopatologijo (v smislu diagnosticiranih klinično-psiholoških motenj), ki pa je ne gre enačiti s sociopatološkimi osebnostmi.

¹⁵ Arthur Koestler (Koestler v Henderson 2001, 17) glede skupinske dinamike poudarja, da se egotizem skupine hrani z altruizmom njenih članov – posameznik se identificira s skupino, v njej in do njenih članov se vede kolegialno, altruistično, celo do točke samožrtvovanja, istočasno pa lahko pokaže neizmerno krutost do sovražnika skupine. V tem procesu skupina idealizira svoje lastne cilje ter obenem razvrednoti ali demonizira sovražnike, kar še bolj utrdi pozicijo »mi« proti »njim«. Običajne moralne norme nadomesti morala skupine in njena ideologija, s katerimi upravičujejo nasilje. Teroristi dojemajo sebe kot zavezane k višjim moralnim standardom, na podlagi česar utemeljujejo svoja dejanja proti sovražnikom, in se predstavljajo kot pravičnike v nepravični družbi. Verske teroristične skupine (ISIL, Al Kaida) uporabljajo versko terminologijo, da dehumanizirajo oziroma depersonalizirajo sovražnika – radikalne islamistične skupine za ne-Muslimane uporabljajo besedo *kuffar*, ki pomeni nevernik (Cole 2011, 141–144).

¹⁶ Omeniti je potrebno še koncept razpršene odgovornosti (*diffusion of responsibility*), pri kateri posameznik upravičuje storjeno dejanje s prenosom odgovornosti na vse – na vodjo, skupino (Cole 2011, 151). Za teroristične skupine je značilen tudi proces moralnega umika/izključevanja (*moral disengagement*), pri čemer je bistvena sprememba načina razmišljanja o ubijanju – tako, da pri ubijanju/pobijanju ni več samo-cenzure in lastnih sankcij kot notranjih mehanizmov, ki bi preprečevala izvajanje nasilnih dejanj. Lastnih sankcij (*self-sanctions*) se posameznik lahko znebi tako, da svoje vedenje opraviči kot služenje moralnim ciljem (npr. združena islamska država), zamegli oziroma zmanjša pomen svoje vloge pri nasilju ali povečuje dobro, kar naj bi izšlo iz nasilja ter minimizira storjeno slabo/zlo. Samo-cenzure se posameznik lahko otrese preko de-humaniziranja žrtev, prepričanja, da so ubiti zgolj stranska škoda ali preprosto pogrešljivi (Bandura 1998 v Maham in Griset 2008, 12).

si jo lahko zelo različno predstavljamo), želja po maščevanju pa je vidik občutka za pravičnost, še posebej v primeru, da so druge možnosti za popravilo krivic nedosegljive ali neuresničljive. Posamezniki, ki se želijo maščevati, ob udejanjanju slednjega pogosto ogrozijo ali poteptajo svojo integriteto, socialni status in osebno varnost. Simbolno sporočilo dejanja maščevanja je, da krivična ali škodljiva ravnanja ne bodo ostala nekaznovana. Tako maščevanje lahko pomeni ohranitev ponosa, dostojanstva (odvisno od percepcije) in samospoštovanja. Al Kaida in ISIL se maščujeta z nasiljem ter tako izražata svoj gnev, sovraštvo do zahoda, njegovih vrednot. Drug pomemben motivacijski dejavnik pa je želja po prepoznavnosti, slavi in čaščenju heroja – mučenika (Cole 2011, 139). Samomorilci Al Kaide in ISIL se v imenu višjega cilja (skupne islamske države, izгона zahodnih sil) žrtvujejo za »svoje« ljudi in so zato deležni čaščenja, občudovanja. Motivi, ki izvirajo iz kulture, vključujejo identifikacijo s članstvom v organizaciji (močnejša kot je, večja je pripravljenost na žrtvovanje), način, kako je izražena agresivnost (na primer kazniva dejanja, politično nasilje), zaznavo grožnje preživetju določene etnične skupine (Whittaker 2003, 19–21).

Skupek bistvenih značilnosti torej obsega naslednje elemente terorizma: nasilje (ali grožnjo z njim) nad tarčami, vzbujanje strahu, iskanje pozornosti (medijev), provokacijo, da bi se vlade držav na napade pretirano odzvale. Navedene značilnosti so srž terorističnih napadov. Med racionalnimi, kulturnimi in psihološkimi motivi za terorizem so zadnji najbolj kompleksni, med njimi sta posebej pomembna (psihološki) vpliv skupine in želja po maščevanju.

3.4 Boj zoper terorizem

Terorizem nujno izzove reakcijo – boj proti terorizmu. V tem podpoglavju predstavljam pojem boja zoper terorizem, dva temeljna modela (izhodišče pri odzivu na terorizem) ter različne ukrepe in strategije v boju zoper terorizem, skupaj z njihovimi prednostmi in slabostmi.

Boj zoper terorizem ali protiterorizem (*Counter-terrorism*) pomeni preprečevanje terorističnih napadov oziroma zmanjševanje njihove pogostosti in silovitosti (Henderson, 2001, 19); izraz se uporablja tudi za opisovanje formalnih odzivov (pravnih in drugih) na terorizem (Crenshaw v Whittaker 2003, 278).

Purg razume boj proti terorizmu kot odnos, ki se kaže preko različnih oblik in stopenj dejavnosti – le-te zajemajo repertoar od verbalnega obsojanja, preko kazensko-pravnih elementov pa vse do vzpostavljanja posebnih organizacij (Purg 1997, 34).

De Graaff dobro opredeli »ovire pri novih manifestacijah stare težave«, torej boju zoper terorizem in se tega loti iz nekoliko drugačnega vidika. Najprej izhaja iz definicije terorizma in pravi, da pojav (boj zoper terorizem) lahko opredelimo kot: problem državne varnosti ali grožnja demokraciji, pravosodni problem, vrsto vojskovanja, družbeni problem ali problem varnosti in zaščite. To posledično pomeni, da je boj zoper terorizem na preseku delovanja obveščevalnih in varnostnih služb, pravosodja, vojaških sil in drugih vladnih služb, kar lahko prinese težave pri koordinaciji nalog in tekmovalnost (de Graaff v Prezelj 2008, 57–58).

Teorija razlikuje dva modela boja zoper terorizem: kazensko-pravni model (*criminal justice model*) in vojni model (*war model*). Kazensko-pravni model obravnava terorizem kot kaznivo dejanje in pri boju daje prednost organom pregona in posledično pravosodju. Vojni model gleda na terorizem kot na dejanje revolucionarnega boja, kot grožnja civilizaciji. Teroristična dejanja so napadi na samo institucijo vlade, teroristi pa sovražniki države. Prvenstveno vlogo pri odzivu na teroristične napade ima vojska, ne organi pregona. (Donohue 2008, 7–10). Kazensko-pravni model na prvo mesto postavlja demokratična načela kot temelje v boju zoper terorizem, tudi na račun manjše učinkovitosti protiterorističnih ukrepov, medtem ko vojni model daje večji poudarek omejevanju oziroma bojevanju proti terorizmu kot pa spoštovanju demokratičnih pravic (Steven in Gunaratna 2004, 100–101). Nič presenetljivega ni, da je EU predstavnica kazensko-pravnega modela, ZDA pa vojnega modela.

Boj zoper terorizem zajema različne ukrepe oziroma strategije.

Steven in Gunaratna v splošnem ločujeta defenzivne (namen je zmanjšati ranljivost pred terorističnimi napadi) in ofenzivne (cilj je preprečiti, odvrniti in odzvati se na teroristične napade) ukrepe. Bolj specifično jih kategorizirata kot politične, kaznovalne, sodne, vojaške, policijske ukrepe, ukrepe obveščevalnih služb ter medijev, omejevanje gibanja in protipropagando. Politični ukrepi so usmerjeni k olajševanju ali razreševanju vzrokov terorizma, ki so lahko politične, ekonomske ali socialne narave. Reševanje konfliktov poteka preko javnega dialoga, skrite mediacije ali pogajanj v okviru mirovnega procesa. Na ta način države pokažejo prizadevanje za razrešitev težav; po drugi strani pa daje vtis, da se terorizem spleča. Ukrepi kaznovalne narave se osredotočajo na omejevanje/onemogočanje financiranja terorističnih skupin, tako na nacionalni kot mednarodni ravni – gre za zamrznitev sredstev, prepoved trgovine, embargo na dobavo orožja, diplomatske bojkote. Sodni ukrepi zajemajo mednarodne konvencije in protokole, izročitve, sodne postopke. V tem pogledu je problematično neenotno definiranje terorizma, samo dokazovanje tega kaznivega dejanja, počasnost in visoki stroški sojenj, poraja pa se tudi vprašljivost ustreznosti kazni. Vojaški ukrepi so lahko mišljeni kot povračilni ukrepi (z izjemno negativno morebitno posledico, da se razvijejo v vojno; druga negativna posledica je lahko dodatna podpora teroristom; vprašljiva je tudi legalnost in legitimnost vojaških napadov, celo znotraj mednarodnih organizacij) ali pa kot pomoč civilni sferi (deaktivacija bomb, reševanje talcev, odkrivanje in delovanje v primeru incidentov z biološkim/kemičnim/jedrskim orožjem, varovanje kritične infrastrukture). Policija zbira dokaze, varuje kritične tarče ter skrbi za izmenjavo informacij s policijami drugih držav. Ključne težave te vrste ukrepov se nanašajo na pomanjkljivosti pri koordinaciji ukrepov in samoomejevanje v smislu striktnega spoštovanja pravnih postopkov in pravil. Obveščevalne službe podatke pridobivajo preko signalnov (SIGNIT), elektronskih komunikacij (ELINT), človeških virov (HUMINT), nadzorovanj. Ker gre za ne ravno transparentne aktivnosti, je tu tveganje za prekoračitev pravnih podlag in okvirjev veliko; zelo pomembno je tudi, da so vse faze procesa – načrtovanje, zbiranje podatkov, njihovo procesiranje in diseminacija – skrbno izvedene. Terorizem je psihološko orožje, ki je odvisno od komunikacije v širši družbi, zato je

ustrezno in primerno poročanje medijev zelo pomembno. Mediji lahko skrbijo za večanje zavedanja o tem problemu v javnosti, javno opozarjajo na določene nevarnosti in svetujejo, kako naj ljudje reagirajo v primeru grožnje ali napada. Njihov pomen dokazuje tudi dejstvo, da ima precej terorističnih skupin svojega (recimo temu) tiskovnega predstavnika. Slaba stran te kategorije ukrepov je posredovanje nepreverjenih ali delnih informacij, mediji posredujejo sporočila teroristov in s tem povezan strah; nujno je torej odgovorno poročanje in sodelovanje novinarjev s strokovnjaki s tega področja. Omejevanje gibanja se osredotoča na poostreitev mejnih kontrol, podeljevanja vizumov, nadzora nad migracijami, prepoved vstopa ter izgone in vzpostavitev skupne baze teroristov oziroma kriminalcev. Bistvena pomanjkljivost je neenotnost pravil in postopkov med državami. Protipropaganda vključuje ukrepe kot so dialog, mediacija, pogajanja (reševanje konflikta), pomoč in podpora žrtvam terorističnih napadov, delegitimiziranje terorističnih skupin (poudarjanje njihove nehumanosti in nemoralnosti); ta kategorija ukrepov je premalo uporabljena in njen vpliv premalo poudarjen (Steven in Gunaratna 2004, 102–120).

Pašanski navaja, da je posamezna protiteroristična strategija usmerjena proti določeni obliki terorizma, na praktičnem nivoju pa se odraža kot uporaba dveh temeljnih metod – nenasilne in nasilne. Nenasilne metode podrobneje kategorizira v tri skupine: politične¹⁷ in legislativne¹⁸ metode ter znanstvena¹⁹ preučevanja, nasilne pa v dve podskupini, in sicer: »javni« terorizem ter konspirativni terorizem. Prva podskupina med nasilnimi metodami vključuje uporabo policijskih ukrepov, dejavnost protiterorističnih skupin in uporabo posebnih enot regularne vojaške sile; druga podskupina pa zajema dejavnosti obveščevalnih služb in drugih specializiranih organov (Pašanski 1988 v Purg 1997, 68–69).

¹⁷ Politične metode deli na metode po mirni poti (proučevanje in politično razreševanje vzrokov terorizma, lociranje konstant terorizma in njihovo odpravljanje s političnimi sredstvi) in metode s pomočjo pritiska – brez izražanja odkrite sile (politični pritiski, ekonomski pritiski, pojav doktrin in teorij o upravičenosti nasilnih metod) (Pašanski 1998 v Purg 1997, 68–69).

¹⁸ Legislativne metode razdeli na mednarodne konvencije, večstranske in dvostranske sporazume in dogovore, interne mednarodne sporazume in dogovore, notranjo zakonodajo (ibid.).

¹⁹ Znanstvena preučevanja nadalje deli na proučevanje zakonitosti terorizma in priporočila za odklanjanje vzrokov terorizma (ibid.).

Spencer v svojem pregledu strategij v boju zoper terorizem izpostavi pet ključnih skupin strategij, in sicer: obveščevalno dejavnost,²⁰ protiteroristično zakonodajo, mednarodno sodelovanje,²¹ povečano notranjo varnost in vojaški odziv (Spencer 2006, 94–98).

Avtorji, ki zagovarjajo vlogo obveščevalnih lužb (Bell), izpostavljajo pomembnost zbiranja ter interpretiranja informacij, saj slednje lahko pomenijo pomoč pri preprečitvi terorističnega napada, v smislu preventivnega vojaškega napada zunaj meja države ali znotraj nje. Hoffman in Morrison-Taw opozarjata, da morajo biti tovrstne informacije korektno pridobljene, ustrezno analizirane, nato pa učinkovito predane varnostnim službam, ki izvajajo operacije. Berkowitz dodatno opozarja, da je infiltracija v teroristične skupine čedalje težja, zato so tudi tako pridobljene informacije zgolj delne, nejasne in pogosto nezanesljive (Spencer 2006, 94–95). Kritiki te skupine strategij izpostavljajo tudi problematiko nezadostnih formalnih navodil ter poudarjajo pomen usposabljanj in izobraževalnih programov za dolgoročen boj proti terorizmu (Mincheva v Prezelj, 2008, 47–48).

Močna proriteroristična zakonodaja naj bi teroriste odvrčala od izvajanja napadov in naj bi jih preusmerila v premislek o posledicah svojih načrtov; učinek naj bi dosegla še preko dolgih zapornih kazni za teroristične voditelje ter izvajalce terorističnih napadov. Fenwickova temu nasprotuje in je mnenja, da strogi protiteroristični zakoni in dolge zaporne predpisane sankcije (ali celo smrtna kazen) od napadov ne bodo odvrgli terorista, ki je za ta cilj pripravljen žrtvovati lastno življenje. Donohue opozarja na negativen aspekt, in sicer, da se protiteroristična zakonodaja večinoma sprejema tik po velikih terorističnih napadih, v čustveno vroči atmosferi (Donohue 2008, 12). Navias v boju zoper terorizem posebej opozarja na pomen zakonodaje, ki regulira oziroma

²⁰ Protiteroristične aktivnosti so ene od nalog obveščevalnih oziroma protiobveščevalnih služb; le-te so dejavne na področju zbiranja podatkov o delovanju terorističnih skupin, posameznikov ter preučujejo načine, kako preprečiti njihovo udejstvovanje (Purg 1997, 75).

²¹ Odziv mednarodne skupnosti na terorizem je, sicer ne najbolj umestno ali ustrezno, opisan kot vojna – v pomenu, da se takšna vojna odvija na različnih frontah, kot so politična, pravna, ekonomska. Njihov namen naj bi bil odstranitev pogojev, ki terorizem spodbujajo ali omogočajo, torej odprava revščine, krivic, nerešenih konfliktov, ekonomske marginalizacije, pomanjkljive vladavine prava (Ditrych 2014, 83–84).

inkriminira njegovo financiranje ter omogoča zamrznitev računov terorističnih skupin in posameznikov. Winer in Roule s tem ne soglašata; poudarjata, da je večina finančnih transakcij za financiranje terorizma izvedenih mimo formalnih bančnih poti ter da je takšnim transakcijam težko slediti, saj teroristi uporabljajo lažna imena, posrednike in združujejo sredstva iz legalnih in nelegalnih virov (Spencer 2006, 95).

Bassiouni v boju zoper terorizem daje prednost mednarodnim konvencijam in protokolom k njim. Slednji nudijo vsaj minimalno soglasje glede protiteroristične zakonodaje mnogih držav ter lahko prispevajo k mednarodni standardizaciji protiterorističnih ukrepov. Sandler upravičeno izraža nestrinjanje, ko pravi, da čeprav so mednarodne konvencije dobronamerno zastavljene, niso posebej učinkovite ter da ne obstaja centralna agencija oziroma organizacija, ki bi države lahko prisilila, da bi konvencije morale izvrševati. Bensahelova se zavzema za mednarodno sodelovanje, in sicer v obliki različnih koalicij, namenjenih za izvajanje različnih politik (omenja vsaj pet takšnih koalicij: vojaška, finančna, kazenska/pravosodna, obveščevalna, rekonstrukcijska). Aldrich se temu zoprstavi z argumentom, da je globalno mednarodno sodelovanje neizvedljivo, saj države svojo avtonomijo nad nacionalno varnostjo jemljejo zelo resno in so se ji za skupne cilje alianse pripravljene delno odreči zgolj v resnično hudih okoliščinah (Spencer 2006, 95–96).

Zagovorniki povečanja notranje varnosti se zavzemajo za povečanje varnosti na mejah in na letališčih, večjo zaščito infrastrukture ter izboljšanje nadzora nad dostopom na javnih krajih. Enders in Sandler ta vidik kritizirata s pomislekom, da se teroristi povečanju varnosti na določenem področju prilagodijo ter se preusmerijo na alternativne načine oziroma tarče napadov (Spencer 2006, 96)

Posen se zavzema za močno vojaško prisotnost kot način boja zoper terorizem, tako v svoji defenzivni kot ofenzivni obliki. Vojaške sile varujejo (potencialne) tarče doma in na tujem; neposredni vojaški napad pa lahko omeji moč in vpliv teroristov. Kosnik dodaja, da s tem, ko vojaški napadi izpostavijo šibkosti teroristične skupine, zmanjšajo strah, ki ga teroristi želijo vzbujati. Wilkinson pa opozarja na drugo plat vojaških napadov, in

sicer na nedolžne, civilne žrtve napadov, izgubo lastnih vojakov, kar lahko spodkoplje kredibilnost države in med seboj oddalji poprejšnje zaveznike (Spencer 2997, 97).

Pri strategijah v boju zoper terorizem se vse bolj upošteva pristop v smeri demobilizacije terorističnih skupin in rehabilitacije (nekdanjih) teroristov (Vertigans 2011, 148–154). Dannreuther v podobni smeri opozarja, da mora biti eden od ciljev boja zoper terorizem tudi zmanjšanje podpore (morebitnih) privrženecv terorizma preko delegitimiziranja taktik terorističnih skupin ter pojasnjevanja, da obstajajo legitimne poti za razrešitev temeljnih vzrokov odtujenosti in nezadovoljstva (Dannreuther 2008, 174).

Boj proti terorizmu je torej skupek odzivov na terorizem. V splošnem teorija ločuje dva bistvena modela boja zoper ta pojav: kazenskopravni, ki ga spodbuja EU, in vojni, ki ga podpirajo ZDA. Boj proti terorizmu zajema različne skupine ukrepov (politični, policijski, vojaški, sodni, kaznovalni, obveščevalna dejavnost, mediji in protipropaganda, omejevanje gibanja) in strategij, med katerimi so najpomembnejše obveščevalna dejavnost, protiteroristična zakonodaja, mednarodno sodelovanje, povečana notranja varnost in vojaški odziv.

3.5 Človekove pravice in temeljne svoboščine – pojem in ključni dokumenti

Boj zoper terorizem je usmerjen k zagotavljanju varnosti, pri čemer pa je neizogibno povezan s področjem človekovih pravic. Odnos varnost – človekove pravice je nadvse pomemben odnos, ki zahteva poglobljeno razumevanje, saj je njegova krhkost izjemna, posledice neravnotežja (preko kršitev človekovih pravic) pa so včasih nepopravljive. V tem poglavju predstavljam pojem človekovih pravic, tudi v odnosu do temeljnih svoboščin, in temeljne dokumente, v katerih so urejene.

Pojem človekovih pravic predstavlja tiste pravice, ki imajo pravno podlago v mednarodnem pravu; med njimi je skupina t.i. temeljnih pravic (*»fundamental rights«*), ki predstavljajo zaščito za posameznika pri njegovih temeljnih, osnovnih dobrinah (življenje, prepoved mučenja, osnovne garancije v sodnem/kazenskem postopku). Ob tem

je potrebno opozoriti na razliko med pravicami in svoboščinami. Pri prvih gre za aktivno obveznost države, da stori vse, kar je potrebno za zagotovitev dejanskega uživanja določene pravice (pravice – *rights*); pri zadnjih pa za pasivno obveznost države, da se ne vmešava v posameznika (svoboščine – *freedoms*).

Türk opozarja na dve posebni značilnosti, ki jih imajo človekove pravice v okviru mednarodnega prava. Človekove pravice so sprejete v korist ljudi in ne v smislu vzajemnega odnosa med dvema ali več državami (da bi na primer država omejevala človekove pravice iz naslova kršitve slednjih v drugi državi podpisnici mednarodne pogodbe); poleg tega so odraz posameznikovega dostojanstva, integritete in jih ni mogoče arbitrarno omejiti ali odvzeti. Velikega pomena je tudi dejstvo, da je takšna ureditev področja človekovih pravic v določeni meri omejila suverenost držav, saj države ne smejo posegati v določene temeljne pravice bodisi državljanov bodisi tujcev; spoštovati jih morajo v odnosu do drugih držav in na svojem teritoriju (Türk 2007, 138–139).

Ustanovna listina OZN je spodbujanje in zavzemanje za spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse, ne glede na raso, spol, jezik ali veroizpoved, uvrstila med cilje Združenih narodov (Ustanovna listina OZN, 1. čl.), Splošna deklaracija človekovih pravic (SDČP) pa je navedeni cilj razčlenila in prevedla v pravni jezik; njene podpisnice so ZDA in vse članice EU. Poleg SDČP sta za uveljavljanje človekovih pravic še posebej pomembna Mednarodni pakt o državljanskih in političnih pravicah (MPDPP) in Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPESKP). Slednja skupaj s SDČP tvorita Listino človekovih pravic (*International Bill of Rights*). ZDA so MPDPP podpisale 5.10.1977, ratificirale pa 8.6.1992 (drugega opcijskega protokola glede prepovedi smrtne kazni do sedaj niso podpisale); MPESKP so podpisale 5.10.1977 (do danes ostaja pakt neratificiran). Na področju prepovedi mučenja pa je najpomembnejši dokument Konvencija proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, ki so ga ZDA podpisale 18.4.1988, ratificirale pa 21.10.1994 (opcijskega protokola, katerega namen je bil vzpostaviti sistem rednih obiskov neodvisnih mednarodnih in državnih organov na krajih,

kjer je ljudem odvzeta prostost, da bi preprečili mučenje in druge oblike okrutnega, nečloveškega ali poniževalnega ravnanja ali kaznovanja, do danes niso podpisale).

Med pravnimi podlagami za človekove pravice in temeljne svoboščine iz vidika EU opozarjam še na Evropsko konvencijo o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin (EKČP),²² Evropsko konvencijo o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja in Listino Evropske unije o temeljnih pravicah (Listina). EKČP je najpomembnejša med konvencijami Sveta Evrope, med drugim tudi zaradi tega, ker je vzpostavila Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP). Vseh 47 držav članic Sveta Evrope je njenih podpisnic, med njimi jih je 28 članic EU. Listina je postala del primarne zakonodaje²³ z začetkom veljavnosti Lizbonske pogodbe, torej s 1.12.2009.

Človekove pravice in temeljne svoboščine pritičejo posamezniku in v tem pogledu, kot izhaja iz predhodnega besedila, omejujejo spekter vpliva države. Njihov pomen je izjemen, zato so tudi urejene na mednarodni oziroma meddržani ravni (SDČP, MPDPP, MPESKP, EKČP).

²² Sodišče EU je v mnenju 2/13 (na občni seji) z dne 18. decembra 2014 presodilo, da »Sporazum o pristopu Evropske unije k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin ni združljiv s členom 6(2) PEU niti s Protokolom (št. 8) o členu 6(2) Pogodbe o Evropski uniji o pristopu Unije k Evropski konvenciji o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin.« Dostopno prek: <http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?jsessionId=9ea7d2dc30d5a6568fb64c6e4dc7800bd65ce9172707.e34KaxiLc3qMb40Rch0SaxuSbhn0?text=&docid=160882&pageIndex=0&doclang=SL&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=192034> (21. februar 2016).

²³ Pravo EU sestavljajo t.i. primarna zakonodaja EU (Pogodba o Evropski uniji – PEU in Pogodba o delovanju Evropske unije – PDEU) ter sekundarna zakonodaja (uredbe, direktive, sklep EU, ki jih sprejemajo institucije EU) (Priročnik o evropskem pravu varstva osebnih podatkov 2014, 17).

4 VZROKI (NE)SKLADNOSTI MED ZDA IN EU V BOJU ZOPER TERORIZEM

ZDA in EU sta ključna akterja v današnjem svetu – to velja tako za ekonomsko (gospodarsko), politično, vojaško-strateško, ekološko, mednarodno sfero. Na njuni vlogi najpomembnejših akterjev pa je potrebno pogledati tudi iz vidika zavezništva. Slednje prinaša tako prednosti kot slabosti. Zavezništvo, če nanj pogledamo kot na nadgradnjo (in ne le goli seštevek) moči, pomeni izjemen tandem, katerega prevlada v svetu se zdi nepremagljiva. Po drugi strani pa takšno zavezništvo neizogibno prinaša izzive, saj se tudi med vpletenima stranema odvija boj za premoč, krešejo nasprotujoča si mnenja (katerih posledice so lahko usodne), pri čemer se obe strani – vsaj večino časa – zavedata, da so tudi v tem odnosu nujni kompromisi, ki so rezultat vzajemnega popuščanja. Relacija ZDA-EU, ki bi jo lahko opisali s kar nekaj nasprotujočimi si pridevniki (nezrela, ne-popustljiva, ne-potrpežljiva), je tista, ki v (trenutni) svetovni igri moči predstavlja kažipot prihodnosti. Od nje je v precejšnji meri odvisno, na kakšen način in v katero smer se bo prevesilo politično, gospodarsko dogajanje in stanje na področju varnosti. K slednji sodijo tudi dejavnosti na področju boja zoper terorizem.

V tem poglavju naloge sem raziskovala prvo postavljeno hipotezo, in sicer vzroke za neskladnosti in skladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem. Predpostavila sem, da so bistveni vzroki tako razhajanja (pri spoštovanju človekovih pravic in varstvu osebnih podatkov) ter približevanja med ZDA in EU, ki se kažejo znotraj sodelovanja v mednarodnih organizacijah, pri izmenjavi podatkov (letalski potniki, finančne transakcije), pri nudenju vzajemne pravne pomoči, na področju izročanja ter varnosti letalskega tovora, sledeči:

- razumevanje koncepta boja zoper terorizem in opredelitev (mednarodnega) terorizma,
- geopolitični položaj v svetu, v povezavi z identiteto posameznega akterja ter
- zgodovinsko ozadje – pretekle izkušnje s terorističnimi napadi.

Na podlagi razumevanja koncepta boja zoper terorizem oziroma vzporedno z njim posamezni akter opredeli pojem terorizma (v konkretnem primeru mednarodnega). Želela sem raziskati, ali med ZDA in EU obstajajo razlike med njunim pojmovanjem koncepta

boja zoper terorizem in definicije (mednarodnega) terorizma ter kakšne te razlike so. Samo pojmovanje koncepta boja zoper terorizem pa odraža določene značilnosti akterja – v njem se pokaže mnenje o svoji lastni moči, poziciji v svetu, torej o svojem geopolitičnem položaju. Slednji je nujno povezan z identiteto državljanov. V nadaljevanju me je zanimal obstoj razlik med ZDA in EU iz vidika geopolitičnega položaja ter identitete. Posamezni akter svoje delovanje v boju zoper terorizem snuje tudi na podlagi dosedanjih izkušenj, ki jih ima s terorističnimi napadi; primerjala sem izkušnje, ki jih imata ZDA in EU ter skušala ugotoviti, ali in kakšne so te razlike.

4.1 Razumevanje koncepta boja zoper terorizem in opredelitev (mednarodnega) terorizma

V tem poglavju najprej preverjam oziroma primerjam razlike med ZDA in EU pri razumevanju koncepta boja zoper terorizem. Primerjalne vsebine na strani ZDA črпам iz besedila govora ameriškega predsednika in vsebine nacionalne varnostne strategije, na strani EU pa iz vsebine evropske protiteroristične strategije. Sledi primerjava opredelitve (mednarodnega) terorizma – na strani EU na podlagi vsebine, kot je določena v predmetnih okvirnih sklepih Sveta EU (pred tem je orisan tudi pravni okvir, s čimer sem želela poudariti razdrobljenost delovanja EU na tem področju), na strani ZDA pa izhajajoč iz obilice definicij različnih zakonov oziroma političnih deležnikov (zvezne agencije, ministrstva).

Pred 9/11 je veljala sicer nenapisana formulacija v smislu »teroristi želijo, da veliko ljudi gleda in da veliko ljudi posluša in ne, da veliko ljudi umre«. Interpretacija je bila zapeljana iz prepričanja, da bi se skupnosti (sicer potencialni privrženci terorističnih skupin, bodisi aktivno bodisi deklaratorno) zaradi številčnih žrtev terorističnih napadov odmaknile, odtujile od terorističnih skupin oziroma jim odvzele svojo podporo. 9/11 je dokazal nasprotno in pokazal, da gre trend napadov v smeri maksimiziranja apokaliptičnih (religioznih) ciljev. Mednarodni terorizem, kot ga je izvedla Al Kaida, je žal uspel odkriti in zlorabiti šibke člene v strukturi moderne družbe (Dannreuther 2008, 171).

Tedanji predsednik George W. Bush je 20. septembra v govoru Kongresu in seveda ameriškemu ljudstvu dejal, da so 11. septembra sovražniki svoboščin ZDA prizadejali vojno dejanje.²⁴ Povedal je, da Američani poznajo vojne, saj se slednje že več kot sto let odvijajo – na tujih tleh, razen nedelje leta 1941. Dodal je, da Američani poznajo vojne žrtve – a ne v središču izjemnega mesta na mirno jutro; da poznajo napade presenečenja – a še nikdar takšnega s tisočimi civilnih žrtev. Najbolj markanten del govora pa je v delu, kjer je jasno povedal, da se bo vojna proti terorizmu pričela z Al Kaido, da pa se ne bo pri tem ustavila. Ustavila se ne bo vse dotlej, dokler ne bo najdena vsaka teroristična skupina na globalnem dosegu, ustavljena in premagana.²⁵ Nadalje je pojasnil, da bodo ZDA usmerile vse razpoložljive resurse – diplomatska sredstva, obveščevalna orodja, pravosodne instrumente, finančne vplive in vse potrebno orožje, da bi prekinili in premagali globalno teroristično mrežo. Odziv ZDA ne bo vključeval le instantnih povračilnih ukrepov ter izoliranih napadov. Američani naj ne pričakujejo ene bitke, temveč dolgotrajno kampanjo, kot je še ni bilo. Dodal je tudi neke vrste ultimatum – vsak narod, v vsaki regiji, se mora odločiti, ali je z ZDA ali s teroristi.²⁶ Od tega dne dalje bodo ZDA vsak narod, ki nadaljuje s skrivanjem ali s pomočjo teroristom, obravnavale kot sovražni režim. Ob tem je poudaril, da to ni le boj ZDA, temveč da je to svetovni boj, bolj civilizacije; boj vseh, ki verjamejo v napredek in pluralizem, toleranco in svobodo.²⁷ Vojna, je poudaril, ne bo takšna, kot je bila vojna proti Iraku pred desetletjem (takrat), z odločno osvoboditvijo teritorija in hitrim zaključkom; pravo tako ne bo kot zračna vojna na Kosovu pred (tedaj) dvema letoma, ko niso bile uporabljene kopne enote in življenja ni izgubil niti en Američan. Nadaljeval je, da so v svojem žalovanju in jezi našli misijo ter da sta v vojni svoboda in strah (The Guardian, 21. september 2001).

²⁴ Pred tem je bil termin »vojna proti terorizmu« (*war on terror*) uporabljen že pod predsednikom Reaganom kot fokus ameriške zunanje politike (takrat mišljeno za Centralno Ameriko in Bližnji Vzhod) (Chomsky 2011, 48).

²⁵ »Our war on terror begins with al Qaeda, but it does not end there. It will not end until every terrorist group of global reach has been found, stopped and defeated.«

²⁶ »Every nation, in every region, now has a decision to make. Either you are with us, or you are with the terrorists.«

²⁷ »This is the world's fight. This is civilization's fight. This is the fight of all who believe in progress and pluralism, tolerance and freedom.«

Brez dvoma je katastrofa 9/11 obsegala dimenzije, ki so bile do takrat nepredstavljive – iz vidika presenetljivosti napada (časovne), načina, kako je bil napad izveden (sama letala so bila uporabljena kot orožje, skupaj s člani posadke, potniki in teroristi-storilci), masovnih žrtev (tisoči mrtvih), pa tudi iz vidika simbolnosti tarče – svetovnega trgovinskega centra, simbola uspeha, zahodnih vrednot, veličine, denarja. Cilj teroristov je bil ustrahovanje množic in tudi – ameriške (ter drugih) vlade. Napad in posledično vseprisotni občutek strahu je močno omajal zaupanje ljudi v zmožnosti države, da jih varuje. V takšnih trenutkih je ustrezna reakcija države izjemno pomembna. Razumljivo je, da utegne biti zaradi močnih čustev (žalost, jeza, strah) retorika intenzivnejša, odzivi nekoliko pretirani, sploh glede na celotnemu svetu razkrito ranljivost takšne sile, kot so ZDA. Reakcija ZDA je bila ključna za nadaljnji razvoj dogodkov.

Retorika navedenega govora je bila neposredna in jasna – gre za vojno. Posebej bi izpostavila, da je predsednik Bush v govoru nanizal razloge, zaradi katerih je ta dikcija zgrešena že kot samo izhodišče (o dejanskih kasnejših posledicah bo govora v nadaljnjem besedilu naloge). Priznal je, da imajo ZDA izkušnje z vojnami, a le na tujih tleh (izjema je bil Pearl Harbor) in da do tedaj napada s tolikšnimi civilnimi smrtnimi žrtvami še niso doživeli. Evidentno je, da je bil odziv z retoriko vojne delno pogojen z zelo močnimi čustvenimi vtisi – soočanje s takšno tragedijo je vse prej kot enostavno ali kratkotrajno. Ob pomanjkanju izkušenj z vojnami v lastni državi – to poudarjam zaradi vpliva in pomena kolektivne zavesti, ki jo nosijo narodi – in ob čustvenem tornadu, ob hkratnem zavedanju, da ameriško ljudstvo pričakuje ustrezen odziv, in ob odprti rani premaganosti svetovnega hegemonu, velesile in države z najboljšim geopolitičnim položajem, je bil takšen ton pričakovan. Tudi del, ki govori o misiji, najdeni v žalovanju in jezi. Praktično celoten svet je ZDA podprl v njeni žalosti in obsodbi teroristov. A dvomim, da se je takrat svet zavedal, kako resno so bile te besede mišljene. Predsednik Bush je tudi presenetljivo določno naznanil, da bo vojna trajala dlje časa in orisal njene značilnosti v primerjavi s prvo vojno v Iraku in napadi na Kosovo. Ne le, da je bilo jasno rečeno, da lahko vojna traja nedoločen čas, nadvse ohlapna je opredelitev nasprotnika v tej vojni – vse teroristične skupine. Eden od pomembnih (opozorilnih) delov govora je tudi del, kjer o grožnji terorizma govori v globalnem dometu, kar še dodatno razširja morebitne

geografske vidike. Deklaratorno stališče o začetku vojne vodi k razmišljanju, da so takšne besede simptomatični odraz (vojakih) kapacitet ZDA, da takšno izbiro tudi dejansko podprejo ter realizirajo (Clark 2007, 231). In so jo.

Govor je tudi vzpostavil relacijo dobro – slabo, dodobra je izdelana pozicija mi proti njim, saj je v govor vtkan neposreden poziv: ali se države pridružijo ZDA v boju zoper terorizem ali pa so avtomatično na strani teroristov. Ta ultimat v nadaljevanju govora nekoliko omehča dikcija, da gre za skupen boj, boj civilizacije in tistih, ki verjamejo v svoboščine, napredek, skratka v vrednote in dobrine, ki jih poseduje in izraža zahodni svet. Diskrepanca med »nami« in »njimi«, se nanaša tudi na del, kjer podaja odgovor na vprašanje Američanov: »Zakaj nas sovražijo?«, in sicer ta, da nasprotniki sovražijo svoboščine²⁸ (svobodo vere, govora, pravico voliti in zbirati se ter nestrinjati se drug z drugim). Ponovno je izražena moralna vrednost benevolentnih »nas« (ZDA) v primerjavi s slabimi/zlobnimi (»njimi«).

V duhu tega govora je bila tudi ameriška varnostna strategija – National Security Strategy iz leta 2002 (The White House 2002). V III. poglavju o krepitvi zavezništev za premagovanje globalnega terorizma in preventivnega dela pred napadi na ZDA in prijatelje je izrecno opredeljeno, da so ZDA v vojni proti terorizmu globalnih razsežnosti; gre za vojno, ki je drugačna od vseh poprejšnjih v ameriški zgodovini, saj se bo odvijala na različnih frontah proti posebej izmuzljivemu sovražniku, skozi daljše časovno obdobje. Ta vojna pomeni boj za demokratične vrednote in ameriški način življenja. Kot primerjavo²⁹ naj dodam, da iz National Security Strategy iz leta 2015 (The White House 2015) izhaja, da so se ZDA iz prvotnega modela bojevanja v dragih, obsežnih vojnah v Iraku in Afganistanu, preusmerile v pristop, ki je usmerjen v tarčne protiteroristične akcije, kolektivne akcije z odgovornimi partnerji in preprečevanje nasilnega ekstremizma in radikalizacije.

²⁸»They hate our freedoms - our freedom of religion, our freedom of speech, our freedom to vote and assemble and disagree with each other.« (The Guardian 2001).

²⁹ V času predsednikovanja Barracka Obame je celotna ameriška javna administracija morala podpisati notranje navodilo, ki je prepovedovalo nadaljnjo uporabo definicije »globalna vojna proti terorizmu« in s katerim je bila odredena zamenjava s terminom »izvenconska operacija« (Gaiser 2010, 79).

V nasprotju z ZDA retorika EU ni bila nikdar usmerjena v napoved, udejanjanje ali kontinuirano vojno zoper terorizem, kljub neizpodbitnemu dejstvu neprimerno številčnejših izkušenj s terorističnimi napadi. EU stremi k inkriminiranju terorističnih dejanj – obravnava jih kot kazniva dejanja. Evropska strategija v boju zoper terorizem (*EU Counter-Terrorism Strategy*) temelji na štirih stebrih: preventivi (odkriti in odpraviti dejavnike, ki vplivajo na radikalizacijo in rekrutiranje), zaščiti (državljanov, infrastrukture), delovanju/preganjanju terorizma (policijsko, varnostno, sodno; medsebojno sodelovanje) ter odzivu (minimiziranje posledic terorističnega napada). Strategija izrecno pravi, da je v boju zoper terorizem nujno spoštovanje človekovih pravic.

Pred raziskovanjem opredelitve terorizma v okviru EU na kratko podajam pravni okvir, iz katerega izhajajo pristojnosti na področju varnostne in obrambne politike EU.³⁰ Namen te predstavitve je kratka ponazoritev drobitve teh postopkov in vlog, ki jih imajo posamezni deležniki. Zunanja in varnostna politika je del drugega stebra EU, zato je na ravni EU skupen le politični, ne pa tudi pravni okvir (ne gre niti za izključno niti deljeno pristojnost EU na tem področju). V drugem odstavku 24. člena je določeno, da – v kolikor v Pogodbi o Evropski uniji in Pogodbi o delovanju Evropske unije ni drugače določeno – skupno zunanjo in varnostno politiko opredeljujeta in izvajata Evropski svet in Svet, ki odločata soglasno. Pri tem je sprejemanje zakonodajnih aktov izključeno. Nadaljnje besedilo istega člena določa, da skupno zunanjo in varnostno politiko izvajajo Visoki predstavniki ter države članice v skladu z navedenima pogodbama. Evropski svet opredeli strateške interese EU ter določi cilje in splošne smernice skupne zunanje in varnostne politike, tudi pri vprašanjih, ki zadevajo obrambo; Svet pa oblikuje skupno zunanjo in varnostno politiko in sprejema sklepe, potrebne za odločitve in izvajanje te politike na podlagi splošnih smernic in strateških usmeritev, ki jih določi Evropski svet. Svet sprejema sklepe, ki opredeljujejo pristop EU do posamezne geografske ali vsebinske zadeve, države članice pa zagotavljajo skladnost svoje nacionalne politike s stališči EU (Pogodba o Evropski uniji, 29. čl.). Lizbonska pogodba je vpeljala funkcijo visokega

³⁰ Določbe o skupni varnostni in obrambni politiki opredeljujejo, da je skupna varnostna in obrambna politika (*Common Security and Defence Policy*) sestavni del skupne zunanje in varnostne politike (*Common Foreign and Security Policy*) (Pogodba o Evropski uniji, 42. čl.).

predstavnik EU za zunanje zadeve in varnostno politiko (Visoki predstavnik), ki ga imenuje Evropski svet s kvalificirano večino in s soglasjem Komisije. Visoki predstavnik vodi skupno zunanjo in varnostno politiko EU in s svojimi predlogi prispeva k oblikovanju te politike ter jo izvaja po pooblastilu Sveta; enako velja za skupno varnostno in obrambno politiko (Pogodba o Evropski uniji, 18. čl.). Visoki predstavnik zastopa EU v zadevah, povezanih s skupno zunanjo in varnostno politiko; v imenu EU vodi politični dialog s tretjimi stranmi in izraža stališča EU v mednarodnih organizacijah in na mednarodnih konferencah (Pogodba o Evropski uniji, 27. čl.). V zadevah, ki se nanašajo na skupno zunanjo in varnostno politiko, predsednik Evropskega sveta na svoji ravni in v tej vlogi predstavlja EU navzven, ne da bi posegal v pooblastila Visokega predstavnika (Pogodba o Evropski uniji, 15. čl.).

Z napisanim sem želela ponazoriti, zakaj je EU v nasprotju z ZDA tako neokretna in neuskaljena tudi na področju boja zoper terorizem. Gre za to, da je dolga in zapletena pot do sprejetja opredelitev, sklepov, smernic; enako pa velja tudi za njihovo izvajanje. Značilno je veliko število vlog in funkcij, meje med njimi so nejasno začrtane in to vsekakor oteži njihovo implementacijo, saj je pravil, tako procesnih kot materialnih, precej, poleg tega pa so vezana na raven EU v povezavi s predpisi (in delovanjem) v posamezni državi članici. To celotno dogajanje še bolj upočasnjuje in nikakor ne prispeva k poenostavljanju postopkov. Glede tega imajo ZDA kot država z ustaljenimi političnimi in pravnimi potmi seveda veliko prednost.

83. člen Pogodbe o delovanju Evropske unije (znotraj poglavja o pravosodnem sodelovanju v kazenskih zadevah) terorizem³¹ izrecno umesti pod področja kriminala oziroma posebno hudih oblik kriminala s čezmejnimi posledicami zaradi narave ali učinkov teh dejanj ali zaradi posebne potrebe po skupnem boju proti njim na ta način. Terorizem označujeta Okvirni sklep Sveta EU z dne 13. junija 2002 o boju proti terorizmu (2002/475/PNZ) in Okvirni sklep Sveta (2008/919/PNZ) z dne 28. novembra

³¹ Zanimivo pa je, da 88. člen Pogodbe o delovanju Evropske unije pravi »...sodelovanje pri preprečevanju hudih oblik kriminala, ki vplivajo na dve ali več držav članic, terorizma in oblik kriminala, ki vplivajo na skupni interes politike Unije, ter boju proti njim«. V tem kontekstu je terorizem eksplicitno izpostavljen, a ne tudi umeščen v kategorijo hudih/posebno hudih oblik kriminala ali oblik kriminala z vplivom na skupni interes politike, čeprav dejansko gre za kazniva dejanja z močnim vplivom na celotni spekter delovanja EU.

2008 o spremembi Okvirnega sklepa 2002/475/PNZ o boju proti terorizmu od držav članic Evropske unije. Sklepa definirata pojem terorističnega kaznivega dejanja kot kombinacijo objektivnih elementov (napadi na človekovo življenje, ki lahko povzročijo smrt; napadi na fizično integriteto človeka, ugrabitev ali zajetje talcev; znatno uničevanje vladnih ali javnih objektov, transportnega sistema, infrastrukture, vključno z informacijskim sistemom, pričvrščenih ploščadi, ki se nahajajo na epikontinentalnem pasu, javnega kraja ali zasebne lastnine, ki lahko ogrozi človekovo življenje ali povzroči večjo gospodarsko izgubo; ugrabitev letal, ladij ali drugih sredstev javnega ali tovornega transporta; proizvodnja, posedovanje, nakup, prevoz, dobava ali uporaba orožja, razstreliv ali jedrskega, biološkega ali kemičnega orožja, kot tudi raziskave in razvijanje biološkega in kemičnega orožja; spuščanje nevarnih snovi ali povzročanje požarov, poplav ali eksplozij, ki lahko ogrozijo človekovo življenje; motnje ali prekinitve oskrbe z vodo, elektriko ali drugimi osnovnimi naravnimi viri, ki lahko ogrozijo človekovo življenje; grožnja, da se bo izvršilo katero od prej naštetih dejanj) in subjektivnih elementov (dejanja, ki so storjena z namenom, da bi resno zastraševala prebivalstvo; nezakonito izsiljevala vlado ali mednarodno organizacijo, da izvede ali opusti kakršnokoli dejanje; resno rušila ali uničevala temeljne politične, ustavne, gospodarske ali socialne strukture države ali mednarodne organizacije). Opredeljena je tudi teroristična skupina, in sicer kot strukturirana skupina več kot dveh oseb, ki se ustanovi za določen čas in usklajeno izvaja teroristična kazniva dejanja; strukturirana pa je tista skupina, ki ni sestavljena zgolj naključno za takojšnjo izvršitev kaznivega dejanja in nima nujno uradno določenih vlog svojih članov, kontinuitete članstva oziroma razvite strukture. Sklepa tudi predpisujeta, da vsaka država članica sprejme vse potrebne ukrepe, da zagotovi, da so namerna dejanja kazniva, in sicer: vodenje teroristične skupine in udeležba v dejavnostih teroristične skupine, vključno s preskrbo informacij ali materialnih sredstev ali z vsakršnim financiranjem dejavnosti, z vednostjo, da bo to sodelovanje prispevalo h kaznivim dejavnostim teroristične skupine. Nadalje sklepa določata, da vsaka država članica sprejme potrebne ukrepe, da zagotovi, da kazniva dejanja, povezana s terorizmom, vključujejo tudi javno spodbujanje k terorističnemu kaznivemu dejanju, novačenje za teroristične dejavnosti, usposabljanje za teroristične dejavnosti, velike tatvine, izsiljevanje, izdelavo lažnih dokumentov – zadnja tri s ciljem

izvršitve določenih kaznivih dejanj iz 1. ali 2. člena sklepov. Pomembno je še poudariti, da sklepa zavezujeta države članice k sprejemu vseh potrebnih ukrepov za inkriminiranje pomoči oziroma podpore, napeljevanja in poskusa izvršitve določenih kaznivih dejanj iz 1. , 2. oziroma 3. člena sklepov (Svet EU 2002; Svet EU 2008b; Prezelj 2008, 19–20). Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju terorizma v 1. členu glede opredelitve terorističnega kaznivega dejanja napotuje na vsako kaznivo dejanje v obsegu in kot je opredeljeno v mednarodnih pogodbah, navedenih v dodatku.³² Očitno je bil namen, da se omogoči kar se da širok obseg vsebine pojma terorizem. Konvencija ureja dolžnosti držav, da v svojo notranjo zakonodajo vključijo kazniva dejanja javnega ščuvanja k storitvi terorističnega kaznivega dejanja, novačenja za terorizem ter usposabljanja za terorizem, in to tako za njihov poskus, sotorilstvo kot tudi pripravo (ne le samo storitev).

United States Code (18 U.S.C. § 2331)³³ opredeljuje mednarodni terorizem kot dejavnosti z naslednjimi tremi značilnostmi: vključujejo nasilja dejanja ali dejanja, nevarna za življenje ljudi, ki kršijo zvezno ali državno pravo (*»state law«*), njihov cilj je (i) ustrahovati ali prisiliti civilno populacijo k nečemu, (ii) vplivati na politiko vlade z ustrahovanjem ali prisilo ali (iii) vplivati na vedenje vlade z množičnim uničevanjem, atentati ali ugrabitvami, in se dogajajo primarno izven ozemlske jurisdikcije Združenih držav Amerike ali presegajo nacionalne meje v smislu načina/sredstev, na katerega so

³² To so: Konvencija o zatiranju nezakonite ugrabitve zrakoplovov, podpisana 16. decembra 1970 v Haagu, Konvencija o zatiranju nezakonitih aktov zoper varnost civilnega zrakoplovstva, sprejeta 23. septembra 1971 v Montrealu, Konvencija o preprečevanju in kaznovanju kaznivih dejanj proti mednarodno zaščitenim osebam, vključno z diplomatskimi predstavniki, sprejeta 14. decembra 1973 v New Yorku, Mednarodna konvencija proti jemanju talcev, sprejeta 17. decembra 1979 v New Yorku, Konvencija o fizičnem varovanju jedrskega materiala, sprejeta 3. marca 1980 na Dunaju, Protokol o zatiranju nezakonitih dejanj zoper varnost civilnega letalstva, sestavljen 14. februarja 1988 v Montrealu, Konvencija za preprečevanje nezakonitih dejanj zoper varnost pomorske plovbe, sestavljena v Rimu 10. marca 1988, Protokol za preprečevanje nezakonitih dejanj zoper varnost ploščadi, postavljenih na epikontinentalnem pasu, sestavljen v Rimu 10. marca 1988, Mednarodna konvencija o zatiranju terorističnih bombnih napadov, sprejeta 15. decembra 1997 v New Yorku in Mednarodna konvencija o zatiranju financiranja terorizma, sprejeta 9. decembra 1999 v New Yorku.

³³ »International terrorism means activities with the following three characteristics:
- involve violent acts or acts dangerous to human life that violate federal or state law;
- appear to be intended (i) to intimidate or coerce a civilian population; (ii) to influence the policy of a government by intimidation or coercion; or (iii) to affect the conduct of a government by mass destruction, assassination, or kidnapping; and
- occur primarily outside the territorial jurisdiction of the U.S., or transcend national boundaries in terms of the means by which they are accomplished, the persons they appear intended to intimidate or coerce, or the locale in which their perpetrators operate or seek asylum.«

izvršena, oseb, ki jih skušajo ustrahovati ali prisiliti, ali ozemelj, na katerih njihovi storilci delujejo ali iščejo azil (Federal Bureau of Investigation 2015a).

Zvezno kaznivo dejanje terorizma je v United States Code (18 U.S.C. § 2332b)³⁴ definirano kot kaznivo dejanje, katerega namen je, da vpliva ali učinkuje na vedenje vlade preko ustrahovanja ali prisile, ali da se preko njega maščuje vedenje vlade, in je kršitev enega od navedenih zakonov, vključno s paragrafoma § 930(c) (navezujoč se na umor ali poskus umora med napadom na zvezno poslopje z nevarnim orožjem) in § 1114 (navezujoč se na umor ali poskus umora uradnikov oziroma javnih uslužbencev) (Federal Bureau of Investigation 2015a).

V Code of Federal Regulations³⁵ (28 C.F.R. Section 0.85)³⁶ je terorizem opredeljen kot nezakonita uporaba sile ali nasilja proti ljudem ali lastnini, z namenom ustrahovati ali prisiliti vlado, civilno populacijo ali katerikoli njen del, za doseganje političnih ali družbenih ciljev (Federal Bureau of Investigation 2015b).

FBI ločuje med domačim in mednarodnim terorizmom. Domači terorizem vključuje dejanja, ki so nevarna za človeško življenje in pomenijo kršitev kazenske zakonodaje v ZDA ali katerikoli drugi državi; usmerjena so k ustrahovanju ali prisiljevanju civilne populacije, k vplivanju na vladne politike preko množičnega uničenja, atentatov ali ugrabitev, dogajajo pa se predvsem znotraj teritorialne jurisdikcije ZDA. Mednarodni terorizem po FBI vključuje nasilna dejanja ali dejanja, nevarna za človeško življenje, s katerimi je kršena kazenska zakonodaja v ZDA ali katerikoli drugi državi. Ta dejanja so

³⁴ »Federal crime of terrorism is an offense that:

- is calculated to influence or affect the conduct of government by intimidation or coercion, or to retaliate against government conduct; and

- is a violation of one of several listed statutes, including § 930(c) (relating to killing or attempted killing during an attack on a federal facility with a dangerous weapon); and § 1114 (relating to killing or attempted killing of officers and employees of the U.S.).«

³⁵ Office of the Law Revision Counsel spodnjega doma ameriškega kongresa pripravlja in izdaja United States Code (zakonik), ki glede na vsebinsko področje kodificira vse zakone v ZDA. Slednji pa ne vključuje zakonodaje, ki jo izdaja izvršilna veja oblasti, odločb zveznih sodišč ter pogodb ali zakonov, ki jih sprejmejo države ali lokalne vlade. Zakonodaja, ki jo sprejmejo agencije v sklopu izvršilne oblasti, je zbrana v Code of the Federal Regulations.

³⁶ »...the unlawful use of force and violence against persons or property to intimidate or coerce a government, the civilian population, or any segment thereof, in furtherance of political or social objectives (28 C.F.R. Section 0.85).«

usmerjena k ustrahovanju ali prisiljevanju civilne populacije, k vplivanju na vladne politike preko ustrahovanja ali prisile, ali k vplivanju na vedenje oblasti preko množičnega uničenja, atentatov ali ugrabitev. Mednarodna teroristična dejanja se dogajajo predvsem izven teritorialne jurisdikcije ZDA ali presegajo nacionalne meje v smislu uporabljenih sredstev, oseb, ki jih želijo prisiliti ali prestrašiti, ali prizorišč/lokacij, na katerih teroristi delujejo ali tam iščejo azil (Mahan in Griset 2008, 4).

United States Code (22 U.S.C Code, § 2656f(d)³⁷ opredeljuje terorizem kot naklepno, politično motivirano nasilje, storjeno proti nevojaškim tarčam s strani subnacionalnih skupin ali tajnih agentov, običajno z namenom vplivati na določeno publiko (Sweet 2004, 82); mednarodni terorizem pa predstavlja terorizem, ki vključuje državljane ali ozemlja več kot ene države (National Institute of Justice 2015). Takšno opredelitev uporablja ameriško ministrstvo za zunanje zadeve (US State Department) (Whittaker 2003, 2).

Ameriško obrambno ministrstvo (US Department of Defense) opredeli terorizem kot preišljeno uporabo nasilja ali grožnje z nasiljem, da bi vcepili strah, z namenom prisiliti ali ustrahovati vlade ali skupnosti k zasledovanju ciljev, ki so v glavnem politični, verski ali ideološki (Whittaker 2003, 2).

Mahan in Griset opozarjata, da dejstvo pojavljanja razlik med opredelitvami celo med posameznimi vejami oblasti znotraj iste države kaže na simptomatično splošno težavnost pri oblikovanju enotne definicije (Mahan in Griset 2008, 3).

³⁷ »...premeditated, politically motivated violence perpetrated against noncombatant targets by subnational groups or clandestine agents, usually intended to influence an audience.«

Otežena primerjava med opredelitvami ZDA in EU izvira iz različne strukture razčlenjenosti obeh akterjev. V ZDA so opredelitve na zveznem nivoju deljene glede na zakonodajno in izvršilno vejo oblasti, upoštevajoč ministrstva in zvezne agencije; enotna definicija ne obstaja. Nasprotno EU kot »ne država, a več kot le mednarodna organizacija« na podlagi pravnega okvirja varnostne področja daje izhodišče, okvirni sklep, s katerim so države članice zavezane k ustreznim prilagoditvam svojih notranjih zakonodaj. Skupni točki opredelitev terorizma med ZDA in EU najdemo v elementih uporabe nasilja, namena zastraševanja, ustrahovanja (zlasti civilistov) in politične konotacije vzgibov – vplivanja na politične odločitve vlad oziroma držav. Med opredelitvami pa so tudi razlike. Izhodiščna opredelitev terorističnega dejanja pri EU podrobnejše in konkretnejše opredeli dejanja, ki imajo objektivni značaj kaznivega dejanja terorizma; pri tem jih natančno razdeli in vključi tudi orožje za množično uničenje ter preskrbo z energenti. Poleg tega EU obvezuje države članice k inkriminaciji vzporednih ali sorodnih dejanj, ki pritičejo terorizmu – s tem mislim na spodbujanje k terorizmu, novačenje in usposabljanje za teroristične dejavnosti, finančno podporo, preskrbo z informacijami. Nadgradnjo iz kazensko-pravnega vidika pa vsekakor pomeni tudi napotek k inkriminaciji tovrstnih dejanj ne le kot storitvene, temveč (za nekatera dejanja) tudi kot dejanja pomoči oziroma podpore, napeljevanja in poskusa. Okvirni sklep na ravni EU opredeljujejo tudi teroristično skupino, česar pri ZDA ne najdemo. Opredelitve ZDA pa ločujejo med mednarodnim in domačim terorizmom, kar pri EU manjka (v razmerju do tretjih držav).

Koncept boja zoper terorizem na strani ZDA temelji na odnosu do boja v dobesednem pomenu – kot vojni proti terorizmu, medtem ko je odnos EU usmerjen v inkriminiranje terorizma kot kaznivega dejanja. Odnos do boja zoper terorizem se med obema akterjema močno razlikuje, zato v tem delu svojo hipotezo lahko potrdim. Okvirna sklepa Sveta EU, ki enotno veljata v EU, terorizem (in z njimi povezana dejanja) precej natančno definirata; definicije na strani ZDA so sicer razdrobljene glede na različne vire (zakonodaja, ministrstva, agencije) in enotna opredelitev ne obstaja, a ljub temu lahko zaključim, da se opredelitev (mednarodnega) terorizma pri obeh akterjih prekriva (tudi iz

vidika bistvenih značilnosti terorizma, kot sledi iz predmetnega poglavja) in v tem delu moram svojo hipotezo zavrnilo.

4.2 Geopolitični položaj v svetu ter identiteta

V tem poglavju sem raziskovala razlike med ZDA in EU iz vidika njenega geopolitičnega položaja ter identitete. Po uvodni predstavitvi ZDA kot (trenutne) super-sile (iz vidika globalnega delovanja) v svetu s sebi lastno izjemnostjo (ki se kaže tudi pri izpolnjevanju mednarodnih zavez), sem v okviru identitete ZDA razčlenila njene dele: idejo ZDA, koncept manifestiranja usode, mesijanski duh, univerzalnost ameriških vrednot, vlogo vodje (in osamljenost pri tem) in percipirano pomembnost. Sledi analiza položaja EU in njene identitete ali bolje pomanjkanja le-te. Kot možne vzroke za takšno stanje opozarjam na različnost (zgodovinsko, kulturno...) držav članic EU, razčlenjenost delovanja EU in tudi njeno nejasno pravno naravo. Ob tem se sklicujem še na poseben položaj in odnos (medsebojni in do ZDA), ki ga imajo Velika Britanija, Francija ter Nemčija.

ZDA primerjajo oziroma jih označujejo z imperijem. Dobesedno tega ne gre podpreti;³⁸ dejstvo pa je, da so »*superpower*« ali velesila, najvidnejši in na mnogih področjih (gospodarskem, političnem, ekonomskem, vojaškem) najmočnejši ter najpomembnejši akter. Ameriška dominantna vloga v svetu se kaže tudi v vplivu v ključnih mednarodnih organizacijah (stalna članica Varnostnega sveta OZN, WB, IMF, G8, WTO); prednost ZDA je v celovitosti spektra moči (Cottey 2007). Posebnost ZDA v smislu (kapitalističnega) imperializma je ta, da svoj nadzor vrši preko in med državami, ki ohranjajo svojo suverenost – gre za vrsto imperializma, ki je povsem prilagojen post-kolonialnemu svetu (Bromley v Colas in Saull 2006, 45).

ZDA niso le »*superpower*« ali »*hyperpower*«, so tudi »*defining power*«; to pomeni, da definirajo, kaj je demokracija, pravičnost, svoboda, kaj so človekove pravice, kdo je

³⁸ Kot pravi avtor James Ceaser, se striktni pomen pojma imperij nanaša na silo, ki okupira ozemlja in vlada svojim podložnikom (Ceaser v Hollander 2005, 46).

terorist in kdo sodi na os zla. Definicije seveda slonijo na ameriški identiteti, zgodovini, izkušnjah in kulturi, v skladu z ameriški interesi (Sardar in Davies 2002, 201). A ZDA nimajo pretiranega posluha, volje ali vzpodbude, da bi se interpretacij pojmov lotile iz drugih zornih kotov, iz vidikov drugih držav, družb, kultur.

Položaj ZDA v svetu pogosto označujejo s konceptom »*American exceptionalism*« - ameriška izjemnost, izrednost. Izraz pripisujejo Alexisu de Tocquevillu; gre za percepcijo, da se ZDA kvalitativno razlikujejo od ostalih razvitih narodov zaradi svojega izvora, nacionalnih zaslug in časti, zgodovinske evolucije in različnih političnih ter verskih institucij. Včasih koncept vsebuje tudi konotacijo, da se ZDA s svojo privrženostjo svobodi, enakosti, individualizmu in politiki nevmešavanja razlikujejo v primerjavi z zgodovinskimi silami, ki so v drugih državah vodile h korupciji. V akademski sferi se izraz uporablja za pojasnitev ameriških kulturnih posebnosti, evolucije delavskega gibanja, razlik v primerjavi z Evropo, ameriškega posebnega pristopa k socialni politiki. Na področju zunanje politike se izraz uporablja za označevanje ameriškega grajanja staromodne diplomacije, nezaupanja v močne vojske in dolgoročne mirovne zaobljube ter moralističnega obsojanja političnih sistemov drugih držav (Koh in Ignatieff 2005, 112).

Ignatieff v zvezi z ameriško izjemnostjo opozarja na naslednje vidike: način, kako ZDA izvzamejo svojo odgovornost glede nekaterih mednarodnih pogodb in pravil mednarodnega prava (preko njihovega neizpolnjevanja, ne-ratifikacije, ratifikacije s pridržki (*reservations*), pojasnili (*understandings*) in izjavami (*declarations*), *non-self-executing* doktrine), pravno samozadostnost (prakse tujih držav so irelevantne za interpretacijo ameriške ustave) in dvojne standarde (za presojanje sebe ZDA uporabljajo druge standarde kot za presojo drugih – prijateljev in sovražnikov) (2005, 113). Koh opozarja še na eno izredno prakso, ki si jo lahko privoščijo zgolj ZDA – t.i. izpolnjevanje (mednarodnih pogodb) brez ratifikacije (*compliance without ratification*). Vzrok temu naj bi bil iluzorni občutek suverenosti ali t.i. »*flying buttress mentality*»³⁹ glede ne-podpisa mednarodnih pogodb in zadovoljstvo ob tem, da država njihovo določbe upošteva, čeprav

³⁹ To bi lahko prevedli kot mentaliteto leteče podpore.

ni njihova podpisnica (Koh v Ignatieff 2005, 115). Pri vseh drugih državah bi presodili, da gre za izogibanje odgovornosti.

V svetu, kjer se suverenosti držav vse bolj prepletajo in prilagajajo procesu globalizacije, imajo ZDA kompleksno in pogosto nasprotujočo si vlogo. Kot poglobitveni vplivnež v oblaku globalizacije so vključene (oziroma imajo vodilni položaj) v mnogo mednarodnih institucijah, preko katerih uresničujejo svoje (predvsem ekonomske) interese. Prav zaradi globalizacije je nujno potrebno medsebojno sodelovanje držav zamejiti in formalno urediti postopke – takšno urejanje je potrebno ne le na ekonomskem, temveč tudi na drugih področjih – pravnem, okoljskem, vojaškem. Na tej točki pa se pokaže omejena volja na strani ZDA za multilaterizem, ki bi utegnil pomeniti, da predajajo del svoje suverenosti drugemu subjektu (Crocatt 2007, 152). Malo kontradiktorno (glede predajanja suverenosti) pa je siceršnje stališče in težnja ZDA, da naj tudi drugi vpleteni akterji prevzamejo odgovornost za delovanje – ocena zaveznikov s strani ZDA namreč temelji na ovrednotenju bremena, ki so ga pripravljene nositi prijatelji; več bremena, kot nosijo zavezniki, koristnejše je prijateljstvo. Pojasnilo te dihotomnosti naj bi ležalo v razdvojenosti ZDA med zmanjšanjem želje po mednarodnih odgovornostih in vse večje odvisnosti, kot že omenjeno, od preostalega sveta (Gompert v Gompert in Larrabee 1998, 144–145).

Vzajemni odnos med geopolitičnim položajem in značilnostmi ameriške identitete (posplošeno, a okviru predmeta naloge) bomo bolje razumeli, če upoštevamo, da je v ameriški retoriki ter identiteti zajeta *ideja* ZDA (Sardar in Davies 2002, 141) – mit o tradiciji države: vse od unikatnega odkrivanja in zasedbe novega sveta kot posledice iskanja svobode (ukročena divjina), robatega individualizma, zanašanje nase, oblikovanja demokratične družbe,⁴⁰ ubeseditve samoumevnih resnic (ustava) in uresničitve manifestacije usode (»*manifest destiny*«). ZDA, pravi Durham (Durham v Sardar in Davies 2002, 152), so bile prva kolonija, ki je bila ustanovljena proti nekemu (Združenemu kraljestvu Velike Britanije) in preko zanikanja njenih domorodnih prebivalcev, Indijancev. Prvi del ZDA zelo rade poudarjajo, pri drugem pa se opirajo na

⁴⁰ Pri tem ne gre pozabiti na dejstvo, da ideje človekovih pravic, politične demokracije, enakosti pred zakonom izvirajo iz Evrope in so bile njena zapuščina, ki je bila prenešana na nove teritorije.

t.i. doktrino odkritja.⁴¹ Na ustanovitev njihove države gledajo kot na edinstven primer v zgodovini, ki naj služi kot svetel zgled drugim narodom. T.i. »*manifest destiny*« (koncept je prvič oznanil John L. O'Sullivan⁴² leta 1845 v političnem časopisu *Democratic Review*)⁴³ pomeni psihološko energijo, ki Američane spodbuja v delovanju, skupaj s principoma svobode in demokracije (Gaiser 2010, 71). Simbolno gledano ta koncept pomeni, da je moč v rokah posameznika, da lahko vsak ustvari, kar želi; iz tega tudi kolektivno prepričanje o Ameriki, deželi (izpolnjenih) sanj. Z navedenim je povezan tudi individualizem v pomenu nevmesavanja v neodtujljive pravice posameznika (Crockatt 2007, 105–106); od tu izhaja inherentno nasprotovanje kolektivizmu, kot ga pozna Evropa.

ZDA so narod priseljencev, ki so prišli iz celega sveta – od tod tudi prepričanje, da so upravičene širiti svoje vrednote po celotnem svetu, saj so vendar država, ki je nosilec univerzalnosti vrednot (Crockatt 2007, 17). Izhajajoč iz identitete ZDA to pomeni nujnost sovpadanja univerzalnega dobrega z ameriškimi vrednotami (Soederberg v Colas in Saull 2006, 165). Povezava povedanega z odnosom, ki ga imajo ZDA do terorizma, je jasna – ameriške vrednote propagirajo lastno moč, samozavest tudi na področju boja zoper terorizem. Kot izjemno močan akter so edini možni zmagovalec v vojni proti terorizmu; s tem, ko se v njej bojujejo, simbolno bijejo bitko v imenu preostalega napadenega sveta in na tak način požrtvovalno širijo ameriško, torej univerzalno dobro.

Nekateri avtorji opozarjajo še na eno značilnost ameriške identitete – na mesijanski duh, ki preveva ameriško politično kulturo (humanistična orientiranost, ki izvira iz židovsko-krščanske dediščine), oziroma njegovo slabo stran, da naj bi jih zato veliko tujih držav in ljudi dojemalo kot samopravičniške, arogantne, ki ignorirajo druge kulture, medtem ko želijo vladati svetu. Skladno s tem pogledom naj bi ZDA bile ne le moralni, temveč tudi vojaški vodja Zahoda, »luč« za druge narode (Sarkesian in drugi 2002, 70–71; 75–76).

⁴¹ »*Doctrine of discovery*«.

⁴² »...the right to our manifest destiny to overspread and to possess the whole of the continent which Providence has given us for the development of the great experiment of liberty and federal development of self government entrusted to us. It is the right such as that of the tree to the space of air and the earth suitable for the full expansion of its principle and destiny growth.«

⁴³ Sardar in Davies 2002, 117–178.

Pozicija hegemonu se povezuje z ameriško identiteto naroda, poklicanega k bojevanju vojne proti terorizmu, v kateri so se ZDA pripravljene žrtvovati ne le svojo lastno, temveč tudi za svobodo drugih (Hancock 2007, 100). Leta 2001 so ZDA dokončno prevzele vlogo »svetovnega policaja« in potrdile, da so edini akter, ki je sposoben ohranjati ravnotežje na svetu, polnem regionalnih spopadov (Gaiser 2010, 79). Ob tem je vredno opomniti, da bodo k resničnemu sodelovanju pripomogle akcije, ki bodo naslavljalje interese ključnih centrov kapitala in njihove medsebojne odnose, ne pa unilateralni projekti, osredotočeni zgolj na ameriške interese (Bromley v Colas in Saull 2006, 48). ZDA se pretirano opirajo na materialni vidik moči in pozabljajo na socialni vidik legitimnosti (Frederking 2007, 178) – pozabljajo, da prisila začasno sicer lahko doseže, da se tarča ukloni, na dolgo rok pa ne doprinese česa posebej dobrega niti za ZDA niti za preostali svet.

Vloga vodje naj bi bila za ZDA nekaj, kar preprosto mora biti – pripada ji kot nekaj naravnega, zaradi njene velikosti in moči, in glede na njeno odločitev ali željo po sprejetju takšne naloge (Crokatt 2008, 18). Z načinom, kako ZDA dojemajo same sebe, torej skozi prizmo izjemnosti, posebnosti, se povezuje občutek, izjemnih odgovornosti (še posebej po 9/11). Ker so v obsegu svoje moči edine in trenutno na obzorju ni enakovrednega rivala, se v tem pogledu lahko počutijo osamljene – »*loneliness of power*« (Panitch in Gindin v Colas in Saull 2006, 38). Ob obstoju bremena moči in odgovornosti vodje (ter občutku edinstvenosti) pa se priključi pomislek o tem, da morajo – prav zaradi svoje premoči – storiti vse, da pri izvajanju vloge vodje njihova suverenost ostane neokrnjena.

Posledica položaja, kot ga imajo ZDA, je, da se vedejo svoji (percepirani) pomembnosti primerno, kar pomeni – da jim je samoumevna resnica obstoj svobode govora, da ZDA po svetu širijo demokracijo in človekove pravice, da je preostali svet na ZDA ljubosumen zaradi demokracije, da je ameriško bogastvo rezultat svobodne trgovine ter da je ameriški stil življenja najboljši, kar jih obstaja;⁴⁴ velikokrat presenečeni ugotovijo, da se preostali svet s tem ne strinja, da so ZDA lahko tudi vir strahu in objekt prezira (Sardar in Davies

⁴⁴ Povzeto s stavkom A. Lincolna: »*the last best hope for mankind*« (Sardar in Davies 2002, 91).

2002, 91). Res pa je tudi nasprotno – zaradi njihove vloge, saj se zdi, da se brez prisotnosti ZDA nič ne premakne, so lahko tarča (različnih) neutemeljenih napadov in obtoževanj.

Entiteta kot Združene države Evrope, subjekt, ki bi suvereno zastopal enotna evropska stališča in bi predstavljal enakopravnega, enakovrednega geostrateškega partnerja (recimo temu kompetentnega rivala) ZDA, ne obstaja. Vloženega je ogromno truda, da bi se vzpostavil in ohranil političen, ekonomski in gospodarski sistem, a menim, da so temelji trhli. Izvorno gospodarsko sodelovanje najbolj naprednih in najuspešnejših evropskih držav je preko serije pogodb (Pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo, Rimskih pogodb, Bruseljske pogodbe, Enotnega evropskega akta, Maastrichtske pogodbe, Amsterdamske pogodbe, Pogodbe iz Nice in Lizbonske pogodbe) preraslo pričakovanja in prešlo v supranacionalni, ne-državni, mednarodni subjekt. Manjka pa mu točno tisto, kar imajo – če smem tako reči – ZDA preveč oziroma pretirano izdelano. EU manjka izdelana identiteta. Ne napisana, zabeležena, usklajena, pravno-formalno ustoličena. Manjka hotenje biti Evropejec, čutiti ponos ob tem in imeti željo to razglasiti celemu svetu, na (boleče glasen) način, kot svojo identiteto, moč, mnenja izražajo ZDA. Ta manko izvira iz izrazite členjenosti EU, saj je vanjo vključenih kar 28 držav, to pomeni 28 zgodovinsko, institucionalno, identitetno izdelanih subjektov. V odnosu do ZDA nedorečena in neizdelana celostna identiteta EU morda ZDA celo ustreza, saj na ta način lažje usmerja, vodi, prevzema pobudo in daje ultimate EU. Za EU pa je to seveda slabo. EU ne ve povsem jasno, kdo je, kar vpliva na to, kaj počne.⁴⁵

Pri vsem tem nejasna pravna narava EU (Lizbonska pogodba sicer EU eksplicitno namenja pravno osebnost), zapletena razmerja med pristojnostmi EU in državami članicami ter nepreglednost (nesistematičnost) prava EU doprinesejo svoj delež k iskanju skupne evropske identitete. EU bo za izboljšanje svojega položaja v svetu morala poenotiti zunanjo in s tem varnostno politiko, pri tem pa opustiti ali vsaj zmanjšati destruktivna notranja trenja (Bricmont 2006, 113).

⁴⁵ »...two sets of questions: those concerned with what Europe *is*, and those concerned with what Europe *does*« (Van Oudenaren v Gompert in Larrabee 1998, 114).

Delitev med članicami EU se kaže tudi preko zgodovinsko pogojenega posebnega zavezništva ZDA in Združenega kraljestva Velike Britanije, kar je vidik, ki moti in ločuje slednjo od preostalih držav EU. Gre za globlje vprašanje oziroma dilemo – ne o tem, ali vzpostaviti zavezništvo med ZDA in EU (to obstaja in je nujno); dilema se kaže glede bližine tega odnosa. Najmočnejši državi v EU, Francija in Nemčija, imata močno nacionalno identiteto, na ravni evropske pa se zavzemata za EU, ki bi se morala v odnosu do anglosaksonske zapuščine redefinirati oziroma postaviti meje ZDA. Ne želita se podrediti ZDA. Združenega kraljestva Velike Britanije, kot je dokazalo s svojo podporo ameriškemu vodenju, ne moti, da vodenje in odločanje v bistveni meri prepušča ZDA. Zadnje dejanje v tej luči delitev je napovedan britanski referendum o članstvu v EU, ki bo 23. junija 2016.

Morda pa na ZDA kljub vsemu ni nič posebej izjemnega, kar ne bi bilo v zgodovini že videno; kot vsaka druga država z imperialističnimi težnjami uporabijo vojaške sile za doseganje lastnih interesov, z mednarodnimi institucijami pa prav tako sodelujejo, kadar to služi njihovim ciljem. V nasprotju s tem je EU, po dveh uničujočih svetovnih vojnah, trdno na stališču, da je vojaški odgovor zadnji na prioritetni lestvici pri zagotavljanju varnosti (Hölbling v Baylis in Roper 2006, 227).

Glede vojaške nadvlade so, upoštevajoč absolutno materialno premoč, ZDA v izraziti prednosti. Nadvse sposobne so (in imajo ustrezno orožje) premagati sovražnika na bojnih linijah. A to je le del zgodbe. Vsaj enako pomembno je ravnanje po takšnih spopadih – v tem oziru so ZDA zelo ranljiv hegemon (Colas in Saull 2006, 19), saj pozabljajo, da je po agresivni vzpostavitvi miru ali osvoboditvi (Afganistana, Iraka) neizogibno povezati se z lokalnimi oblastmi in prebivalstvom.

Vsak od akterjev ima svoje prednosti in slabosti. Če bi njuno razmerje skušala opisati kot plastično simbolno metaforo, bi rekla, da so ZDA polnoletni bully (nasilnež), ki je ima bogate starše in zato meni, da lahko dela, kar mu srce poželi, EU pa so umirjeni moški srednjih let, ki ga družinske in službene skrbi velikokrat spomnijo na to, kako lepo bo v zasluženem pokoju.

Primerjava med ZDA in EU iz vidika geopolitičnega položaja ter identitete je tako pokazala, da se med seboj bistveno razlikujeta. Položaj ZDA kot sedanje absolutne super-sile, za katero je značilna premoč na marsikaterem področju (političnem, varnostnem ekonomskem,...), je podprt z močno ter izoblikovano identiteto. Slednja izraža samozavest, moč, svobodno voljo in vodenje. In predstavlja vse, kar manjka identiteti EU. Ta je že tako šibka, dodatno pa jo ovirajo njena členjenost, in sicer pri sami organizaciji (delovanju), kot tudi izhajajoč iz dejstva, da gre za skupek samostojnih enot, ki se med seboj močno razlikujejo in je poenotenje na ravni identitete praktično nemogoče. Tako geopolitični položaj kot identiteta akterja vplivata na spekter moči, ki ga ima, ter na samozavest pri udejanjanju svojih ciljev – tudi na področju boja zoper terorizem. ZDA gredo proti njemu samozavestno in dobro opremljeno v vojno, za EU pa je uspeh že to, da se usklajuje na formalni ravni definicije. Močna identiteta ZDA se proti terorizmu bori z vsemi sredstvi, EU pa, tudi zaradi šibke identitete in šibkejšega geopolitičnega položaja, reagira obrobno, umirjeno in morda premilo. Na podlagi navedenega lahko potrdim svojo hipotezo o geopolitičnem položaju ter identiteti kot enemu od vzrokov za (ne)skladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem.

4.3 Zgodovinsko ozadje (pretekle izkušnje s terorističnimi napadi)

V pričujočem poglavju sem pregledala zgodovinske izkušnje s terorističnimi napadi, ki jih imata oba akterja, in sicer z napadi, ki so se zgodili na njunih tleh. Najprej predstavljam napade v ZDA, nato v EU – gre za poglavitne teroristične skupine: RAF, IRA, ETA, islamistične skupine, vključno z ISIL. Sledi primerjava preteklih oziroma dosedanjih izkušenj s terorističnimi napadi med akterjema in razlike med njima glede naukov, ki sta jih potegnili iz teh izkušenj.

Do sredine 90-ih leta 20. stoletja so bili teroristični napadi na tleh ZDA oziroma, bolje rečeno, proti ZDA maloštevilni (Laqueur 2003, 162). Pred tem so se pojavljale levičarske skupine – Black Panthers, Black Liberation Army, the Weathermen, New World Liberation Front), večinoma pa so teroristično grožnjo predstavljale desničarske skupine (Aryan Nations, Ku klux Klan, the Order), katerih motivacija je vključevala željo po

premoči belcev in nasprotovanje premočni zvezni vladi, ki naj bi služila tujim ekonomskim interesom (Henderson 2001, 63–67). Med letoma 1978 in 1995 je Theodore Kaczynski v boju proti moderni tehnologiji z doma narejenimi bombami ubil tri ljudi, 23 pa jih ranil (Stearns v Tsang 2007, 80). 26. februarja 1993 je odjeknila eksplozija, ki jo je povzročilo približno 600 kg eksploziva, podstavljenega v garaži severnega stolpa Svetovnega trgovinskega centra v New Yorku. Umrlo je šest ljudi, več kot 1000 pa je bilo poškodovanih. Napad so, poleg egipčanskega vodje šejka Omarja Abdela Rahmana, izvedli še trije njegovi privrženci. Naslednji večji teroristični napad se je zgodil 19. aprila 1995, ko je bombna eksplozija uničila zvezno poslopje Alfred Murrah v Oklahoma Cityju, v katerem je bilo ubitih 168 ljudi. Za napad sta bila odgovorna Timothy McVeigh in Terry Nichols, za katera ni bila ugotovljena nikakršna povezava z znanimi terorističnimi skupinami; motivacijo za svoje dejanje sta oprla na dogodke, ki so se zgodili ob obleganju oporišča verske ločine⁴⁶ (Henderson 2001, 123). 15. aprila 2013 sta brata Carnajev podstavila bombi na bostonskem maratonu; trije ljudje so umrli, več kot 260 pa ranjenih (Kopušar 2015).

V nasprotju z ZDA je terorizem na evropskih tleh dolgoletni spremljevalec – še posebej v državah s krvavo zgodovino nacionalistično-separatističnega oziroma levičarsko angažiranega terorizma kot so Združeno kraljestvo Velike Britanije, Španija, Italija in Nemčija. Najpomembnejše teroristične skupine na evropskih tleh so bile: RAF ali skupina Baader-Meinhof⁴⁷ (ideološka podstat skupine, kot ene od predstavnikov novega levega terorističnega vala, je vključevala zavračanje potrošniške družbe (Whittaker 2003, 202), Irska republikanska armada⁴⁸ (IRA⁴⁹ ali Oglaiġ nah Eireann; konflikt⁵⁰ med protestantsko večino, unionisti, in katoliško manjšino, nacionalisti – slednji si prizadevajo za konec britanske vladavine na Severnem Irskem in za združitev otoka v enotno državo,

⁴⁶ T.i. Branch Davidians.

⁴⁷ Poimenovanje ni najbolj ustrezno – Baader-Meinhof je nastal iz treh različnih skupin, znanih pod imeni RAF (Frakcija Rdeče armade), Gibanje 2. junij in Revolucionarne celice. Baader in Meinhofova sta svojo skupino imenovala Frakcija Rdeče armade; ker je bila slednja najbolj znana, so nekateri uporabljali to ime za celotno skupino Baader-Meinhof (Pettiford in Harding 2005).

⁴⁸ Povsem pravičen naziv je Provisional IRA – frakcija, ki se je odcepila od matične organizacije zaradi razhajanja pri vprašanju nasilja. Provos-i so britanske sile opredelili kot okupacijsko vojsko, kar upravičuje oborožen odpor za končanje kolonialnega statusa Severne Irske (Weinber 2004, 43).

⁴⁹ Sinn Fein je politično krilo organizacije IRA.

⁵⁰ T.i. »the Troubles« (Henderson 2001, 31).

z Dublinom kot političnim centrom), ETA⁵¹ (Euzkadi ta Askatasuna; primarni cilj je bil baskovska neodvisnost) in levičarska skupina Rdeče brigade (Brigate Rosse; njeno poslanstvo naj bi bilo nuditi zaščito delavskemu odporu proti sovražniku – italijanski multinacionalni imperialistični državi). Navedene štiri skupine so torej preko terorizma stremele k neodvisnosti oziroma so zavračale kapitalistični ustroj družbe; večina med njimi je prenehala delovati. Grožnjo EU pa v sodobnejšem času namesto nacionalističnih ali levičarskih teženj sedaj predstavlja predvsem verski (islamistični) terorizem. Ker imata tako EU kot ZDA izkušnje s terorističnimi napadi islamističnih skupin, v nadaljevanju na kratko povzemam napade, ki so jih izvedle tovrstne skupine v EU.

11. marca 2004 je v napadu samomorilskih napadalcev, ki so se razstrelili na vlakih, ki so se v jutranji prometni konici bližali postaji Atocha v Madridu, umrlo 191 ljudi, ranjenih pa jih je bilo več kot 1800 (Miholič 2009). Napad je izvedla maroška islamistična skupina. Naslednje leto, 7. julija 2005, so štirje mladi moški v štirih samomorilnih napadih na podzemni železnici ter na avtobusih v Londonu ubili 52 ljudi, ranili pa 700 (Zupančič 2005). Napadalci so bili britanski državljani, živeči v Leedsu (Calvert 2010, 171). 7. januarja 2015 je bilo v napadu islamskih skrajnežev na sedežu francoskega satiričnega tednika Charlie Hebdo v Parizu ubitih 12 ljudi, med njimi štirje karikaturisti in dva policista. 13. novembra 2015 se je v Parizu pripetila vrsta terorističnih napadov. Islamski skrajneži so napadli koncertno dvorano Bataclan, kjer je nastopala ameriška rock skupina Eagles of Death Metal; napad (tri eksplozije) se je zgodil v bližini stadiona Stade de France, kjer se je odvijala prijateljska nogometna tekma med Francijo in Nemčijo. Teroristi so napadli še kamboško restavracijo blizu stadiona ter nekaj barov in restavracij v 10. in 11. okrožju (bar La Belle Equipe, bar Le Charillon, picerija La Casa Nostra).⁵² Odgovornost za novembrske pariške napade je prevzela Islamska država Iraka in Levanta. 22. marca 2016 sta na bruseljskem letališču odjeknili dve bombi, na postaji podzemne želenice Maelbeek, ki je v bližini nekaterih institucij EU, pa ena bomba. Bombi na letališču sta ubili 11 ljudi, bomba na podzemni železnici pa 20 ljudi.⁵³ Belgijski

⁵¹ V baskovskem jeziku to pomeni: Baskovska domovina in svoboda (Henderson 2001, 39).

⁵² Dostopno prek: <http://svet24.si/clanek/novice/svet/564659f6ef377/v-srediscu-pariza-streljanje-in-eksplozije> (25. februar 2016).

⁵³ Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/world-europe-35879141> (16. april 2016).

premier Charles Michel je tragedijo pospremil z besedami: »Zgodilo se je, česar smo se bali. Soočeni smo s težkim trenutkom. Moramo biti mirni in pokazati solidarnost.«⁵⁴

V primerjavi z ZDA so napadi v EU bili številčnejši in vključujejo zelo različne oblike (bombe, atentate, ugrabitve, streljanje, samomorilske napade...); pri tem pa je treba poudariti, da je bilo število smrtnih žrtev 9/11 nepredstavljivo v primerjavi (zelo kruti) s številčnostjo žrtev pri posamičnem terorističnem napadu.

Tako v ZDA kot EU so imele pomemben vpliv levičarske oziroma desničarske skupine, kar jasno kaže na močan politični interes oziroma željo, da se s tem dejanji vpliva na vlado, oblast. V EU so prednjačile levičarske skupine, ki so se, pod močnim vplivom radikalnih študentskih gibanj, tudi deklaratorno skušale zoperstaviti tedanjim političnim režimom. V ZDA so levičarske skupine, poleg »klasično« levičarskih, ki zahtevajo spremembo sistema, usmerjene tudi k doseganju pravic za temnopolte. Nasproti njim pa desničarske skupine izživljajo svoje strasti. V primerjavi z ameriškim terorističnim desničarstvom je slednje manj intenzivno v EU.

Terorističnih skupin, ki bi imele nacionalistični predznak v smislu osvoboditve od matične države ali združitve z matično državo, ZDA ne poznajo zaradi federalne narave ustroja zveze (in močne državne identitete), ki vendarle daje državam članicam zveze določeno mero samostojnosti in samo-odločanja.

Historia magistra vitae est, pravijo. V EU je zaradi zgodovinskega razvoja obstoj (in borba) nacionalistično usmerjenih skupin razumljiva, njihova težnja (zaradi močne zaveze svojemu poreklu) pa kontinuirana. Tako IRA kot ETA sta v EU desetletja izvajali teroristične napade v imenu svojih ciljev. To dejansko pomeni, da so v EU države članice oziroma njihovi prebivalci (namenoma nisem uporabila besede državljani) desetletja živeli v strahu pred terorističnimi napadi, desetletja bili soočeni s krvavimi napadi, žalovali za žrtvami napadov, se jih spominjali in skušali to nočno moro, imenovano terorizem, nekako prekiniti. Kljub strahu, jezi, žalosti, besu, in vsem ostalim, kar

⁵⁴ Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/world-europe-35869985> (16. april 2016).

posledično prinaša terorizem, sta se tako španska kot britanska vlada skušali s terorističnimi skupinami pogovarjati, pogajati. Odprt je bil prostor za sporazume o prenehanju napadov. Strani so se – hote ali nehote – poslušale in skladno s tem ukrepale, s ciljem miru – s kompromisi. V nasprotju z ZDA je bilo EU jasno, da reagiranje iz jeze vodi samo v več nasilja, več terorizma, več jeze – in krog se ponovi. Na podlagi zavedanja o vzrokih, poteku in posledicah dveh svetovnih vojn, so države EU na stališču, da se mir doseže samo z mirom. ZDA, ki izhaja iz značilnosti svojega položaja v svetu, so z 9/11 utrpeli neizmerno izgubo, a tudi reagirale neizmerno – z nesorazmernimi ukrepi, ki so vodili v nove vojne, ki jim ni konca. ZDA se uči nekaterih modrosti, ki jih EU že izpilila tekom svoje zgodovine. V primeru napada ni vselej najboljša in najbolj učinkovita ideja prizadejati sovražniku rane v nenadkriljivem obsegu, kar pa ne pomeni, da ne sme biti sorazmernih oziroma nujnih povračilnih ukrepov. Slednji morajo nujno, res nujno (sicer je hinavsko drugim pridigati o pomembnosti mednarodnih norm in njihovega upoštevanja) temeljiti na pravu in ne na principu arbitrarnosti, v povezavi s močjo, ki jo ima država. Kaj hitro se lahko takšno prilagajanje pravil sprevrže v očitke, da skuša država pri izvajanju ukrepov nelegalno (morda tudi nelegitimno) obenem uresničiti svoje strateške interese. Previdnost je priporočljiva tudi pri presojanju ustreznosti ukrepov po napadu. Napoved vojne ali popolnega uničenja sovražnika ima namreč za posledico dodatno podžiganje čustev, ki so že v prvi vrsti pripeljala do napada. Povračilni ukrepi, ki so ne le nesorazmerni, temveč so maska za maščevanje, nikakor ne morejo biti odraz zrelosti države. Če svojega napadalca v okviru protiukrepov ne razcefraš na kose, to ni nujno izraz ponižnosti, mehkužnosti ali neodločnosti. Namen teroristov je, da dosežejo pretirano reakcijo držav. ZDA so v tej točki klonile in teroristom ali njihovim sledilcem, privržencem, so se, na podlagi mnogih kršitev, potrdila prepričanja o tem, da ravnajo prav. Po dolgotrajnih in nepotrebnih vojnah v Afganistanu in Iraku so ZDA počasi dojele, da je vojna proti terorizmu fikcija, ki je ni moč uresničiti. Terorizma se z vojno ne da uničiti. Najverjetneje se ga ne bo dalo nikoli povsem izkoreniniti. Zato se počasi usmerjajo v smer, kjer jih je EU že zdavnaj prehitela. Potrebno bo – na tak ali drugačen način – upoštevati napadalca. Prednost EU je iz vidika pridobljenih modrosti na tem področju enormna.

Primerjava zgodovinskih (preteklih) izkušenj s terorističnimi napadi med ZDA in EU je pokazala, da so izkušnje EU številčnejše, raznolikejše, obširnejše in dolgotrajnejše; slonijo pa – zgodovinsko gledano – predvsem na desetletja dolgih bojih za neodvisnost, za katerimi so teroristične skupine pustile izjemno visok krvavi davek. Islamistični terorizem pa okvirno zadnji dve desetletji ogroža oba akterja; glede na pogostost v zadnjem letu EU žal ponovno prednjači glede izkušenj z napadi. Svojo hipotezo o razlikah v zgodovinskih izkušnjah med akterjema kot enemu od vzrokov za (ne)skladja v boju zoper terorizem lahko potrdim.

Ob zaključku poglavja, v katerem sem preverjala hipotezo o tem, da so vzroki za (ne)skladja v boju zoper terorizem med ZDA in EU razumevanje koncepta boja zoper terorizem in opredelitev (mednarodnega) terorizma, geopolitični položaj v svetu, v povezavi z identiteto posameznega akterja ter zgodovinsko ozadje – pretekle izkušnje s terorističnimi napadi, sem prišla do sledečih ugotovitev: hipotezo lahko potrdim v delu, ki se nanaša na razumevanje koncepta boja zoper terorizem, geopolitični položaj v svetu, ter identiteto in pretekle izkušnje s terorističnimi napadi, zavrniti pa jo moram v delu, ki se nanaša na opredelitev (mednarodnega) terorizma.

5 SKLADJA MED ZDA IN EU V BOJU ZOPER TERORIZEM

To poglavje obravnava hipotezo o področjih skladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem. Oba akterja sta vpeta v tokove mednarodnega sodelovanja v različnih organizacijah, zato sem se pri ugotavljanju skupnega oziroma skladnega delovanja osredotočila na OZN, NATO, Europol in Eurojust kot stične točke. Terorizem je povezan z letalskim prometom, zaradi česar je pričakovati sodelovanje na področju informacij o letalskih potnikih in letalskem tovoru kot potencialnih terorističnih grožnjah. Pomemben vidik terorizma je njegovo financiranje, zato sem predpostavila sodelovanje pri izmenjavi podatkov o finančnih transakcijah. Iz pravnega vidika pa sta pomembna vira sodelovanja v boju zoper terorizem, ki sta prav tako obravnavana v tem poglavju, tudi vzajemna pravna pomoč ter približevanje na področju izročitev osumljencev oziroma obtožencev za kazniva dejanja.

5.1 Sodelovanje v OZN in NATO

Najpomembnejši mednarodni organizaciji na področju kolektivne varnosti in obrambe, ki ju ogroža tudi mednarodni terorizem, v okviru katerih delujeta oba akterja, sta OZN in NATO.

OZN kot najširša in najštevilnejša institucija nudi skupno sodelovanje tudi na področju boja zoper terorizem. V OZN sodeluje 193 držav članic, gre torej za prototip multilateralnega sodelovanja. Kot številčna mednarodna organizacija z velikim vplivom, katere članici sta oba akterja,⁵⁵ predstavlja enega od vidikov njune skladnosti. Približevanja znotraj te mednarodne organizacije se kažejo pri sprejemanju konvencij, resolucij in strategij, delovanja odborov in truda glede poenotenja definicije terorizma.

⁵⁵ Pravna podlaga za (so)delovanje EU v mednarodnih organizacijah je 220. člen Pogodbe o delovanju Evropske unije, ki določa, da EU v ustrezni obliki sodeluje z organi Združenih narodov in njihovimi specializiranimi agencijami, Svetom Evrope, Organizacijo za varnost in sodelovanje v Evropi ter Organizacijo za gospodarsko sodelovanje in razvoj.

OZN je v preteklosti sprejel precejšnje število konvencij,⁵⁶ ki so bile odgovor na konkretne primere terorističnih napadov (Prezelj 2016, 169). Med njimi nobena ne vsebuje jasne definicije terorizma *per se*. Enotna, univerzalna opredelitev opredelitev terorizma pa je izhodišče, ki omogoča bolj usklajen boj zoper terorizem (Prezelj 2016, 169). Od leta 2000 OZN dela na celoviti konvenciji o mednarodnem terorizmu (*Comprehensive Convention on International Terrorism*), ki bi inkriminirala vse oblike mednarodnega terorizma ter storilcem terorističnih napadov in njihovim sodelavcem preprečila dostop do sredstev, orožja in zatoščiča (Del Villar in Silfen Glasberg 2015, 325). Prizadevanja, ki se bodo morda kmalu pokazala tudi v realiziranih dokumentih, bi za oba akterja pomenila korak bližje v sodelovanju znotraj in zunaj okvirjev OZN.

ZDA in države članice EU so svoje sodelovanje v boju zoper terorizem utrdile preko Resolucije Varnostnega Sveta⁵⁷ 1373⁵⁸ (2001), ki je bila sprejeta na osnovi VII. poglavja

⁵⁶ (Tokijska) Konvencija o kaznivih in drugih dejanjih, izvršenih na letalih iz leta 1963, (Haaška) Konvencija o zatiranju nezakonite ugrabitve zrakoplovov iz leta 1970 (s protokolom iz leta 2010), (Montrealska) Konvencija o zatiranju nezakonitih dejanj zoper varnost civilnega zrakoplovstva iz leta 1971, (Montrealski) Protokol o zatiranju nezakonitih dejanj na letališčih za mednarodno civilno zrakoplovstvo, s katerim se je dopolnila Konvencija o zatiranju nezakonitih dejanj zoper varnost civilnega zrakoplovstva iz leta 1988, Konvencija preprečevanju in kaznovanju kaznivih dejanj zoper osebe pod mednarodno zaščito, vštveši diplomatske agente, iz leta 1973, Mednarodna konvencija zoper jemanje talcev iz leta 1979, Mednarodna konvencija o zatiranju terorističnih bombnih napadov iz leta 1977, Konvencija o fizičnem varovanju jedrskih materialov iz leta 1980 s protokoli, Konvencija o zatiranju nezakonitih dejanj zoper varnost pomorske plovbe iz leta 1988, Protokol 2005 h Konvenciji o preprečevanju nezakonitih dejanj zoper varnost pomorske plove, Protokol za preprečevanje nezakonitih dejanj zoper varnost ploščadi, postavljenih na epikontinentalnem pasu iz leta 1988, Protokol 2005 k Protokolu za preprečevanje nezakonitih dejanj zoper varnost ploščadi, postavljenih na epikontinentalnem pasu, Konvencija o označevanju plastičnih razstreliv zaradi njihovega odkrivanja iz leta 1991, Mednarodna konvencija o zatiranju bombnih napadov teroristov iz leta 1997, Mednarodna konvencija o zatiranju financiranja terorizma iz leta 1999, Mednarodna konvencija o zatiranju dejanj jedrskega terorizma iz leta 2005, (Pekinška) Konvencija o zatiranju nezakonitih dejanj zoper civilno letalstvo iz leta 2010. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/terrorism/instruments.shtml> (24. februar 2016).

⁵⁷ Varnostni Svet je tisti prostor, kjer se pokažejo (resnična) mnenja – približevanja ali razhajanja – med ZDA in EU, natančneje Francijo in Združenim kraljestvom Velike Britanije kot edinima stalnima članicama Varnostnega Sveta. V tem krogu ZDA močno računa na podporo evropskega dela članic, ki pa, kot je bilo omenjeno v predhodnem besedilu naloge, tudi sami velikokrat stojita na različnih bregovih. Tu se pokaže tradicionalna anglo-saksonska naveza nasproti pro-evropsko (sicer bolj ozko centralno pro-evropsko) usmerjeni Franciji. Takšna sestava in odnosi znotraj nje so bili posebej pereči v času, ko so se ZDA pripravljale na novo vojno z Irakom leta 2003 – še vedno v okviru boja zoper terorizem, tokrat ob predpostavki grožnje z orožjem za množično uničenje, ob podpori Velike Britanije (*«coalition of the willing»*) in močnem nasprotovanju Francije (skupaj z Nemčijo). Razmerja moči med ZDA in EU v Varnostnem Svetu so torej tista, ki vplivajo na smer in nivo sodelovanja med navedenimi državami; pri tem se velja spomniti, da se prav tam sprejemajo odločitve o ukrepanju po 51. členu Ustanovne listine OZN. Na nivoju sprejemanja konvencij in deklaracij s strani Generalne skupščin se formalna moč izrazito močnih

Ustanovne listine OZN in kot takšna zavezujoča za vse države članice OZN, kar je bil poseben precedens (Flynn 2007; Prezelj 2016, 172). Z njo so se države obvezale, da bodo preprečevale in zatirale financiranje terorističnih dejanj, nemudoma zamrznile finančna sredstva in druge ekonomske resurse teroristov, odrekle oziroma preprečile dajanje podpore osebam ali subjektom, vpletenim v teroristična dejanja, preprečevale izvajanje terorističnih dejanj, odrekle zatočišče osebam, ki podpirajo, financirajo ali izvajajo teroristična dejanja, zagotovile, da bodo teroristi ustrezno sodno obravnavani, v svojih nacionalnih zakonodajah teroristična dejanja inkriminirale kot hujša kazniva dejanja s kaznimi, ki odražajo resnost takih dejanj, medsebojno sodelovale pri preiskovanju terorističnih dejanj in financiranju slednjih, z učinkovitimi ukrepi na mejah preprečevale premikanje teroristov in terorističnih skupin. Z navedeno resolucijo je bil ustanovljen Odbor proti terorizmu (*UN Counter-Terrorism Committee – CTC*), ki je sestavljen iz 15 članic VS OZN (med njimi torej ZDA, kot stalni članici iz EU pa še Velika Britanija in Francija); njegova poglobljena naloga je nadzor nad spoštovanjem resolucije s strani držav članic.

EU in ZDA so svoja stališča glede boja zoper terorizem zblížale tudi v *Global Counter-Terrorism Strategy*,⁵⁹ ki je izhodišče OZN za boj zoper terorizem (ustreznost in izvajanje se preverjata na dve leti). Je edinstven globalni dokument, čigar namen je povečati nacionalne, regionalne in mednarodne napore v boju zoper terorizem. Pri tej strategiji je prvič prišlo do poenotenja držav članic OZN v strateškem pristopu na področju protiterorizma ter jasnega sporočila, da je terorizem nesprejemljiv v vseh oblikah, poleg tega pa so ukrepi bolj konkretizirani. Navedena strategija temelji na štirih stebrih oziroma skupinah ukrepov: pogoji, ki so ključni za širitev terorizma, ukrepi za preprečevanje in boj zoper terorizem, ukrepi za krepitev sposobnosti držav za boj zoper terorizem in krepitev vloge sistema OZN v tem pogledu ter ukrepi za zagotovitev človekovih pravic in vladavine prava kot temeljev v boju zoper terorizem.

držav nekoliko porazgubi, saj ima vsaka članica en glas (formalno gledano ima glas posamezne članice enako težo oziroma vpliv).

⁵⁸ Za vključitev človekovih pravic sta pomembni še Resolucija Varnostnega Sveta 1456, ki je ponovno potrdila pomembnost spoštovanja mednarodnega prava človekovih pravic, in Resolucija Varnostnega Sveta 1624, ki se je usmerila še na težavo ščunjanja k terorizmu (Flynn 2007, 379–381).

⁵⁹ Dostopno prek: <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy> (24. februar 2016).

Poleg OZN je tako za ZDA kot za EU pomembna mednarodna organizacija NATO, ki predstavlja politično in vojaško zaveznitvo ter v ospredje postavlja kolektivno obrambo svojih članic (med njimi so seveda ZDA, ne pa tudi vse države članice EU).⁶⁰ Kljub temu NATO pred 9/11 ni kolektivno reagiral na teroristične napade, ki so se zgodili na ozemlju njegovih držav članic. Pred navedenim mejnikom terorizem ni bil upoštevan kot možni sprožilec 5. člena Severnoatlantske pogodbe, saj je bila moč tovrstnih napadov ocenjena kot neprimerno nižja od moči klasičnih, masivnih napadov rednih vojaških sil. Poleg tega je bil terorizem obravnavan kot notranje-državna zadeva, ob splošni interpretaciji 5. člena, da je njegova uresničitev možna ob napadu od zunaj na območje veljavnosti Severnoatlantske pogodbe.

Odziv NATO na 9/11 je predstavljal aktivno vključitev v boj zoper terorizem in izjemno podporo ZDA, tudi s strani EU – 12. septembra 2001 je bil prvič v zgodovini organizacije NATO uporabljen zloglasni 5. člen Severnoatlantske pogodbe;⁶¹ štirinajst članic NATO je stopilo v bran svoji članici, ZDA, in skupaj z Rusijo, Kitajsko, nekaterimi tudi arabskimi ne-članicami NATO pričelo z operacijami v Afganistanu,⁶² naperjenimi proti talibanskemu režimu in podpori Osami bin Ladnu (Bebler v Prezelj 2008, 7–9; Sarkesian in drugi 2002, 238). Te operacije NATO so bile prve operacije, ki so se odvijale zunaj evro-atlantskega območja.⁶³

⁶⁰ Pravna podlaga za (so)delovanje EU znotraj NATO predstavlja Pogodba o Evropski uniji, ki v svojem 42. členu predpisuje, da politika EU v skladu z določbami o skupni varnostni in obrambni politiki ne posega v posebno naravo varnostne in obrambne politike posameznih držav članic in spoštuje obveznosti iz Severnoatlantske pogodbe tistih držav članic, ki vidijo uresničevanje svoje skupne obrambe v Severnoatlantski zvezi (NATO), ter je združljiva s skupno varnostno in obrambno politiko, vzpostavljeno v tem okviru. V osmem odstavku istega člena je opredeljeno, da so obveznosti in sodelovanje na področju varnosti in obrambe skladni z obveznostmi v Organizaciji Severnoatlantske pogodbe, ki za njene države članice ostaja temelj njihove kolektivne obrambe in okvir za njeno izvajanje.

⁶¹ 5. člen »Pogodbenice soglašajo, da se oborožen napad na eno ali več pogodbenic v Evropi ali Severni Ameriki šteje za napad na vse pogodbenice, in zaradi tega soglašajo, da bo v primeru takega oboroženega napada vsaka od njih ob uresničevanju pravice do individualne ali kolektivne samoobrambe, ki jo priznava 51. člen Ustanovne listine Združenih narodov, pomagala tako napadeni pogodbenici ali pogodbenicam s takojšnjim individualnim in z drugimi pogodbenicami dogovorjenim ukrepanjem, ki se ji zdi potrebno, vključno z uporabo oborožene sile, da se ponovno vzpostavi in ohranja varnost severnoatlantskega območja. Vsak tak oborožen napad in vsi posledično sprejeti ukrepi se takoj sporočijo Varnostnemu svetu. Taki ukrepi prenehajo, ko Varnostni svet ukrene, kar je potrebno za ponovno vzpostavitev in ohranjanje mednarodnega miru in varnosti.« (Severnoatlantska pogodba, 5. čl.).

⁶² Uradno poimenovanje je bilo Operacija trajna svoboda (Pettiford in Harding 2005, 232).

⁶³ Dostopno prek: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_110496.htm (16. april 2016).

Razvoj NATO in EU poteka vzporedno, kar je razvidno iz (bližnje) sočasnosti sprejetja v zavezništvo in unijo; na ta način EU (brez solidno kodificirane skupne zunanje in varnostne politike) ohranja nadzor nad na novo sprejetimi članicami. Zavezništvo NATO je najdlje trajajoče in doslej najučinkovitejše partnerstvo, ki še danes ohranja status varuha miru v svetu – v precejšni meri zaradi članstva ZDA, kar posledično vodi v njegovo temeljno slabost (Gaiser 2010, 140–141). Organizacija načeloma sicer izhaja iz enakopravnosti vseh članic, a realna slika kaže, da so članice podrejene ameriškemu taktu. Po razpadu Sovjetske zveze so se razmerja sil in s tem povezanega miru za vselej preoblikovala. Neuradno uradni sovražnik ni več obstajal, ZDA so se skušale prilagoditi situaciji z bolj globalnim pristopom, medtem ko se je EU vse bolj – iz političnega vidika – usmerjala in ukvarjala s sabo. Tendencam ZDA k uresničevanju lastnih interesov preko organizacije NATO, brez (pravne) podlage za morebitno ponovno uporabo 5. člena Severnoatlantske pogodbe, pa članice (ali vsaj ne vse) ne bodo slepo sledile. Kljub (morebitnemu) nasprotovanju v takšnih okoliščinah pa se EU dobro zaveda možnosti in opore glede varnosti in obrambe, ki jo nudi NATO, in v njegovih mejah tudi skladnost pri sodelovanju z ZDA.

Ob koncu naj omenim še sodelovanje med OZN in NATO – leta 2008 sta organizaciji sklenili deklaracijo o sodelovanju; leta 2010 pa je NATO še utrdil predhodni položaj uradnika za zvezo za vojaško področje (od leta 1999) z novo povezavo civilnega uradnika za zvezo.⁶⁴

Skladnost med ZDA in EU se znotraj OZN kaže preko sprejetih konvencij, resolucij, strategij in delovanja odborov (CTC). Njuno skladno sodelovanje v okviru NATO pa temelji na skupnem obrambnem zavezništvu, še posebej v primeru ponovne uporabe 5. člena Severnoatlantske pogodbe. Hipotezo o skladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem pri delovanju v OZN in NATO lahko v tem delu potrdim.

⁶⁴ Dostopno prek: http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_50321.htm (24. februar 2016).

5.2 Izmenjava podatkov o letalskih potnikih in finančnih transakcijah

V tem podpoglavju se osredotočam na skupne točke sodelovanja med ZDA in EU v boju zoper terorizem na področju izmenjave podatkov, in sicer podatkov o letalskih potnikih in finančnih transakcijah. Obe kategoriji podatkov nudita velik bazen informacij v zvezi s potencialnimi terorističnimi grožnjami, zato je njihov pomen za medsebojno sodelovanje in pomoč resnično velik.

Z namenom zagotovitve zaščite osebnih podatkov o potnikih in uskladitve z Direktivo o varstvu osebnih podatkov je bil sprejet Sklep Sveta 2004/496/ES z dne 17. maja 2004 o sklenitvi sporazuma med Evropsko skupnostjo in Združenimi državami Amerike o obdelavi in prenosu podatkov iz PNR s strani letalskih prevoznikov Ministrstvu Združenih držav Amerike za domovinsko varnost, Uradu ZDA za carine in zaščito meje. Sodišče EU⁶⁵ je navedeni sklep (in Odločbo Komisije 2004/535/ES z dne 14. maja 2004 o ustreznem varstvu osebnih podatkov, vsebovanih v evidenci imen letalskih potnikov, posredovanih uradu za carinsko in mejno zaščito Združenih držav Amerike) razglasilo za ničnega. Nadomestil ga je sedaj veljavni Sklep Sveta (2012/472/EU) z dne 26. aprila 2012 o sklenitvi Sporazuma med Združenimi državami Amerike in Evropsko unijo o uporabi in prenosu evidenc podatkov (PNR)⁶⁶ o potnikih ministrstvu Združenih držav Amerike za domovinsko varnost. Sporazum opredeljuje namene uporabe podatkov – ZDA lahko zbirajo, uporabljajo in obdelujejo podatke iz PNR za namene preprečevanja, odkrivanja, preiskovanja in pregona terorističnih kaznivih dejanj in z njimi povezanih kaznivih dejanj ter drugih kaznivih dejanj, za katera so določene zaporne kazni treh let ali več in so mednarodne narave. Ameriško Ministrstvo za domovinsko varnost zavezuje k izvedbi ustreznih tehničnih ukrepov in organizacijskih ureditev za varovanje osebnih

⁶⁵ Sodba sodišča EU, C-317/04.

⁶⁶ PNR je evidenca, ki jo ustvarijo in vodijo letalski prevozniki za vsako potovanje, ki ga rezervirajo potniki in se shrani v sistemu rezervacij. Obsega naslednje kategorije podatkov: kodo lokatorja evidence PNR, datum rezervacije, predviden datum potovanja, ime, dostopne informacije v zvezi s programi zvestobe in informacije o ugodnostih, druga imena v PNR, dostopne kontaktne informacije, vse dostopne informacije o plačilu, načrt potovanja, turistično agencijo, informacije o letih pod skupno oznako, ločene informacije, potovalni status potnika, informacije na vozovnici, vse informacije o prtljagi, informacije v zvezi s sedežem, splošne opombe, kakršnekoli izbrane informacije v zvezi s sistemom APIS, vse pretekle spremembe prej navedenih kategorij.

podatkov in osebnih informacij iz PNR pred naključnim, nezakonitim ali nepooblaščenim uničenjem, izgubo, razkritjem, spreminjanjem, dostopom, obdelavo ali uporabo. Opredeljeni so občutljivi osebni podatki; določena je doba hranjena osebnih podatkov in podana obveznost, da morajo biti po šestih mesecih podatki iz PNR anonimizirani in prikriti. Posamezniki imajo skladno z ameriškim zakonom o prostem dostopu do informacij pravico dostopati do svojih osebnih podatkov iz PNR, v primeru netočnih podatkov imajo pravico do njihovih popravkov in sprememb, vključno z možnostjo izbrisa ali zamrznitve. Sporazum predpisuje pravico do pravnega sredstva. V 18. členu predpisuje sodelovanje med policijskimi organi, organi kazenskega pregona ter pravosodnimi organi – Ministrstvo za domovinsko varnost se zavezuje, da bo v skladu z veljavnimi sporazumi o kazenskem pregonu ali katerikoli drugimi sporazumi ali dogovori o izmenjavi informacij med ZDA in katerokoli državo članico EU ali Europolom in Eurojustom pristojnim policijskim organom, drugim specializiranim organom pregona ali pravosodnim organom držav članic EU, Europolu in Eurojustu v okviru njihovih pristojnosti, kakor hitro bo izvedljivo, ustrezno in primerno, zagotovilo informacije, pridobljene iz PNR, v primerih, za katere je bil v EU uveden pregled ali preiskava za preprečitev, odkrivanje, preiskovanje ali pregon kaznivih dejanj terorizma ali drugih kaznivih dejanj, kot so opredeljena v 4. členu tega sporazuma. Sporazum je začel veljati 1. julija 2012, za dobo sedmih let.

Leta 2010 je bil sklenjen Sporazum med Evropsko unijo in Združenimi državami Amerike o obdelavi in posredovanju podatkov o sporočilih glede finančnih plačil iz Evropske unije Združenim državam Amerike za namene programa za sledenje financiranja terorističnih dejavnosti. Uporablja se za pridobitev in uporabo podatkov o sporočilih glede finančnih plačil in z njimi povezanih podatkov za namene preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali pregona terorizma ter njegovega financiranja. Ministrstvo za finance ZDA ponudniku storitev sporočanja o mednarodnih finančnih plačilih (Združenje za svetovne finančne telekomunikacije med bankami – SWIFT)⁶⁷ vroči zaprosilo za namenom pridobitve potrebnih podatkov, ki so shranjeni na ozemlju EU, s ciljem preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali pregona terorizma ali njegovega

⁶⁷ Society for Worldwide Interbank Financial Telecommunication.

financiranja. Kopijo zaprosila mora prejeti Europol, ki preveri, ali se zahteve glede zaprosila ujemajo glede na predpostavke, kot so določene v sporazumu. V primeru potrditve le-tega mora ponudnik zagotoviti podatke Ministrstvu za finance ZDA. Slednje je obvezano poskrbeti za ustrezno varnost – podatke morajo hraniti ločeno od katerihkoli drugih podatkov v zavarovanem okolju, podatki ne smejo biti povezani z nobeno drugo zbirko podatkov, dostop je omejen na analitike, ki preiskujejo terorizem ali njegovo financiranje, ter na osebe, povezane s tehnično podporo, upravljanjem in nadzorom. Iskanje podatkov mora temeljiti na predhodnih informacijah ali dokazih, na podlagi katerih se domneva, da obstaja povezava med osebo, na katero se iskani podatki nanašajo, in terorizmom oziroma njegovim financiranjem. Informacije, pridobljene iz poslanih podatkov, se hranijo največ toliko časa, kolikor je potrebno za posebne preiskave ali pregon, za kar se uporabijo. Nadaljnje posredovanje informacij, pridobljenih iz poslanih podatkov, spremljajo določene omejitve. Take informacije se izmenjajo samo z organi kazenskega pregona, organi javne varnosti ali organi za boj proti terorizmu v ZDA, državah članicah EU, tretjih državah ali z Europolom, Eurojustom ali drugimi ustreznimi mednarodnimi organi, v okviru njihovih nalog. Namen izmenjave so le obveščevalni nameni in izključni namen preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali pregona terorizma ali njegovega financiranja. Ministrstvo za finance ZDA zagotovi, da se informacije, pridobljene preko TFTP, ki lahko EU prispevajo k preiskovanju, preprečevanju, odkrivanju ali pregonu terorizma ali njegovega financiranja, takoj, ko je to izvedljivo in čim hitreje dajo na voljo organom pregona, organom za javno varnost ali organom za boj proti terorizmu zadevnih držav članic ter po potrebi Europolu in Eurojustu (spontano posredovanje informacij, pri katerem velja načelo vzajemnosti, če lahko naknadne informacije prispevajo pri postopkih v ZDA). Z namenom učinkovite izmenjave informacij lahko Europol pri Ministrstvu za finance ZDA imenuje uradnika za zvezo (t.i. *liaison officer*).⁶⁸ Organi pregona, organ za javno varnost ali organ za boj proti terorizmu države članice ali Europa ali Eurojusta, če ugotovijo, da obstajajo razlogi za domnevo, da je posameznik ali subjekt povezan s terorizmom ali njegovim

⁶⁸ Uradniki za zvezo so opredeljeni v 8. členu sporazuma med ZDA in Europolom. Europol ima v Washington dva uradnika za zvezo; ZDA pa imajo v Haagu uradni zvezni biro, ki predstavlja 11 zveznih agencij. Dostopno prek: https://www.europol.europa.eu/latest_news/increased-law-enforcement-cooperation-between-united-states-and-europe (24. februar 2016).

financiranjem, kot je opredeljeno v prvi štirih členih Okvirnega sklepa Sveta z dne 13. junija 2002 o boju zoper terorizem (2002/475/PNZ) in njegovimi spremembami z Okvirnim sklepom Sveta (2008/919/PNZ) z dne 28. novembra 2008 ter Direktivo Evropskega parlamenta in Sveta 200/60/ES z dne 26. oktobra 2005 o preprečevanju uporabe finančnega sistema za pranje denarja in financiranje terorizma, lahko zaprosijo za iskanje ustreznih informacij, pridobljenih prek TFTP.⁶⁹ Sporazum je pričel veljati 1. avgusta 2010 za dobo petih let; nato pa se vsako leto samodejno podaljša za eno leto, razen če pogodbenica najmanj šest mesecev vnaprej po diplomatski poti pisno uradno ne obvesti, da ne namerava podaljšati njegove veljavnosti.

Med ZDA in EU poteka usklajeno in formalno (postopkovno) dobro opredeljeno sodelovanje pri izmenjavi podatkov iz evidence PNR ter podatkov o mednarodnih finančnih plačilih (SWIFT), poleg tega pa tudi informacij iz TFTP. Hipotezo o skladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem na področju izmenjave podatkov o letalskih potnikih in finančnih transakcijah lahko v tem delu potrdim.

5.3 Sodelovanje z Europolom in Eurojustom

Sodelovanje v boju zoper terorizem se odvija tudi preko policijskega in pravosodnega sodelovanja, zato sem v tem podpoglavju preverjala hipotezo o skladnosti med ZDA in EU preko Europa in Eurojusta.

Med ZDA in Europolom sta bila sklenjena *Agreement between the United States of America and the European Police Office* z dne 6. decembra 2001 ter *Supplemental Agreement between the United States of America and the European Police Office on the Exchange of Personal Data and Related Information* z dne 20. decembra 2002, s katerima je bila omogočena izmenjava tako strateških (namigi o grožnjah, vzorci kaznivih dejanj, ocena ogroženosti) kot osebnih podatkov (ime, naslov, policijska kartoteka) (Archick 2014, 8). Prvi dokument stremi k povečanju sodelovanja med

⁶⁹ Terrorist Finance Tracking Program – program za sledenje terorističnih dejavnosti Ministrstva za finance ZDA.

državami članicami EU, ki delujejo preko Europol, in ZDA na področju preprečevanja, odkrivanja, preganjanja in preiskovanja hujših oblik mednarodnih kaznivih dejanj, ki so opredeljena v 3. členu – med njimi so tudi kazniva dejanja, storjena ali ki bodo verjetno storjena v teku terorističnih aktivnosti, usmerjenih proti življenju, delu telesa, osebni svobodi ali lastnini. Drugi dokument definira pojem osebnega in občutljivega osebnega podatka, način komunikacije (zahteva za podatek in odziv nanjo), izpostavlja točnost podatkov in določa dostop do podatkov s strani tretjih oseb. Leta 2015 sta bila med Europolom in ZDA sklenjena dva sporazuma: *Focal Point Travellers' agreement* (s poudarkom na borcih, ki se vrnejo v Evropo ali ZDA iz Sirije ali Iraka; preko virov financiranja, novačenja) in *Focal Point CheckPoint agreement* (področje nelegalnih imigracij, še posebej tistih s strani skupin organiziranega kriminala) (Europol 2015).⁷⁰

Leta 2006 je bil sklenjen sporazum med ZDA in Eurojustom (*Agreement between Eurojust and the United States of America*). Njegov cilj je izboljšati sodelovanje med ZDA in Eurojustom v boju zoper hujše oblike transnacionalnih kaznivih dejanj, vključno s terorizmom. 5. člena sporazuma omogoča pozicijo uradnika za zveze – tožilca iz ZDA; ta praksa poteka vse od leta 2007.⁷¹ Precej natančno določa način izmenjave podatkov in še posebno pozornost namenja zaščiti osebnih podatkov; opredeljuje namene uporabe podatkov, da bi le-te čim bolj zavarovali (posebno varstvo daje občutljivim podatkom), določa vodenje sledi (pošiljanja in prejema) glede podatkov. Slednji morajo biti zaščiteni pred uničenjem zaradi nesreče ali nezakonitega ravnanja, pred izgubo ali neupravičenim razkritjem, predručenjem, dostopom ali kakršnokoli obliko obdelave; do njih smejo dostopati le osebe, ki so za to pooblašene.

Skladnost sodelovanja v boju zoper terorizem med ZDA in EU se kaže tudi preko sporazumov o pomoči ter izmenjavi podatkov na relaciji ZDA-Europol in ZDA-Eurojust. Hipotezo o skladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem glede sodelovanja preko Europol in Eurojusta lahko v tem delu potrdim.

⁷⁰ Dostopno prek: https://www.europol.europa.eu/latest_news/increased-law-enforcement-cooperation-between-united-states-and-europe (24. februar 2016).

⁷¹ Od leta 2014 je na tej poziciji Michael Olmsted. Dostopno prek: <http://www.eurojust.europa.eu/press/pressreleases/pages/2014/2014-05-06.aspx> (27. februar 2016).

5.4 Izročitev in vzajemna pravna pomoč

Naslednji pomembni vidik skladnosti v boju zoper terorizem je približevanje na splošnem kazensko-pravosodnem področju, ki vsekakor vključuje tudi teroristična dejanja, in sicer na področju izročitev osumljencev oziroma obtožencev kaznivih dejanj ter področju sodelovanja iz pravnih vidikov – vzajemne pravne pomoči. V tem podpoglavju sem analizirala obstoječe sodelovanje med ZDA in EU na teh dveh področjih.

Sporazum o izročitvi med EU in ZDA (*Agreement on extradition between the European Union and the United States of America*), ki je pričel veljati 1. februarja 2010, dopolnjuje bilateralne sporazume med državami članicami EU in ZDA ter je namenjen dodatnemu izboljšanju sodelovanja v kontekstu postopkov izročanja. Opredeljena je dolžina predpisane zaporne kazni (lahko gre za poskus, napeljevanje ali udeležbo pri izvedbi kaznivega dejanja) ter pogoj, da mora biti dejanje kaznivo v obeh zakonodajah, države, ki prosi za izročitev in državi, ki izroča. Prošnje za izročitev se vročajo po diplomatski poti, zahteva za začasni odvzem prostosti pa se lahko, kot alternativa diplomatski poti, ureja med ministroma za pravosodje vpletenih držav. V primeru, da več držav zaprosi za izročitev iste osebe za isto ali drugo kaznivo dejanje, o tem, kateri državi (če kateri), bo oseba izročena, odloči izvršilni organ (*executive authority*). Če bi npr. ZDA zaprosile za izročitev osebe, za katero bi bila prošnja za izročitev dana na podlagi Evropskega naloga za aretacijo, bi se odločilo skladno z navedenim. Poenostavljeni postopek za izročitev se uporabi, kadar se oseba, za katero se zahteva izročitev, strinja z izročitvijo. Pri pogajanjih za sporazum je bila ena bolj perečih točk seveda smrtna kazen. 13. člen sporazuma določa, da v primerih, ko je za kaznivo dejanje v državi, ki prosi za izročitev, predpisana smrtna kazen, v državi, ki je zaprosena za izročitev, pa ne, zaprosena država lahko ugodí izročitvi pod pogojem, da smrtna kazen državi prosilki ne bo izrečena oziroma če bo izrečena, ne bo izvršena.

Sporazum o vzajemni pravni pomoči med EU in ZDA (*Agreement on mutual legal assistance between the European Union and the United States of America*) predpisuje, da mora zaprosena država državi prosilki sporočiti informacije o bankah, kjer imajo fizične

ali pravne osebe, osumljene ali obtožene kaznivega dejanja, enega ali več bančnih računov, informacije o fizičnih ali pravnih osebah, ki so bile obsojene ali vpletene v kaznivo dejanje, podatke, ki jih imajo nebančne finančne institucije ter informacije o finančnih transakcijah, ki niso povezane z bančnimi računi. Sporazum omogoča izvajanje dokazov (pričanje – strokovnjaka ali priče) preko video konferenc, določa oblikovanje skupnih preiskovalnih skupin ter omejuje obseg uporabe na podlagi sporazuma pridobljenih informacij in dokazov. Če država omeji svojo pomoč skladno s četrto točko 4. člena sporazuma (časovno določen ukrep odvzema prostosti, hujša kazniva dejanja, ki so kazniva v obeh državah), mora kljub temu posredovati podatke o bančnih računih, povezanih s terorističnimi dejavnostmi – na ta način je vsaj posredno nakazana teža terorizma.

Sklenjena sporazuma o izročitvah in vzajemni pravni pomoči izkazujeta skladnost oziroma sodelovanje med ZDA in EU tudi na teh dveh področjih boja zoper terorizem, zato lahko hipotezo o skladnosti med ZDA in EU v tem delu potrdim.

5.5 Letalski tovor

Letalski promet ne pomeni zgolj potnikov, temveč tudi tovor, ki prav tako predstavlja veliko grožnjo letalski varnosti iz vidika terorističnih napadov.

S februarjem 2012⁷² so pričela veljati pravila, da morajo prevozniki letalski tovor in pošto, ki prideta v EU iz tretjih držav, tam pred natovarjanjem pregledati in zagotoviti ustrezne varnostne standarde (pred tem so varnostna pravila za tovor in pošto veljala le za letališča v EU). Junija 2012 sta ZDA (TSA) in EU (EK) dosegli dogovor⁷³ o vzajemnem priznavanju varnostnega režima, kar je pomenilo pozitiven učinek na hitrost čezatlantskega tovornega prometa (tovor iz ZDA, ki je namenjen v tretje države, ne potrebuje dodatnega pregleda še v EU – pred dogovorom je bil tovor pregledan skladno z varnostnimi pogoji, ki jih določa TSA – *U.S. Transportation Security Administration*). Ta

⁷² Dostopno prek: http://ec.europa.eu/transport/modes/air/security/cargo-mail/index_en.htm (25. februar 2016).

⁷³ Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-12-400_en.htm (25. februar 2016).

dogovor je dejansko pomenil, da sta akterja vzajemno potrdila ustreznost standardov drug drugega in s tem odpravila podvajanje varnostnih pregledov. Z dogovorom sta se obe strani zavezali k izmenjavi informacij o razvoju ter implementaciji njunih varnostnih režimov (Archick 2014, 23).

Navedeno potrjuje hipotezo o skladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem na področju letalskega tovora.

Ob koncu tega poglavja lahko zaključim, da iz podatkov izhaja, da ZDA in EU v boju zoper terorizem usklajeno sodelujeta v mednarodnih organizacijah (OZN, NATO), preko agencij (Europol) in pravosodnih koordinacijskih enot (Eurojust), pri izmenjavi podatkov o letalskih potnikih (evidenca PNR), finančnih transakcijah, pri izročitvah in nudenju vzajemne pravne pomoči ter zagotavljanju varnosti letalskega tovora, zato lahko hipotezo o skladnostih med akterjema v celoti potrdim.

6 NESKLADJA MED ZDA IN EU V BOJU ZOPER TERORIZEM

Boj zoper terorizem pri svoji implementaciji zagotavljanja varnosti nujno trči ob človekove pravice. Slednje so tisti segment življenja in prava, katerega kršitve so za posameznika najbolj boleče, pravno gledano pa grob odklon od normiranih standardov. V tem poglavju sem preverjala hipotezo o neskladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem glede (ne)spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter pri opredelitvi osebnih podatkov in njihovi zaščiti pri prenosu v tretje države na področju pravosodja. Osebnih podatki so ranljiva informacija, ki v primeru zlorab pomeni izjemen poseg v različne človekove pravice, zato je ustrezna skrbnost pri njihovem prenosu še posebej pomembna, sploh v primeru posredovanja osebnih podatkov o osebah, povezanih s terorističnimi dejanji.

6.1 Razlike med EU in ZDA glede spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin

V predhodnem poglavju naloge so bili podani izvori za odzive obeh akterjev na področju boja proti terorizmu – izhajajoč iz razumevanja samega koncepta boja zoper terorizem, geopolitičnega položaja ter identitete in zgodovinskih izkušenj s terorističnimi napadi. Med obema akterjema je, primerjaje razloge, nekaj podobnosti, veliko pa razlik med njima, ki se posledično odražajo na razlikah v njunem delovanju na tem področju. EU in ZDA so si edine, da je boj proti terorizmu nujen. ZDA kot geopolitični (in vojaški) hegemon, z močno in trdno izoblikovano identiteto, z mnogo manj zgodovinskimi izkušnjami s terorizmom, so se odločile za koncept vojne proti terorizmu. EU kot veliko šibkejši akter v političnih (in drugih) sferah, s šibko do neobstoječo skupno identiteto, z obilico zgodovinskih izkušenj s terorizmom (in svetovnimi vojnami) so se odločile za smer, ki se tudi pri boju zoper terorizem zaveda, da pri tem ne gre za »vojno« proti pravicam, temveč za ukrepanje, ki vključuje spoštovanje človekovih pravic. Slednje pa so ZDA v tem boju ne le kršile, temveč poteptale.

To podpoglavje analizira ugotovljene kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin, ki sta jih akterja naredila v okviru (ali imenu) boja zoper terorizem. Najprej so predstavljene

kršitve s strani ZDA (kršitve pravic, ki veljajo za kazenske postopke in sojenje, paleta kršitev drugih človekovih pravic, s kršitvijo prepovedi mučenja na čelu v Abu Ghraibu in Guantanamo), na kratko je predstavljeno bistvo sodnih postopkov, v katerih so pritožniki skušali uveljaviti svoje procesne pravice (ob vehementni izmuzljivosti državne oblasti). Sledi predstavitev kršitev človekovih pravic s strani EU, in sicer preko konkretnih primerov, o katerih je odločalo ESČP.

Države se na grožnje terorizma oziroma teroristične napade odzovejo na način, katerega cilj je učinkovito varovati svoje državljane, institucije ter infrastrukturo (Prezelj 2015, 145). Ta pretirana usmerjenost k učinkovitemu varovanju pa lahko kljub svojim siceršnjim dobrim namenom ogrozi zadostno varovanje človekovih pravic in svoboščin. Prizadevanje za najvišjo stopnjo varnosti mora biti sistematično reducirano s prizadevanjem za uravnoteženo stopnjo varnosti. Bistveno je torej vzpostaviti varnost znotraj omejitev, ki jih zahteva spoštovanje človekovih pravic (Prezelj 2015, 149–150).

Človekove pravice in svoboščine, ki so najtesneje povezane s terorizmom in ki so posledično v zvezi s slednjim tudi največkrat kršene, so: prepoved diskriminacije,⁷⁴ pravica do svobode in varnosti,⁷⁵ pravice, ki se nanašajo na kazenski postopek^{76,77} (gre za skupek različnih procesnih jamstev, in sicer, kot povzetek, gre za: prepoved samovoljnega zapora oziroma arbitrarnega odvzeta prostosti, nujnost obveščenosti o (zakonitih) razlogih za odvzem prostosti, pravico do pravičnega in javnega sojenja pred neodvisnim in nepristranskim sodiščem, domnevo nedolžnosti, pravico do tolmača,

⁷⁴ Načelo nediskriminacije je zajeto v prvih dveh členih SDČP, prepoved diskriminacije v smislu enakosti pred zakonom pa je zajeta v 5. členu SDČP. MPDPP države pogodbenice k splošni prepovedi diskriminacije zavezuje v prvem odstavku 2. člena, v 26. členu pa je določeno nediskriminatorno zakonsko varstvo. EKČP zagotavlja enakost uživanja pravic in svoboščin, brez razlikovanja, v 14. členu, Listina pa ureja prepoved diskriminacije v 21. členu.

⁷⁵ Določa jo 3. člen SDČP, prva poved prvega odstavka 9. člena MPDPP, prva poved 5. člena EKČP – ta člen se kot celota nanaša na svobodo pred arbitrarnim odvzemom prostosti in priporom in v tem kontekstu tudi obravnava pravico do svobode (Merrills in Robertson 2011, 53) in Listina v 6. členu.

⁷⁶ Te pravice ureja SDČP v 9., 10. in 11. členu, MPDPP v 9., 10. in 14. členu, EKČP v 5. in 6. členu ter Listina v 47., 48., 49. in 50. členu.

⁷⁷ Zgodovinski temelj garancij v kazenskem postopku izvira iz Habeas Corpus Act-a, ki ga je leta 1697 sprejel angleški parlament in predstavlja podlago akuzatornega postopa v anglo-ameriški pravni sferi. *Habeas corpus* (»imam telo«) pomeni močno procesno varovalko; poleg tega omogoča pritožbo (*habeas corpus writ*) za preverbo upravičenosti odvzema prostosti s strani neodvisnega sodišča (Lampe 2010, 61–62).

pravico do zagovornika in možnost priprave lastne obrambe, možnost zaslišanja obremenilnih in razbremenilnih prič, sojenje v razumnem roku), pravico do učinkovitega pravnega sredstva⁷⁸ (pravica do pritožbe), pravico do zasebnosti^{79,80} in njenem okviru varstvo osebnih podatkov,^{81,82} prepoved mučenja^{83,84} ter določila glede omejitev ali razveljavitev (derogacije) človekovih pravic in svoboščin.⁸⁵

Po 9/11 je pravičnost, ki jo je pričakoval svet, vključevala nediskriminatorno in pravno utemeljeno prijetje teroristov, javni sodni postopek (z vsemi garancijami) in ustrezno (sorazmerno) kazen (s tem ne mislim smrtne kazni). Kaj je bila resničnost?

⁷⁸ Pravica je predpisana v 8. členu SDČP, v četrtem odstavku 9. člena (aretacija, pripor) in petem odstavku 14. člena (obsojen za kaznivo dejanje) MPDPP, 13. členu EKČP, v Listini pa v prvem odstavku 47. člena.

⁷⁹ Pravica do zasebnosti vključuje različne vidike – pravico do spoštovanja zasebnega življenja, pravico do spoštovanja družinskega življenja, pravico do spoštovanja doma in pravico do spoštovanja dopisovanja (Lampe 2004). SDČP jo opredeljuje v 12. členu, MPDPP v 17. členu, EKČP pa v 8. členu.

⁸⁰ Merrills in Robertson navajata naslednje elemente kompleksnega koncepta zasebnosti: zaščita posameznikove fizične in mentalne sfere ter moralne in intelektualne svobode, zaščita pred napadi na ugled, zaščita posameznikovega imena, identitete pred nepooblaščno uporabo, zaščita pred tem, da bi se za posameznikom vohunilo, se ga gledalo ali kako drugače nadlegovalo, zaščita pred razkritjem podatkov, ki jih štiti poklicna molčečnost (Merrills in Robertson 2001, 138).

⁸¹ Pri tej pravici je posebej pomembna Konvencija o varstvu posameznika glede na avtomatsko obdelavo osebnih podatkov (KoVP), ki podrobneje ureja 8. člen EKČP. Namen KoVP je, da se na ozemlju vsake države-pogodbenice vsakemu posamezniku ne glede na državljanstvo in prebivališče zagotovi spoštovanje njegovih pravic in temeljnih svoboščin in v tem okviru še posebej spoštovanje pravice do zasebnosti glede na avtomatsko obdelavo osebnih podatkov, ki se nanašajo nanj (»zaščita podatkov«) (Lampe 2004, 443–445). Leta 1999 je bila KoVP spremenjena tako, da je lahko pogodbenica postala tudi EU (Agencija Evropske unije za temeljne pravice 2014, 16).

⁸² Med pomembnejšimi pravnimi dokumenti EU na področju varstva osebnih podatkov so še: Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES z dne 24. oktobra 1995 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in o prostem pretoku takih podatkov, Direktiva 2002/58/ES Evropskega parlamenta in Sveta z dne 12. julija 2002 o obdelavi osebnih podatkov in varstvu zasebnosti na področju elektronskih komunikacij, Uredba (ES) št. 45/2001 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov v institucijah in organih Skupnosti in o prostem pretoku takih podatkov.

⁸³ SDČP jo določa v 5. členu, MPDPP v 7. členu, EKČP v 3. členu, Listina pa v 4. členu.

⁸⁴ Svet Evrope je z namenom zagotavljanja nesodnega preventivnega mehanizma za varstvo oseb, ki jim je odvzeta prostost in ki trdijo, da so žrtve kršitev 3. člena EKČP, z Evropsko konvencijo o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja ustanovil Evropski odbor za preprečevanje mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja.

⁸⁵ Prepoved neutemeljenega omejevanja pravic je določena v drugem odstavku 29. in 30. člen SDČP, v 5. členu MPDPP in 17. členu EKČP; pravila o razveljavitvi (derogaciji), vključno z določitvijo pravic, ki se jih ne sme razveljaviti, so predpisana v 4. členu MPDPP, začasna omejitev pravic v primeru izrednega stanja, izključujoč absolutne pravice, je določena v 15. členu EKČP.

13. novembra 2001 je predsednik Bush izdal t.i. »Military Order No.1«,⁸⁶ ki je vseboval dva pomembna vidika. Najprej, omogočal je predsedniku ZDA zajetje kateregakoli tujca kjerkoli nas svetu in njegovo zaprtje, za nedoločen čas, brez možnosti pravnega sredstva. Ne le to, ukaz je dovoljeval, da tujcem, osumljenim mednarodnega terorizma, sodijo vojaške komisije (*military commissions*), ki so del izvršilne veje oblasti (Mahan in Griset 2008, 331; Ratner v Cohn 2011, 206). Ministrstvo za obrambo pa je na tej milo rečeno zelo sporni pravni podlagi izdalo pravila postopka za sojenje pred vojaškimi komisijami za določene ne-državljanke ZDA v vojni proti terorizmu (*Procedures for Trials by Military Commission of Certain Non-United States Citizens in the War against Terrorism*) (Paust v Mertus in Helsing 2006, 253).

ZDA so v silnem boju zoper terorizem kmalu po 9/11 zajele stotine ljudi in jih zaprle po zaporih predvsem v Iraku (Abu Ghraib) in na Kubi (Guanatanamo).⁸⁷ Zaporniki v veliki večini niso bili hudodelci – teroristi, temveč so bili zaprti zaradi svojega porekla oziroma etnične pripadnosti, torej na podlagi diskriminacije, povsem nedolžni. Prostost jim je bila večinoma odvzeta nezakonito, s čimer jim je bila kršena pravica do svobode in varnosti. V zaporih so bili izpostavljeni okrutnemu mučenju, s čimer so bile kršene zaveze iz mnogih, tudi iz Ženevskih konvencij. Ostali so brez pravice do stikov z zunanjim svetom, družino (*incommunicado*), kar pomeni kršitev pravice do zasebnosti. Doletela jih je popolna odsotnost varovalk v (sicer sodnih) postopkih – brez pravice do obrambe, javnega sojenja s strani neodvisnega in nepristranskega sodišča, brez pravice do pravnega sredstva, ko bi imeli možnost, da njihov odvzem prostosti obravnava ustrezna sodna instanca. Brezpravni.

Predsednik George W. Bush je odločitev o njihovi brezpravnosti utemeljil na statusu, ki ga je označil kot – sovražni borci (*enemy combatants*).⁸⁸ Po njegovem mnenju (oziroma mnenju kroga njegovih pravnikov) naj jim ne bi pripadal status vojnih ujetnikov

⁸⁶ Military Order of November, 13. Dostopno prek: <http://fas.org/irp/offdocs/eo/mo-111301.htm> (26. februar 2016).

⁸⁷ Guantanamo (imenovan tudi Gitmo) je sestavljen iz kampa X-Ray, kampa Delta – ta vključuje kampe 1,2,3, 4, 5 in 6, ki je bil dokončan leta 2006 (Huskey 2009, 182).

⁸⁸ V Afganistanu se je izoblikoval (in prenesel v Irak) ponižujoč izraz PUC (*Person Under Control*) kot nadomestek za POW (*Prisoner of War*) (Danchev v Tsang 2007, 98).

(*prisoners of war*), ki ga ureja pravo ženevskih konvencij in s tem naj tudi ne bi bili upravičeni do varstva po tem pravu (Boggs 2010, 204; 217). Nujno je potrebno izrecno poudariti, da mednarodno humanitarno pravo, torej tudi Ženevske konvencije, ščiti vse ljudi vseh narodnosti, tako civiliste kot vojake, ne glede na vzroke ali pogoje, ki so pripeljali do njihovega pripora, zajetja, aretacije. Mučenje prepovedujejo SDČP, MPDPP, CAT in Ženevske konvencije – če navedem tiste, katerih podpisnice so tudi ZDA. Eden od izgovorov Busheve administracije – v povezavi z »*extralegal persons*«, zakaj naj zaprte osebe ne bi imele pripadajočih pravic, je bil tudi ta, da so teroristi bili zaprti na ozemlju zunaj ZDA in zato ZDA tam naj ne bi imele jurisdikcije (*extralegal zones*). Ali še drugače: imele naj bi jurisdikcijo, ne pa tudi po(po)lne suverenosti. Zaporniki v Guantanamu so podvrženi izključno ameriški jurisdikciji in njenemu nadzoru (v vseh življenjskih, praktičnih pogledih so imele ZDA v Guantanamu popoln nadzor), zato zanje velja ameriško pravo. Bistveno je bilo vprašanje – ali smejo ZDA po eni strani zapornikom odvzeti svobodo (in jih izpostavljati mučenju) po ameriških zakonih, hkrati pa jim odreči pritožbo zoper odvzem prostosti (da bi se zaščitili pred mučenjem) (Hongju Koh 2005, 126–140).

Pred predstavitvijo grozot, ki pomenijo brutalno kršitev prepovedi mučenja, na tem mestu namenoma podrobneje pojasnujem določila Konvencije proti mučenju in drugim oblikam okrutnega, nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja (CAT), katere podpisnice so tudi ZDA. CAT v 1. členu opredeli mučenje kot »vsako dejanje, ki osebi namenoma prizadene hudo bolečino ali trpljenje, bodisi telesno ali duševno, da bi se od nje ali koga drugega dobila obvestila ali priznanja ali da bi se kaznovala za dejanje, ki ga je storila sama ali kdo drug ali je zanj osumljena sama ali kdo drug, da bi se ustražovala ali nanjo izvajal pritisk ali da bi se ustražoval kdo drug ali nanj izvajal pritisk, ali iz kateregakoli drugega razloga, ki temelji na katerikoli obliki diskriminacije, če to bolečino ali trpljenje prizadeva uradna oseba ali kdo drug, ki nastopa kot oseba z uradnim statusom ali na njeno pobudo ali z njeno izrecno privolitvijo ali privolitvijo molče. Ta izraz se ne nanaša na bolečino in trpljenje, ki je posledica izključno zakonitih sankcij, ki ni ločljivo od teh sankcij ali ga te sankcije povzročajo.« Ta člen ne vpliva na noben drug mednarodni instrument ali dokument, ki vsebuje ali utegne vsebovati določbe širšega

pomena. Posebej pomemben je 2. člen CAT, ki obvezuje države podpisnice, da vsaka izvaja zakonske, upravne, sodne ali druge učinkovite ukrepe, da bi na ozemlju pod svojo jurisdikcijo preprečila mučenje. V nadaljevanju izrecno navaja, da se »kot opravičilo za mučenje ne more navesti nikakršna izredna okoliščina – bodisi da gre za vojno stanje ali vojno nevarnost, notranjo politično nestabilnost ali kako drugo izredno stanje« in da se »kot opravičilo za mučenje ne more navesti odredba kake nadrejene osebe ali organa oblasti«. V 4. členu CAT je predpisano prizadevanje vsake države podpisnice, da se po njenem kazenskem pravu vsa dejanja mučenja štejejo kot kazniva dejanja ter da to velja tudi za poskuse mučenja ali kakega drugega dejanja, ki ga kdo stori, pomeni pa soudeležbo ali udeležbo pri dejanju mučenja, in da določi za ta kazniva dejanja ustrezne kazni, ki upoštevajo njihovo težo. Nadalje je v 5. členu CAT določeno, da vsaka država podpisnica sklene potrebne ukrepe, da bi določila svojo pristojnost za kazniva dejanja iz 4. člena tudi v primeru, kadar je kaznivo dejanje storjeno na ozemlju pod njeno jurisdikcijo. V prvem odstavku 10. člena CAT ureja: »Vsaka država članica bo zagotovila, da bosta seznanjanje s prepovedjo mučenja in informiranje o njej sestavni del izobraževanja civilnega ali vojaškega osebja, zadolženega za uporabo zakonov, medicinskega osebja, vršilcev javnih funkcij in drugih oseb, ki utegnejo kakorkoli sodelovati pri straženju aretirane, priprte ali zaprte osebe, pri njenem zaslišanju ali ravnanju z njo.« V drugem odstavku 10. člena je opredeljeno, da mora biti omenjena prepoved vključena v pravila ali navodila v zvezi z obveznostmi in dolžnostmi teh oseb. Izrecno dolžnost države, da sistematično nadzoruje pravila, navodila, metode in prakso zasliševanja ter določbe v zvezi s straženjem kakorkoli aretiranih, priprtih ali zaprtih oseb na kakem ozemlju pod njeno jurisdikcijo ter ravnanjem z njimi, da bi preprečila kakršnokoli mučenje, definira 11. člen; v 12. členu pa je opredeljena dolžnost države, da pristojni organi takoj opravijo nepristransko preiskavo vsakič, ko so upravičeni razlogi za sum, da je bilo dejanje mučenja storjeno na kakšnem ozemlju pod njeno jurisdikcijo. CAT v 13. členu nadalje obvezuje vsako državo podpisnico, da zagotovi vsaki osebi, ki trdi, da je bila mučena na kakšnem ozemlju pod njeno jurisdikcijo, pravico, da se pritoži pristojnim organom omenjene države, ki takoj in nepristransko preučijo primer. Prvi del CAT zaokroži 16. člen: »Vsaka država članica prevzema obveznost, da bo na ozemlju pod svojo jurisdikcijo preprečila druga dejanja krutih, nečloveških ali poniževalnih kazni,

ali ravnanja, ki niso dejanja mučenja, kot jih opredeljuje 1. člen, kadar takšna dejanja stori predstavnik javne funkcije ali kdo drug, ki nastopa kot oseba z uradnim statusom ali na njeno spodbudo ali z njeno izrecno privolitvijo ali privolitvijo molče.« Na ta način je konvencija utrdila obveznosti in prepovedi, ki iz nje izhajajo, tudi za primere krutih, nečloveških ali poniževalnih kazni oziroma ravnanj.

To je bila teorija. Sledila je praksa, ki je v posmeh prej napisanemu.

Prvi zaporniki so bili večinoma iz Afganistana v Guantanamo, ameriško vojaško oporišče na Kubi, pripeljani januarja 2002. Oktobra 2002 je poveljnik Guantanamo za uporabo pri zasliševanju zaprosil za odobritev seznama agresivnih tehnik zasliševanja, znanih kot »strategije proti odporu«.⁸⁹ Seznam agresivnih tehnik zasliševanja je bil razdeljen na tri kategorije. I. kategorija je zajemala najmanj agresivne tehnike (neposredno spraševanje, nagrade in prevare, kričanje – a ne neposredno v uho). II. kategorija je obsegala: uporabo stresnega položaja (npr. stanja) za največ štiri ure, uporabo izoliranega prostora do 30 dni, deprivacijo svetlobnih in slušnih dražljajev, uporabo kapuc med prevozom in zasliševanjem, 20-urno zasliševanje, odstranitev vseh prijetnih predmetov (vključno z verskimi predmeti), odstranitev obleke, prisilno britje (brade), uporabo zapornikovih fobij za povečanje stresa (npr. fobijo pred psi). III. kategorija je predlagala uporabo scenarijev, katerih namen je bil prepričati zapornika o smrti ali hudi, boleči posledici zanj oziroma za njegovo družino, izpostavljenost hladnemu vremenu ali vodi, uporabo t.i. *waterboardinga* (mučenje z utapljanjem – uporaba mokre brisače in kapljajoče vode za ustvarjanje napačne zaznave davljenja) in uporabo nebolečih fizičnih kontaktov, kot so grabljenje, drezanje s prstom v prsni koš, blažje kaznovanje. Na formalni ravni so bile odobrene vse tehnike, razen zadnje pri III. kategoriji. Odobril jih je Donald Rumsfeld, tedanji minister za obrambo. Njihova uporaba se je prenesla tudi v iraški zapor Abu Ghraib (Danchev v Tsang 2007, 100–102). Barvno gradivo iz Guantanamo in Abu Ghraiba je grozljiv dokaz mučenja, nečloveškega, nehumanega, ponižujočega ravnanja. Inšpekcija Rdečega križa je leta 2003 potrdila grozljive pogoje v Guantanamo – nebrzdano fizično in psihično nasilje (Boggs 2010, 219), leta 2004 pa še v iraških zaporih

⁸⁹ V sklopu t.i. »*actionable intelligence*« (Falk 2009, 159).

(Sands v Cohn, 275). Tudi Odbor OZN za človekove pravice, nadzorni organ za izvajanje MPDPP je ostro kritiziral ravnanja ZDA.⁹⁰ Ameriška vlada je mučenje sprva zanikala, med vnetim zanikanjem pa sprožila preiskave za preverjanje obtožb, na podlagi katerih je za kršitve, mučenja in nehumano ravnanje s prstom pokazala na vojake nižjih činov, kot na deviantna dejanja, za katera niso imeli pooblastil (t.i. slaba jabolka – *bad apples*). Odločujoči sloji so se oprali krivde, saj so imeli grešne kozle (Falk 2009, 153). Zeribavel opozarja na socialni proces, ki prispeva k ignoriranju skrb vzbujajočih težav – socialna organizacija zanikanja (*social organization of denial*). Ta proces se odvija v okviru določene skupine, institucije (v tem primeru vojske); okoliščine v njej spodbujajo možnosti nestrinjanja, kritične presoje situacij in končno dejanj, s katerimi bi preprečili kršitve oziroma zlorabe človekovih pravic (Sutton in Norgaard 2013, 499).

Center za ustavne pravice (*Center for Constitutional Rights – CCR*) se je zavzel za zapornike iz Guantanamo in pričel pravno pot. Po porazu na prvi in drugi stopnji se je leta 2004 na njihovo stran postavilo Vrhovno sodišče (*Rasul v. Bush*), ki je razsodilo (s šestimi glasovi proti trem), da ameriška zvezna sodišča imajo pristojnost odločati o zakonitosti zaprtja zapornikov iz Guantanamo in tako priznalo procesne pravice,⁹¹ ki jim pripadajo (pravica do pravnega sredstva, pravica, da ima zapornik iz Guantanamo dostop do sodišča, ki preveri zakonitost njegovega odvzema prostosti), ter s tem označilo vojaške komisije kot nezakonite. Sledilo je sprejetje *Detainee Treatment Act*-a v letu 2005, ki je zapornikom ponovno zanikal pravico do pravnega sredstva (*writ of habeas corpus*); sledila je ponovna pot na Vrhovno sodišče (*Hamdan v. Rumsfeld*). To je odločilo, da vojaške komisije niso pristojne za sojenje zapornikom v Guantanamo, saj tako njihova struktura kot postopek kršijo zvezno vojaško zakonodajo (*Uniform Code of Military Justice*) in določbe Ženevskih konvencij, ki – kot je poudarilo – veljajo absolutno in kjerkoli. Presodilo je tudi, da je tako kršen skupni 3. člen⁹² Ženevskih konvencij, ki zapoveduje humano ravnanje, prepoveduje mučenje ter ponižujoče ravnanje

⁹⁰ Dostopno prek: <https://www1.umn.edu/humanrts/usdocs/hruscomments2.html> (28. februar 2016).

⁹¹ Vrhovno sodišče je odločitev oprlo na zvezni zakon, ne na ustavo (Ratner v Cohn 2011, 207).

⁹² Sodišče je presodilo, da gre za situacijo oboroženega konflikta, ki nima mednarodnega značaja, in sodi pod okvir 3. skupnega člena Ženevske konvencije (Delahunty in Yoo v Cushman 2012, 610).

in zagotavlja sodne garancije rednih sodišč.⁹³ Leta 2006 je Kongres sprejel zakon – *Military Commissions Act*, ki je dejansko povozil sodbo Vrhovnega sodišča, ko je ameriški administraciji omogočil pristojnosti nad brezpravnimi tujimi sovražnimi borci (*unlawful alien enemy combatants*). Leta 2008 je Vrhovno sodišče v primeru *Boumediene v. Bush* razsodilo (tesna večina 5-4), da pravico do *habeas corpus* določa ustava ZDA ter da je bila pravica kršena z *Military Commissions Act*-om iz leta 2006.

Leta 2009⁹⁴ je predsednik ZDA Obama izdal ukaz (*executive order*), s katerim je odredil zaprtje Guantanamo najkasneje v enem letu, zamrznil delovanje vojaških komisij in prepovedal mučenje ter odredil zakonitost obravnave zapornikov, vključno s skupnim 3. členom Ženevskih konvencij. Pri zapiranju Guantanamo so ZDA naletele na težave pri tem, ko so skušale prepričati evropske države, da bi sprejele nekaj zapornikov, ki jim je bil dovoljen izpust, v svojo matično državo pa se niso mogli vrniti zaradi strahu pred mučenjem ali usmrtitvijo (Archick 2014, 27). Dve leti kasneje je Obama podpisal ukaz,⁹⁵ ki je dejansko ustanovil formalni sistem pripora za nedoločen čas za zaprte v Guantanamo; ameriška administracija pa je naznanila konec zamrznitve delovanja vojaških komisij.⁹⁶ Od leta 2002 naj bi bilo v Guantanamo zaprtih okoli 800 posameznikov, konec novembra 2014 pa naj bi jih bilo zaprtih še 143 (Archik 2014, 27).

Novembra 2006 je skupina pravnikov in zagovornikov človekovih pravic pred nemškimi sodiščem skušala proti vodilnim (Bush, Cheney, Rumsfeld...) v Bushevi administraciji uporabiti koncept univerzalne jurisdikcije.⁹⁷ *Military Commissions Act* je namreč omogočil retroaktivno imuniteto za Američane, ki bi bili obtoženi kaznivih dejanj –

⁹³ Dostopno prek: <https://www.icrc.org/ihl/WebART/375-590006> (27. februar 2016).

⁹⁴ Executive Order 13492 - Review and Disposition of Individuals Detained at the Guantánamo Bay Naval Base and Closure of Detention Facilities. Dostopno prek https://www.whitehouse.gov/the_press_office/ClosureOfGuantanamoDetentionFacilities (26. februar 2016).

⁹⁵ Executive Order 13567 – Periodic Review of Individuals Detained at Guantánamo Bay Naval Station Pursuant to the Authorization for Use of Military Force. Dostopno prek: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2011/03/07/executive-order-13567-periodic-review-individuals-detained-guant-namo-ba> (26. februar 2016).

⁹⁶ Ponovno delujejo od 21. maja 2009 (Ratner v Cohn 2011, 206).

⁹⁷ Hudodelstva, torej najtežja kazniva dejanja, ki se nanašajo na mednarodno skupnost kot celoto, so: genocid, hudodelstva zoper človečnost, vojna hudodelstva in agresija. Med vojna hudodelstva je umeščeno tudi kršenje ženevskih konvencij (Lampe 2010, 827–828). Nemčija, tudi zaradi svoje preteklosti, ima enega boljših zakonov, ki omogoča preganjanje ljudi za hujše kršitve človekovih pravic (Cohn 2011, 205).

vojnih zločinov. Predpostavka je bila, da ker tako noben Američan ne bi mogel biti obtožen v ZDA, se ga sme obtožiti v drugi državi (Ratner v Cohn 2001, 205). Leta 2007 se je nemško tožilstvo odločilo, da ne bo pričelo s preiskavo.⁹⁸

Khaleda El-Masrija, nemškega državljana libanonskega porekla, je makedonska policija aretirala decembra 2003 zaradi suma, da je terorist. Makedonske oblasti so ga imele zaprtega *incommunicado* 23 dni; januarja 2004 so ga nato predali v roke CIA. Sledil je transport v Afganistan, kjer so ga mučili in podvrgli znanim tehnikam zastraševanja. Maja 2004 je CIA ugotovila, da je šlo za napako pri identiteti ter da imajo napačnega človeka; odvrkli so ga v Albaniji. El-Masri je pred zveznim sodiščem tožil tedanjega direktorja CIA, neznane agente te agencije in podjetja, ki so imela v lasti privatne avione, s katerimi je bila izpeljana še ena v toku redne prakse CIA, tokrat njegova izredna izročitev (*extraordinary rendition*). Na prvostopenjskem in drugostopenjskem sodišču je bil zavrnjen iz razloga nacionalne varnosti; leta 2007 je Vrhovno sodišče zavrnilo njegovo pritožbo (*writ of certiorari*). V tožbi na ESČP El Masri v. Former Yugoslav Republic of Macedonia (39630/09) je sodišče potrdilo kršitve 3. (prepoved mučenja), 5. (pravica do svobode in varnosti), 8. (pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja) in 13. člena EKČP (pravica do učinkovitega pravnega sredstva). Pomembno sporočilo, ki ga je podalo ESČP v tej sodbi, je, da je opozorilo na pravico – tako žrtev kot javnosti – do resnice o kršitvah človekovih pravic, storjenih v primerih izrednih izročitev, ne glede na zatekanje držav k izgovoru o privilegiju državnih skrivnostih (Febbrini 2014).

Seveda pa tudi EU ni brezmadežna ali imuna na kršitve človekovih pravic. V nadaljevanju predstavljam za terorizem relevantne sodbe ESČP glede kršitev zagotovljenih pravic. Gre predvsem za primere, ki so se zgodili po (in so posledica) 9/11.

V poljski vojaški bazi Stare Kiejkuty na severozahodu Poljske je bilo eno najpomembnejših območjih, na katerih so agenti CIA med decembrom 2002 in

⁹⁸ Dostopno prek: <https://ccrjustice.org/home/what-we-do/our-cases/accountability-us-torture-germany> (26. februar 2016).

septembrom 2003 zasliševali domnevne teroriste – zaprtih naj bi bilo najmanj osem teroristov. Podobni zapori, t.i. »*black sites*« ali »*ghost prisons*« – zanje so vedeli in dali soglasje najvišji politični predstavniki v predmetnih državah – naj bi bili tudi na posebnem varnostnem območju CIA med Constanto in Tulceo ob črnomoški obali v Romuniji (Cassel 2006; Kramžar 2012; Soban 2005).

Evropsko sodišče za človekove pravice (ESČP) je svojih sodbah *Al Nashiri v. Poland* (28761/11) in *Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland* (7511/13) ocenilo, da je Poljska sodelovala s CIA pri pripravi in izvedbi pripora ter tehnik zasliševanja na svojem ozemlju in da je pri vedela oziroma bi morala vedeti, da na ta način izpostavlja oba pritožnika kršitvam EKČP. V obeh primerih je ESČP ugotovilo kršitve 3. člena (prepoved mučenja in nehumanega ali ponižujoče ravnanja), 5. člena (pravica do svobode in varnosti), 6. člena (pravica do pravičnega sojenja), 8. člena (pravica do spoštovanja zasebnega in družinskega življenja) in 13. člena (pravica do pravnega sredstva). Če povzamemo, kršene so bile praktično vse predpostavke, ki bi (so) bile lahko kršene. Abu Zubajda je bil zaprt devet mesecev, Al Naširi pa šest – oba so v tajni zapor, kot del programa pripornikov z visoko vrednostjo (»*High Value Detainees Programme*«) na Poljsko pripeljali leta 2002, od tam pa v Guantanamo (Soban 2014). Pred ESČP sta v teku še tožbi Al Nashirija proti Romuniji (33234/12) in Abu Zubaydaha (46454/11) proti Litvi, iz enakih razlogov, kot sta bili sproženi v tožbah proti Poljski.⁹⁹

V sodbi *Nasr and Ghali v. Italy* (44883/09), kjer je šlo za ugrabitev egipčanskega imama Abu Omarja na ulicah Milana s strani CIA ter pomoč Italije (ob izogibanju države, da bi kaznovala odgovorne) in njegovo nekajmesečni pripor na skrivni lokaciji v Egiptu, je ESČP ugotovilo kršitve 3., 5., 8. in 13. člena EKČP.

V sodbi *Ireland v. United Kingdom* (5310/71) je bilo dejansko stanje sledeče: v predmetnem času je v Združenem kraljestvu odjeknilo nekaj terorističnih napadov, nekaj članov IRA je bilo aretiranih in pridržanih. Tehnike zasliševanja so vključevale stanje ob

⁹⁹ V času pisanja naloge sodba še ni bila podana. Dostopno prek: http://www.echr.coe.int/Documents/FS_Secret_detention_ENG.PDF 826. februar 2016).

steni, prekrivanje s kapuco ter odtegotanje spanca in hrane. Sodišče je odločilo, da je šlo za kršitev 3. člena EKČP.

Slabši geostrateški položaj in notranja (tudi psihološka) razbitost EU se kaže tudi na področju spoštovanja človekovih pravic. Iz zgornjih primerov sledi, da je EU v zgodbi strašnih kršitev ponovno – sledila ZDA, in to na njenih tleh. Torej ni bilo izgovora, da so kršitve pravic v višje dobro, za zaščito pred napadi na evropskih tleh. ZDA je bilo omogočeno in jim je bila nudena pomoč, ob vednosti vpletenih, da se odvija teptanje človekovih pravic, tudi tistih, ki so neodtujljive in ki se jih ne sme derogirati, omejiti, med njimi zelo pomembne prepovedi mučenja. EU je dopustila, da so ZDA nadaljevale s kršitvami SDPČ, MPDPP, CAT. Ista EU, ki ima za sabo krvave kršitve, storjene kot vojne grozote. Ista EU, ki se je – poleg ostali mednarodnih pogodb – tudi sama v sklopu EKČP zavezala k zagotavljanju človekovih pravic, za katere je sedaj sama pripomogla, da so se lahko odvile.

Kljub precejšnjemu sodelovanju pri oblikovanju dokumentov za varstvo človekovih pravic po 2. svetovni vojni in načelnemu ter deklaratornemu zavzemanj zanje ZDA postavljajo dvojne standarde tudi pri implementaciji človekovih pravic. Kar se je zgodilo v Guantanamo in Abu Ghraibu, so neizmerne kršitve mnogih mednarodnih pogodb, za katere bi morali mnogi odgovarjati. Kot rečeno, so se storilci, sploh na višjih položajih, elegantno izmaknili temu. Tu spet nastopi moment dvojnih meril, tokrat glede človekovih pravic. Slednje ZDA definirajo in jih po potrebi redefinirajo; od drugih držav pričakujejo, da se strogo držijo njihovega uresničevanja, same pa jih po potrebi okrnijo ali celo kršijo, sploh kadar gre za ekonomske interese. Reagirajo po principu: če kdo napade ZDA ali njenega zaveznika, je to terorizem; v kolikor pa napade izvedejo same ali skupaj z zavezniki (lahko veliko hujše od prvotnega napada), je to protiterorizem ali celo pravična vojna (Chomsky 2011, 60). To izhaja iz njihove geopolitične moči, povezane z značilnostmi identitete, kar je bilo predstavljeno v prejšnjem poglavju. ZDA celotni svet pusti, da kot dama plešejo svoj ples. Če potrebujejo plesalca, ga po potrebi tudi izsilijo. A brez težav plešejo sami.

Iz predstavljenih podatkov lahko ugotovim, da so tako ZDA kot EU v sklopu boja zoper terorizem kršile človekove pravice in temeljne svoboščine, predvsem pravice, ki pritičejo kazenskemu in sodnemu postopku. Kljub temu pa ostaja dejstvo, da so bile kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin pri boju zoper terorizem na strani ZDA dosti bolj grobe, eklatantne, kar še posebej velja za grozote, povzročene v zaporih v Abu Ghraibu in Guantanamu. Hipotezo o neskladnosti med obema akterjema v boju zoper terorizem glede spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin lahko potrdim.

6.2 Razlike med EU in ZDA pri opredelitvi osebnih podatkov in njihovi zaščiti pri prenosu v tretje države na področju pravosodja

Eden od vidikov pravice do zasebnosti se nanaša tudi na varstvo osebnih podatkov. Gre za kategorijo, katere zloraba pomeni ogromen vdor v posameznikovo zasebnost, zato je potrebno zagotoviti ustrezne standarde njihovega varovanja, tudi pri prenosu drugim subjektom. V tem poglavju sem preverjala hipotezo o neskladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem na področju same opredelitve osebnih podatkov, saj je to pomemben člen v medsebojni izmenjavi informacij (izmenjava imen oseb, povezanih s terorističnimi napadi), ki posledično vpliva tudi na stopnjo zaščite pri njihovem prenosu. Prvotni primerjavi opredelitve pojma osebnega podatka med obema akterjema sledi kratka predstavitev pravne podlage EU, ki ureja varstvo pri prenosu osebnih podatkov, ob koncu podpoglavja pa je predstavljena volja obeh akterjev, da bi področje prenosa podatkov v kazenskih in pravosodnih zadevah celovito uredila.

Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES z dne 24. oktobra 1995 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in prostem pretoku takih podatkov (Direktiva o varstvu osebnih podatkov), ki je splošne narave (ne sektorske) pojem osebnega podatka (»*personal data*«) definira kot katerokoli informacijo, ki se nanaša na določeno ali določljivo fizično osebo; določljiva oseba pa je tista, ki se lahko neposredno ali posredno identificira, predvsem s sklicevanjem na identifikacijsko številko ali enega ali več dejavnikov, ki so značilni za njeno fizično, fiziološko, duševno, ekonomsko, kulturno ali socialno identiteto (Direktiva o varstvu osebnih podatkov, 2. čl.). Identično

opredelitev ponuja Okvirni sklep Sveta (2008/977/PNZ) z dne 27. novembra 2008 o varstvu osebnih podatkov, ki se obdelujejo v okviru policijskega in pravosodnega sodelovanja v kazenskih zadevah (Okvirni sklep o varstvu osebnih podatkov) v 3. členu. V letu 2016 se v EU pripravlja celovita reforma varstva osebnih podatkov – Evropska Komisija je leta 2012 pripravila in predlagala *EU Data Protection Reform* z dvema predlogoma zakonodaje: uredbo, ki bo določala splošni okvir varstva osebnih podatkov (*General Data Protection Regulation*), in direktivo, ki bo urejala varstvo podatkov za namene preprečitve, odkrivanja, preiskovanja ali preganjanja kaznivih dejanj in podobnih pravosodnih dejavnosti (*Data Protection Directive in the Law Enforcement Sector*).¹⁰⁰

V ZDA varstvu osebnih podatkov ni omogočena ustavna zaščita in tudi ni sprejeta poenotena, zvezna zakonodaja (in s tem tudi ne definicija pojma osebni podatek), ki bi urejala področje varstva osebnih podatkov, temveč je razdrobljena¹⁰¹ na zvezne zakone, zakone posameznih držav in druge regulative, ki se včasih prekrivajo in si nasprotujejo. Poleg tega je precej smernic, ki so jih razvile vladne agencije, ki pa nimajo zavezujočega pravnega učinka, predstavljajo pa primere dobre prakse. V ZDA se je, v nasprotju z EU, kjer se pogosteje uporablja izraz osebni podatek (*»personal data«*), utrdil pojem *»personally identifiable information«* (PII). Zaradi fragmentiranosti definicij v zakonodaji ZDA primerjava obeh opredelitev pojma osebni podatek, na podlagi katere bi bilo moč ugotoviti stopnjo podobnosti, ni mogoča. Iz Direktive o varstvu osebnih podatkov kot tudi iz Okvirnega sklepa o varstvu osebnih podatkov izhaja, da v pravu EU pod varstvo osebnih podatkov sodijo informacije, na podlagi katerih je oseba določena (*»identified«*) oziroma določljiva (*»identifiable«*), neposredno ali posredno. Obema kategorijama je v pravu EU namenjeno enako varstvo. V EU, nasprotno od ZDA, tudi ni dihotomije v varstvu med zasebnim in javnim sektorjem (Peltz-Steele 2015; Schwartz in Solove 2014).

¹⁰⁰ Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-46_en.htm?locale=en (25. februar 2016).

¹⁰¹ Na primer: Privacy Act, Right to Financial Privacy Act, Video Privacy Protection Act, Telephone Consumer Protection Act, Federal Information Security Management Act – FISMA, USA Patriot Act iz leta 2001, Electronic Funds Transfer Act – EFTA; Federal Trade Commission Act... Dostopno prek: <https://www.informationshield.com/usprivacylaws.html> (25. februar 2016).

Vzroki za razlike med obema akterjema izhajajo iz temeljnega razhajanja v razumevanju funkcije zakonodaje in družbe v razmerju do pravic. EU izhaja iz socialno-demokratskih oblik vladanja; temelje pravice so dinamične in se razvijajo. Naloga vlade v odnosu do javnosti je, da ta razvoj goji preko ustreznega urejanja zakonodaje ter razširjanja posameznikove avtonomije. Država naj ne le štiti posameznikove osebne podatke pred svojim lastnim nezakonskim vmešavanjem, temveč tudi pred interesi drugih akterjev. ZDA temeljijo na libertarnem modelu vladanja; temeljne pravice so navedene v relativno statični ustavi – lahko se jih interpretira skozi sodno prakso (če ne že dobesedno preko ustave in njenih amandmajev). Naloga prava je, da se čim manj vmešava v individualno sfero posameznika in da služi kot korekcijsko sredstvo za odpravljanje napak. Posameznik črpa avtonomijo iz svobode, zaradi česar je sam odgovoren za svoje uspehe ali neuspehe (Peltz-Steele 2015, 20–21).

Iz vidika ZDA je pristop, ki ga je ubrala EU, preširok, in obratno – iz vidika EU je pristop ZDA preozek. Vzrok širšemu pristopu, ki ga ima EU, izhaja iz obsega varstva, ki je namenjeno osebnim podatkom – je namreč na »ustavni«, na ravni primarnega prava EU, in predstavlja eno od temeljnih pravic. V ZDA tej pravici, kot rečeno, ni priznано ustavno varstvo. Že tako krhka regulacija ZDA na tem področju je sploh po 9/11 glede nivoja zaščite zelo popustila; poleg (vsesplošnega) prisluškovanja transatlantskim pogovorom s sumom povezave s terorizmom je 2013 izbruhnila tudi afera, v kateri je bilo razkrito, da je NSA nezakonito prisluškovala evropskih diplomatskim predstavnikom (in celo mobilnemu telefonu nemške kanclerke, Angele Merkel).

Morda se na prvi pogled zdi iskanje podobnosti in razlik pri obravnavi obsega, ki ga pojem osebnega podatka zajema, manj pomembno, a temu ni tako. Pretok oziroma izmenjava osebnih podatkov je delno odvisna tudi od koherentnosti med pravnima sistemoma obe akterjev. Le tako je mogoče ustrezno določiti, kateri podatki so tisti, ki so osebni podatki in so predmet pretoka ter ob tem nuditi ustrezno raven zaščite pred morebitnimi kršitvami.

Pogodba o delovanju Evropske unije v 39. členu določa, da v skladu s členom 16 Pogodbe o delovanju Evropske unije in z odstopanjem od drugega odstavka navedenega člena Svet sprejme sklep o določitvi pravil o varstvu fizičnih oseb, ko države članice obdelujejo osebne podatke pri opravljanju dejavnosti s področja uporabe tega poglavja (skupna zunanja in varnostna politika), in o prostem pretoku takih podatkov; upoštevanje teh pravil nadzirajo neodvisni organi. 16. člen Pogodbe o delovanju Evropske unije opredeljuje, da ima vsakdo pravico do varstva osebnih podatkov, ki se nanašajo nanj. Evropski parlament in Svet po rednem zakonodajnem postopku določata pravila o varstvu fizičnih oseb pri obdelavi osebnih podatkov s strani institucij, organov, uradov in agencij EU ter držav članic v okviru dejavnosti s področja uporabe prava EU, in o prostem pretoku takih podatkov. Pravila, sprejeta na podlagi tega člena, ne posegajo v posebna pravila iz člena 39 Pogodbe o Evropski uniji.

Direktiva o varstvu osebnih podatkov omogoča/določa prenos v tretje države (na primer ZDA), če tretja država zagotovi ustrezno raven varstva. Ta se oceni glede na okoliščine, ki so povezane s postopkom prenosa, pri čemer je treba upoštevati značaj podatkov, namen in trajanje predlaganega postopka obdelave, državo izvora in ciljno državo, veljavno pravno ureditev (splošno ali sektorsko), strokovne predpise in varnostne ukrepe, ki se uporabljajo v tej, tretji državi. Evropska komisija je pristojna, da oceni raven varstva osebnih podatkov v tretjih državah na podlagi ugotovitev o ustreznosti in posvetovanj z delovno skupino (Direktiva o varstvu osebnih podatkov, 25. in 29. čl.). Ugotovitev Evropske komisije o ustreznosti ima zavezujoč učinek. Poraja pa se novejša praksa prenosa osebnih podatkov, ki temelji na posebnih sporazumih med EU in tretjimi državami, s čimer se odpravlja potreba po ugotavljanju ustreznosti.

Okvirni sklep o varstvu osebnih podatkov v 13. členu določa, da se posredovanje podatkov tretjim državam ali mednarodnim telesom dovoli pod naslednjimi pogoji: da je to potrebno zaradi preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali pregona kaznivih dejanj ali izvrševanja kazni, da je organ tretje države ali mednarodno telo, ki prejme podatke, pristojen za preprečevanje, preiskovanje, odkrivanje ali pregon kaznivih dejanj ali izvrševanje kazni, da je država članica, ki je posredovala podatke, dala soglasje za prenos

v skladu s svojo nacionalno zakonodajo ter da zadevna tretja država ali mednarodno telo zagotovi ustrezno raven varstva podatkov (ustrezna raven podatkov je opredeljena enako kot pri Direktivi o varstvu osebnih podatkov). Brez zagotovitve ustrezne ravni varovanja podatkov se smejo podatki posredovati, če tretja država ali mednarodno telo zagotovi ustrezne varnostne ukrepe, ki jih zadevna država članica v skladu s svojo zakonodajo oceni kot primerne (Okvirni sklep o varstvu osebnih podatkov, 13. čl.).

Osnutek Judicial Redress Act 2015,¹⁰² ki ureja oziroma bo urejal področje prenosa podatkov za namene preprečevanja, preiskovanja, odkrivanja ali preganjanja kaznivih dejanj, namerava odpraviti ključne postopkovne pomanjkljivosti *Privacy Act*-a iz leta 1974, saj naj bi tudi državljanom EU za nekatere kršitve *Privacy Act*-a (28 držav članic EU naj bi bilo vključenih med zavarovane države, t.i. »covered countries«), na enak način in v enakem obsegu, z enakimi omejitvami ter izjemami, kot to velja za ameriške državljane, bilo omogočeno, da sprožijo pravne postopke proti ameriškim zveznim agencijam. Glede na predvidene izjeme in omejitve pa je zelo vprašljivo, ali bo *ratio legis* sploh lahko uresničen (European Parliament 2015). Po sprejetju tega zakona bo podpisan oziroma sklenjen tudi sporazum med ZDA in EU o zaščiti osebnih podatkov v zvezi s preprečevanjem, preiskovanjem, odkrivanjem in preganjanjem kaznivih dejanj (vključno s terorizmom) – t.i. *Umbrella Agreement*; sporazum bo področje prenosa osebnih podatkov na področju kazenskih in pravosodnih zadev celovito uredil – vključno z oblikovano enotno definicijo pojma osebnega podatka.¹⁰³

Raven zaščite, ki jo EU omogoča za osebne podatke, se kaže tudi v okviru policijskega in pravosodnega sodelovanja v kazenskih zadevah, ko je potrebno doseči standard ustrezne ravni varstva, ki se presoja primeroma. Novo sprejeti dogovori naj bi, upajoč, povečali zaupanje EU v ZDA, da se bodo držale podanih varovalk in realizirale nujno zaščito osebnih podatkov.

¹⁰² V času pisanja te naloge zakon še ni bil sprejet.

¹⁰³ Dostopno prek: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-5612_en.htm (25. februar 2016).

V podpoglavju o osebnih podatkih sem preverjala hipotezo o neskladnosti med ZDA in EU iz vidika opredelitve osebnih podatkov in njihove zaščite pri prenosu v tretje države na področju pravosodja. Razbrobljenost definicij tega pojma v zakonodaji ZDA onemogoča neposredno primerjavo opredelitev med obema akterjema, lahko pa primerjamo pristop k njegovi opredelitvi. Tu ugotovimo, da je pristop EU v primerjavi s pristopom ZDA bistveno širši in daje pojmu večji poudarek in pomen ter bolj konkretizirano zaščito, saj je povzdignjen na ustavno raven. To se kaže tudi v ravni zaščite pri prenosu osebnih podatkov v tretje države na področju pravosodja, torej vključujoč podatke glede terorističnih napadov oziroma oseb, povezanih z njimi – EU je določila raven varovanja in ustrezne postopke, česar za ZDA ne moremo trditi; kljub temu pa se kaže trud obeh akterjev k približevanju na tem področju. Na podlagi ugotovljenih razlik med ZDA in EU glede opredelitve osebnih podatkov in njihovega varstva pri prenosu v tretje države na področju pravosodja lahko hipotezo v tem delu potrdim.

V tem poglavju se preverjala hipotezo o neskladnosti med ZDA in EU v boju zoper terorizem iz vidika spoštovanja človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter na področju osebnih podatkov (pojmovanje osebnih podatkov, obseg zaščite pri prenosu osebnih podatkov v tretje države na področju pravosodja), ki jo lahko, na podlagi ugotovitev, v celoti potrdim.

7 SKLEP

Na začetku naloge sem postavila hipoteze o vzrokih (ne)skladnosti med ZDA in EU, ki so vir skladij in neskladij med njima. Kot tri poglavitne vzroke sem opredelila razumevanje koncepta boja zoper terorizem ter definiranje (mednarodnega) terorizma, geopolitični položaj posameznega akterja, v povezavi z njegovo identiteto, in zgodovinske izkušnje s terorizmom.

Izkušnje EU s terorizmom so dolgotrajne in številčne. Na različnih koncih EU (Španija, Združeno kraljestvo Velike Britanije, Italija, Nemčija) so ljudje desetletja bili prisiljeni živeti s terorizmom. ETA in IRA sta zadali prebivalstvu še posebej veliko ran. Bil se je boj (a ne vojna!), v katerem so evropske strani – teroristične skupine na eni in vlade držav na drugi – po določenem času sedle k pogajalskim mizam. Včasih uspešno, včasih neuspešno. Medtem so se varnostne, policijske in pravosodne sile trudile preprečiti, odkriti in ustrezno kaznovati storilce za teroristične napade. EU se je tekom teroristične zgodovine naučila, da je poleg policijskih in vojaških sil v boju proti terorizmu nujno spoštovanje človekovih pravic in svoboščin, treba pa je vključiti še razumevanje vzrokov terorizma. Morda bi lahko rekli, da pristop EU v boju zoper terorizem temelji na poglobljenem razumevanju in izvornem spoštovanju do sočloveka (kateregakoli) kot osebe, ki si zasluži, da se spoštuje njegove, človekove pravice. ZDA imajo v primerjavi z EU manj izkušenj s terorizmom na lastnih tleh; po 9/11 je bila njihova reakcija nesorazmerna, pretirana in – kar je najhuje – dejansko jih je oddaljila od reševanja težave. Njihov pristop je temeljil na navidezno hitri in močni rešitvi (vojni), s katero so nameravali uničiti sovražnika. Zgodovinsko-izkušnjski vidik igra pomembno vlogo – vplival je na radikalno različna pristopa k boju zoper terorizem. Pri odzivu EU ni bilo niti misliti o kakšni vojni, odziv ZDA pa je temeljil na retoriki o vojni zoper terorizem. In vojno si drzne napovedati le igralec, ki je prepričan v svojo moč. ZDA ima močno, enotno identiteto, prežeto s superlativi in samozavestjo. Identitete poenotene EU ni; so drobci identitet in želja po skupnem dobrem ter »naddržavi«, a to ni dovolj. ZDA so vodilne, hegemon, ki v EU nima in ne vidi enakovrednega ali enakopravnega partnerja.

Prvo hipotezo lahko potrdim v delu, ki se nanaša na različno razumevanje koncepta boja zoper terorizem med ZDA in EU, geopolitični položaj ter identiteto in zgodovinske izkušnje s terorizmom. Del hipoteze, ki se je nanašal na opredelitev (mednarodnega) terorizma, lahko zavrnem, saj tu ni izrazitih razlik, ki bi predstavljale veliko razhajanje.

V vojni proti terorizmu so bile za ZDA človekove pravice med zadnjimi stvarmi na prioriteten seznamu – pomembno je bilo le, da se je za varnost naredilo vse. Tudi, če je bilo pri tem uporabljeno mučenje, ne glede na ratificirane konvencije z zavezami o spoštovanju pravic. Dvojna merila in vehementnost pri aplikaciji pravnih norm po potrebi in glede na trenutne interese, z vedenjem, da jim pravzaprav nihče nič ne more (ali vsaj ne za prav dolgo), ZDA zvesto uporabljajo. Dovolijo si prekrške tudi na področju mednarodnega prava človekovih pravic in humanitarnega prava. EU si kljub kršitvam – ko je v boju zoper terorizem na ozemlju svojih držav članic tolerirala skrivne lokacije, kjer se je izvajalo mučenje nad zaporniki, je tudi sama sodelovala pri kršitvah temeljne, absolutno veljavne človekove pravice – takšnih brutalnih in tako dolgo trajajočih polomov še ni dovolila. Hipotezo o neskladnosti med akterjema na področju (ne)spoštovanja človekovih pravic in svoboščin lahko potrdim.

Različna raven spoštovanja človekovih pravic med ZDA in EU se kaže v ravni zaščite osebnih podatkov, ki je v EU bistveno višja (na ravni temeljne pravice). V tem oziru EU skuša primerno urediti prenos podatkov v tretje države, tudi ko gre za sodelovanje na policijskem in pravosodnem področju, kamor se uvršča boj proti terorizmu. EU vzpostavlja standard ustrezne ravni kakovosti, ZDA pa nad tem niso navdušene, saj se na ta način krni njihova suverenost in omejujejo sredstva za boj proti pošasti, imenovani terorizem. Hipotezo o neskladnosti pri opredelitvi pojma osebnih podatkov in glede ravni njihovega varstva/zaščite pri prenosu v tretje države na pravosodnem področju lahko potrdim.

Nenavdušenost ZDA nad visoko ravni zaščite pri prenosu osebnih podatkov, ki jih zahteva EU, se čuti tudi pri izmenjavi podatkov o letalskih potnikih in finančnih transakcijah – pri oblikovanju sporazumov (ki so nujni za medsebojno sodelovanje, zato

popuščanje na strani ZDA) se je to vselej pokazalo kot občutljiv vidik teme. Vseeno sta se akterja uspela poenotiti in sklenila sporazume, na podlagi katerih se odvija sodelovanje. Njun geopolitični položaj ter izkušnje s terorizmom zahtevajo sodelovanje, podatki o letalskih potnikih in finančnih transakcijah pa sodijo med najbolj iskane. Hipotezo o skladnosti na področju izmenjave podatkov o potnikih in finančnih transakcijah lahko potrdim.

Svoje geopolitične in strateške interese, v sodelovanju z EU (odnos je še posebej začinjen, ko gre za preigravanje moči med stalnimi članicami Varnostnega Sveta), ZDA uresničujejo v okviru OZN in NATO. Tudi pri slednjem je vpliv moči ZDA nedvomen. Hipotezo lahko potrdim v delu, ki se nanaša na približevanje med akterjema v okviru OZN in NATO. Sodelovanje med ZDA in EU poteka tudi znotraj drugih agencij (Europol, Eurojust) ter na področju izročitev, vzajemne pravne pomoči in letalskega tovora; tudi v tem delu lahko potrdim hipotezo o skupnih točkah.

Na podlagi ugotovljenega menim, da je bistven medsebojni preplet naslednjih dejavnikov: geopolitičnega položaja ter identitete posameznega akterja, (zgodovinskih) izkušenj s terorizmom, razumevanja koncepta boja zoper terorizem; ti dejavniki pa se posledično odražajo na ravni spoštovanja človekovih pravic.

V nadaljevanju besedila podajam še svoja razmišljanja o ugotovljenih vzrokih (ne)skladij med ZDA in EU, načinu vplivanja le-teh na njune odnose in širšo skupnost, ter o skupnih izzivih v prihodnjem boju zoper terorizem.

Zgodovina EU je preteklost, ki so jo oblikovali notranji boji, pogajanja, prilagajanja. Na njene prebivalce so se v kolektivno zavest (neotipljivo, a zelo pomembno tančico) za vedno vtisnili spomini grozot obeh svetovnih vojn. Zgodovina – oblikovanje ZDA je temeljilo na nasilju – iztrebljanju Indijancev, domorodnih prebivalcev. V povezavi z vojaško močjo, ki jo posedujejo ZDA, in pripadajočim geopolitičnim vplivom ni nič presenetljivega, da uporabo nasilja po svetu, s ciljem osvoboditve, varovanja (in obenem pokoritvi ameriškim željam), smatrajo kot ustrezno. Zgodovina jih je naučila, da z močjo

dosežejo vse. Moč ZDA se kaže tudi v definiranju drugih (*defining power*), kar vodi v neke vrste demoniziranje celotnih skupin ljudi (npr. fundamentalisti) (Sardar in Davies 2002, 203). To se je pokazalo še posebej po 9/11, ko je šlo za rasno profiliranje in izvajanje odkrite diskriminacije nad ljudmi arabskega porekla. Z vojnami v Afganistanu in Iraku, kjer so bile brutalno kršene človekove pravice, so ZDA izgubile vsakršno moralno držo. Mučenje je bilo demonstrirano kot del ameriškega imperializma in militarizma, ki sta skladna z geopolitičnim kontekstom. Ob tem se je seveda razplamtelo sovraštvo s strani domačinov in tako so ZDA same doprinesle k dodatnim možnostim za nove rekrutirance terorističnih organizacij. A to jih ni ustavilo. Moč (in z njo povezane zlorabe ter kršitve človekovih pravic) ZDA je zastrašujoča.

Sodelovanje EU z ZDA delno temelji tudi na strahu – pred tem, da bi EU izgubila zaveznika, ki bi (kljub občasnim nesoglasjem) pomagal v primeru napada, pred tem, da bi kolesje časa ponovno pustilo, da se zgodijo nepredstavljive kršitve človekovih pravic in svoboščin iz obeh vojn, pred tem, da bi zaradi lastne neusklajenosti znotraj EU izpustili dobro strateško priložnost. EU pri enotnosti v boju zoper terorizem omejuje nepripravljenost držav odreči se delu svojih suverenih moči/dejavnosti in koordinacijo prenesti na raven EU. Le tako je lahko EU v razmerju do ZDA (bolj) enakovreden partner (Prezelj 2008, 32–33). Dogajanje z begunci, ki na begu pred vojno, ki že leta divja v njihovi domovini (Sirija), je boleče natančno pokazalo, kako je EU zaradi fragmentiranosti, meddržavnih razlik in togosti odločanja počasna, neodzivna in premalo učinkovita. Kot dodatni primer lahko navedem odziv EU po 9/11 ter po napadih v Madridu in Londonu, ki je temeljil na iniciativah, pripravljenih že pred njimi ali pa je šlo za ideje nadgradnje obstoječih poti (Schroeder 2011, 92–93). Resnično skupna in aktualna, enotna varnostno-obrambna politika tako ostaja pod (vse večjim) vprašajem. V nasprotju z EU ZDA nimajo težav niti s strahom (to bi težko pripisali hegemonu) niti s premalo odločnosti. Gre za diametralno nasprotni odnos: če EU pri odločitvah omahuje, se ZDA odločijo takoj in pretirano, z izjemnim prepričanjem, da je njihov edini pravi in možni način. ZDA zato velikokrat gledajo na EU kot na stari svet, ki ga je čas nekoliko povozil. Iz vidika EU pa se zdi, kot da ameriški hegemon nenehno čuti potrebno po identifikaciji (zunanje) grožnje, da bi lahko ohranil prepričljivo moč in preko tega

povezal čedalje različnejše (politično, kulturno, etnično) interesne skupine pod svojim okriljem (Hölbling v Baylis in Roper 2006, 217). Glede sodelovanja z ZDA v boju proti terorizmu se pojavijo vsaj štirje pomisleki. Prvi je ta, da svet nima zaupanja v ZDA, da sploh želijo svojo moč uporabiti odgovorno in za karkoli drugega kot lastne interese. Drugi je – EU je to popolnoma jasno; obratno velja za ZDA – da v boju zoper terorizem ni instantnih rešitev. Terorizem nas z razlogom spremlja stoletja. Tretji je sebična narava zavezništev; v prihodnosti bo nujno (oziroma je že nujno) delovanje za skupno kolektivno varnost (ne izključno za ameriško ekonomsko, gospodarsko prevlado) po principu univerzalnosti. Četrta je obstoj dvojnih meril. ZDA bodo morale priznati obsodbo pretirane uporabe sile in terorizma v vseh primerih, ne glede na izvajalca. Obsodba bi morala veljati tudi za vrhovne figure, ki so odredile nehumane in ponižujoče, življenju nevarne tehnike zasliševanja, ter tako prekiniti s kulturo nekaznovanosti (*culture of impunity*). Prav tako bodo morale tudi same pričeti spoštovati človekove pravice, vključno s področjem zasebnosti. Načelo nevmešavanja države očitno ne drži tako močno na področju osebnih podatkov, ko gre za višje cilje, kot je nacionalna varnost.

Kakšni pa so skupni izzivi, ki čakajo tako EU kot ZDA v boju zoper terorizem v prihodnosti? Leta 2009 so se srečali ameriški in evropski strokovnjaki v okviru Transatlantskega dialoga o terorizmu (*Transatlantic Dialogue on Terrorism*). Oliver Russ je izpostavil tri izzive, ki čakajo ZDA in EU na področju boja zoper terorizem v prihodnjem desetletju: mladi državljani, ki potujejo na ozemlja Afganistana in Pakistana (usposabljanje), odnosi z diasporami, ki prihajajo iz konfliktnih območij ter nujnost boljšega razumevanja in preprečevanja radikalizacije (Laurence 2010). Generalni sekretar OZN je v maju 2015 opozoril, da se je od sredine leta 2014 število tujih terorističnih borcev (*foreign fighters*), ki se borijo v vrstah ISIL, ki je poznana tudi pod imenom Da'esh, povečalo za 70 odstotkov; na podlagi podatkov, s katerimi razpolagajo OZN,¹⁰⁴ naj bi šlo za 25.000 takšnih tujih borcev iz več kot 100 držav sveta, ki so odšli v boj v Sirijo, Irak, Afganistan, Jemen in Libijo. Poleg sodelovanja pri izmenjavi podatkov o

¹⁰⁴ Dostopno prek: <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=51005#.VtAMU0As2uI> (26. februarja 2016).

prehodih meja iz navedenih področij je trenutno ključnega pomena spoprijeti se z radikalizacijo mladih v EU in ZDA, razumeti vzroke in jih nato skušati odpraviti. Za ZDA bo to težja naloga, saj zahteva potrpežljivost ter razumevanje svojega nasprotnika in ne le golega uveljavljanja premoči; EU ima potencial, da bi se iz svoje solidarnostne perspektive (v smislu razumevanje družbenih vzrokov nastanka radikalizacije islamizma) tega lotila poglobljeno. Morda pa bo to priložnost, da se ZDA in EU učita druga od druge.

8 LITERATURA

1. Agencija Evropske unije za temeljne pravice. 2014. *Priručnik o evropskem pravu varstva osebnih podatkov*. Luxembourg: Urad za publikacije Evropske unije.

2. *Agreement between the United States of America and the European Police Office – Sporazum med ZDA in Europolom*. 2001. Dostopno prek: <https://www.europol.europa.eu/content/agreement-between-united-states-america-and-european-police-office> (25. februar 2016).

3. *Agreement between Eurojust and the United States of America – Sporazum med Eurojustom in ZDA*. 2006. Dostopno prek: <http://www.eurojust.europa.eu/doclibrary/Eurojust-framework/agreements/Agreement%20Eurojust-USA%20%282006%29/Eurojust-USA-2006-11-06-EN.pdf> (25. februar 2016).

4. *Agreement on mutual legal assistance between the European Union and the United States of America – Sporazum o vzajemni pravni pomoči med EU in ZDA*, podpisan 25. junija 2003, s pričetkom veljavnosti 1. februar 2010. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/world/agreements/downloadFile.do?fullText=yes&treatyTransId=10101> (25. februar 2016).

5. *Agreement on extradition between the European Union and the United States of America – Sporazum o izročanju med EU in ZDA*, podpisan 25. junija 2003, s pričetkom veljavnosti 1. februar 2010. Dostopno prek: <http://ec.europa.eu/world/agreements/SummartOfTreatyAction.do?step=0&treatyId=5461> (25. februar 2016).

6. *Al Nashiri v. Poland* (28761/11). 2014. ECHR.

7. Alex Danchev. 2007. Human Rights and Human Intelligence. V *Intelligence and Human Rights in the Era of Global Terrorism*, ur. Steve Tsang, 93-108. London : Praeger Security International.
8. Archick, Kristin. 2014. *US-EU Cooperation Against Terrorism*. Congressional Research Service. Dostopno prek <https://www.fas.org/sgp/crs/row/RS22030.pdf> (25. februar 2016).
9. Bebler, Anton. 2008. NATO's Role in the Struggle against Transnational Terrorism. V *The Fight Against Terrorism and Crisis Management in the Western Balkans*, ur. Iztok Prezelj, 3-15. Amsterdam: IOS Press.
10. Boggs, Carl. 2010. *The Crimes of Empire. Rouge State Superpower and Word Domination*. London, New York: Pluto Press.
11. *Boumediene v. Bush*. 2008. 553 U.S. 723
12. Bricmont, Jean. 2006. *Humanitarian Imperialism: Using Human Rights to Sell War*. New York: Monthly Review Press.
13. Bromley, Simon. 2006. The logic of American power in the international capitalist order. V *The War on Terrorism and the American »Empire« after the Cold War*, ur. Alejandro Colas in Richard Saull, 44-64. Oxon, Abingdon: Routledge.
14. Calvert, Peter. 2010. *Terrorism, Civil War and Revolution: Revolution and International Politics*. New York, London: The Continuum International Publishing Group.
15. Cassel, Doug. 2006. Washington's »War Against Terrorism« and Human Rights. *Human Rights* 33 (1): 1-9.

16. Charentenay de, Pierre. 2015. The Lessons of Paris. *America* 213 (18): 24-27.
17. Charter of Fundamental Rights of the European Union – *Listina Evropske Unije o temeljnih pravicah*. 2000. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:sl:PDF> (21. februar 2016).
18. Chomsky, Noam. 2011. *Power and Terror, Conflict Hegemony and the Rule of Force*. London: Pluto Press.
19. Clark, Ian. 2007. *Legitimacy in International Society*. New York: Oxford University Press, Inc.
20. Coady, C.A.J. (Tony). 2004. Definicija terorizma. V *Terorizem. Filozofska vprašanja*, ur. Igor Primorac, 31-43. Ljubljana: Krtina.
21. Cole, Benjamin. 2011. *The Changing Face of Terrorism*. New York: Palgrave Macmillan.
22. Cottey, Andrew. 2007. *Security in the New Europe*. Hampshire, New York: Palgrave Macmillan.
23. Crocatt, Richard. 2007. *After 9/11. Cultural dimensions of American global power*. London, New York: Routledge.
24. Cvrtila, Vlatko in Anita Perešin. 2008. The New Anti-terrorist Strategy as an Answer to Mega Terrorism. V *The Fight Against Terrorism and Crisis Management in the Western Balkans*, ur. Iztok Prezelj, 35-46. Amsterdam: IOS Press.

25. Čaleta, Denis, 2014. Open Dilemmas in Counter-Terrorism and Intelligence Exchange Cooperation – The Regional Perspective. V *Intelligence and Combating Terrorism – New Paradigm and Future Challenges*, ur. Denis Čaleta in Paul Shemella, 15-24. Ljubljana: Institute for Corporative Security Studies.
26. Dannreuther, Roland. 2008. *International security: the contemporary agenda*. Cambridge: Polity.
27. Del Villar, Erika Lorenzana in Davita Silfen Glasberg. 2015. Victims of Terrorism and the Right to Redress: Challenges and Contradictions in the 2012 Emmerson Report. *Humanity & Society* 39 (3): 321-338.
28. Ditrych, Ondrej. 2014. *Tracing the Discourses of Terrorism; Identity, Genealogy and State*. New York: Palgrave Macmillan.
29. Divitiis, de Valerio. 2012. Migration, Radicalisation and Disorder in the EU – an Overview. V *Contemporary Suicide Terrorism: Origins, Trends and Ways of Tackling It*, ur. Tatiana Dronzina in Rachid El Houdaigui, 144-157. Nato Science for Peace and Security Series – E: Human and Societal Dynamics: IOS Press.
30. Donohue, Laura K. 2008. *The Cost of Counterterrorism. Power, Politics, and Liberty*. New York: Cambridge University Press.
31. *El Masri v. Former Yugoslav Republic of Macedonia* (39630/09). 2012. ECHR.
32. European Council. 2005. *EU Counter-Terrorism Strategy – Protiteroristična strategija EU*, sprejeta 30. novembra 2005. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=URISERV:133275&from=EN> (27. februar 2016).

33. European Parliament. Directorate General for Internal Policies. Policy Department C. Citizens' Rights and Constitutional Affairs. 2015. *A Comparison between US and EU Data Protection Legislation for Law Enforcement*. Dostopno prek: http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/536459/IPOL_STU%282015%29536459_EN.pdf (25. februar 2016).
34. Evropski parlament in Svet EU. 1995. *Direktiva Evropskega parlamenta in Sveta 95/46/ES z dne 24. oktobra 1995 o varstvu posameznikov pri obdelavi osebnih podatkov in prostem pretoku takih podatkov*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:31995L0046&from=en> (21. februar 2016).
35. Falk, Richard. 2009. *Achieving Human Rights*. New York: Routledge.
36. Febrini, Federico. 2014. The European Court of Human Rights, Extraordinary Renditions and the Right to the Truth: Ensuring Accountability for Gross Human Rights Violations Committed in the Fight Against Terrorism. *Human Rights Law Review* 14: 85-106.
37. *Federal Bureau of Investigation*. 2015a. Dostopno prek: <https://www.fbi.gov/about-us/investigate/terrorism/terrorism-definition> (24. november 2015).
38. --- 2015b. Dostopno prek: https://www.fbi.gov/stats-services/publications/terrorism-2002-2005/terror02_05.pdf (24. november 2015).
39. Flynn, E.J. 2007. The Security Council's Counter-Terrorism Committee and Human Rights. *Human Rights Law Review* 7 (2): 371-384.
40. Forest, James J.F. 2012. *The Terrorism Lectures*. Santa Ana: Nortia Press.
41. Fossati, Marco. 2003. *Terorizem in teroristi*. Ljubljana: Sophia.

42. Fotion, Nick. 2004. Breмена terorizma. V *Terorizem. Filozofska vprašanja*, ur. Igor Primorac, 75-85. Ljubljana: Krtina.
43. Frederking, Brian. 2007. *The United States and the Security Council: Collective Security since the Cold War*. New York: Routledge.
44. Gaiser, Laris. 2010. *Geopolitika: dinamika mednarodne politike XXI. stoletja*. Radovljica: Didakta.
45. Ganor, Boaz. 2005. *The Counter-terrorism Puzzle: a guide to decision makers*. New Brunswick, London: Transaction.
46. Gatehouse, Jonathon in Adnan R. Khan. 2015. The New Age of Terror. *Maclean's Magazine* 128 (47): 20-25.
47. Gompert, David C. 1998. America as partner. V *America and Europe, a partnership for a new era*, ur. David C. Gompert in F. Stephen Larrabee, 143-165. New York: Cambridge University Press.
48. Graaf, de, Bob. 2008. Reasons Why Intelligence and Security Agencies Run the Risk of Losing the War on Terror. V *The Fight Against Terrorism and Crisis Management in the Western Balkans*, ur. Iztok Prezelj, 57-65. Amsterdam: IOS Press.
49. *Hamdan v. Rumsfeld*. 2006. 548 U.S. 557
50. Hancock, Jan. 2007. *Human Rights and U.S. Foreign Policy*. Oxon, New York: Routledge.
51. Henderson, Harry. 2001. *Global Terrorism: The Complete Reference Guide*. New York: Checkmark Books.

52. Hölbling, Walter W. 2006. »Divided we stand«. America's rhetoric of defence and defensive European politics. V *The U.S. and Europe; Beyond the Neo-Conservative Divide?*, ur. John Baylis in Jon Roper, 216-227. Oxon, Abingdon: Routledge.
53. Hongju Koh, Harold. 2005. America's Jekyll-and-Hyde Exceptionalism. V *American Exceptionalism and Human Rights*, ur. Michael Ignatieff, 111-143. New Jersey: Princeton University Press.
54. *Husayn (Abu Zubaydah) v. Poland* (7511/13). 2014. ECHR.
55. Huskey, Kristine A. in Aleigh A. Acerni. 2009. *Justice at Guantanamo; One Woman's Odyssey and Her Crusade for Human Rights*. Guilford, Connecticut: Lyons Press.
56. *Ireland v. United Kingdom* (5310/71). 1978. ECHR.
57. Junaid, Shahwar. 2005. *Terrorism and Global Power Systems*. Oxford, New York: Oxford University Press.
58. Kopusar, Sebastijan. 2015. Smrtna kazen za bostonskega bombaša. *Delo* (17. maj).
59. Kramžar, Barbara. 2012. Vloga Poljske v »vojni proti terorizmu«. *Delo* (29. marec).
60. Lampe, Rok. 2004. *Sistem pravice do zasebnosti*. Ljubljana: Bonex.
61. --- 2010. *Pravo človekovih pravic: sistem človekovih pravic v mednarodnem, evropskem in ustavnem pravu*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
62. Laqueur, Walter, 2003. *No End to War – Terrorism in the Twenty-First Century*. NY: The Continuum International Publishing Group Inc.

63. Laurence, Jonathan. 2010. The US-EU Counter-Terrorism Conversation: Acknowledging a Two-Way Threat. *US-Europe Analysis Series Number 44*, 24. april. Dostopno prek: http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2010/2/24-us-eu-counterterrorism-laurence/0224_us_eu_counterterrorism_laurence.pdf (25. februar 2016).
64. Ma. Ja., A. M., Ti.K., M.Č., Pi.K., De.P. 2016. Eksplozije stresle Bruselj, več dest mrtvih in ranjenih. *Delo*, 22. marec 2016. Dostopno prek: <http://www.delo.si/svet/evropa/eksploziji-na-bruseljskem-letaliscu.html> (16. april 2016).
65. Mahan, Sue in Pamala L. Griset. 2008. *Terrorism in Perspective*. Thousand Oaks: Sage.
66. Miholič, Andrej. 2009. Barceloni grozil madridski scenarij? *Delo* (21. november).
67. Mincheva, Lyubov. 2008. Counter-Terrorism Strategies in the Balkans: Risk Assessment of the Regional Conflict Potential and Recomendable Counter-terrorism Policies. V *The Fight Against Terrorism and Crisis Management in the Western Balkans*, ur. Iztok Prezelj, 47-56. Amsterdam: IOS Press.
68. Morgan, Matthwe, J. 2008. *The American Military after 9/11. Society, State, and Empire*. New York: Palgrave Macmillan.
69. *Nasr and Ghali v. Italy* (44883/09). 2016. ECHR.
70. *National Institute of Justice*. 2015. Dostopno prek: <http://www.nij.gov/topics/crime/terrorism/pages/welcome.aspx> (24. november 2015).

71. P.Š., B. Mo., K.B. 2015. Hollande »vojno dejanje« pripisal IS, ta je odgovornost priznala. *Delo*, 14. november 2015. Dostopno prek: <http://www.delo.si/svet/evropa/necloveski-napadi-v-parizu-terjali-prek-120-zrtev.html> (14. november 2015).
72. Panitch, Leo in Sam Gindin. 2006. The unique American Empire. V *The War on Terrorism and the American »Empire« after the Cold War*, ur. Alejandro Colas in Richard Saull, 24-41. Oxon, Abingdon: Routledge.
73. Paust, Jordan J. 2006. Human Rights, Terrorism, and Efforts to Combat Terrorism. V *Human Rights and Conflict: Exploring the Links between Rights, Law, and Peacebuilding*, ur. Julie A. Mertus in Jeffrey W. Helsing, 239-341. Washington: Institute of Peace.
74. Peltz-Steele, Richard J. 2015. The Pond Betwixt: Differences in the US-EU Data Protection/Safe Harbor Negotiation. *Journal of Internet Law* 19 (1): 14-30.
75. Pettiford, Lloyd in David Harding. 2005. *Terorizem – nova svetovna vojna*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
76. Pillar, Paul R. 2001. *Terrorism and U.S. Foreign Policy*. Washington, D.C.: The Brookings Institution.
77. Prezelj, Iztok. 2008. Role of the European Union in the Fight against International Terrorism. V *The Fight Against Terrorism and Crisis Management in the Western Balkans*, ur. Iztok Prezelj, 16-34. Amsterdam: IOS Press.
78. --- 2015. Relationship between Security and Human Rights in Counter-Terrorism: a Case of Introducing Body Scanners in Civil Aviation. *International Studies, Interdisciplinary Political and Cultural Journal* 17 (1): 145-158.

79. --- 2016. OZN in boj proti mednarodnemu terorizmu. *Teorija in praksa* 53 (1): 167-183.
80. Primorac, Igor. 2004. Kaj je terorizem? V *Terorizem. Filozofska vprašanja*, ur. Igor Primorac, 45-58. Ljubljana: Krtina.
81. Purg, Adam. 1997. *Boj proti mednarodnemu terorizmu*. Ljubljana: Visoka policijsko-varnostna šola.
82. Rapoport, David C. 2004. The Four Waves of Terrorism. V *Attacking Terrorism - Elements of a Grand Strategy*, ur. Kurth Audrey in James M. Ludes, 46-73. Washington, D.C: Georgetown University Press.
83. *Rasul v. Bush*. 2004. 542 U.S. 466
84. Ratner, Michael. 2011. Protecting Human Rights after 9/11. V *The U.S. and Torture Interrogation, Incarceration, and Abuse*, ur. Marjorie Cohn, 203-14. New York: New York University Press.
85. RTV Slovenija, MMC. 2015. *Svet*. Ljubljana, 27. november. Dostopno prek: <http://www.rtv slo.si/svet/hollande-ne-bomo-se-uklonili-strahu-ali-sovrastvu/379671> (27. november 2015).
86. Sands, Philippe. 2011. Terrorists and Torturers. V *The U.S. and Torture Interrogation, Incarceration, and Abuse*, ur. Marjorie Cohn, 261-280. New York: New York University Press.
87. Sardar Ziauddin in Meryll Wyn Davies. 2002. *Why do people hate America?* Cambridge: Icon Books Ltd.

88. Sarkesian, Sam C., John Allen Williams in Stephen J. Cimbala, ur. 2002. *U.S. National Security: Policymakers, Processes, and Politics*, Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, Inc.
89. Schroeder, Ursula C. 2011. *The Organization of European Security Governance, Internal and External Security Transition*. Oxon, Abingdon: Routledge.
90. Schwartz, Paul M. in Daniel J. Solove. 2014. Defining »Personal Data« in the European Union and U.S. *Privacy & Security Law Report*, 13 PVLR 1581, 15. september 2014. Dostopno prek: <http://docs.law.gwu.edu/facweb/dsolove/files/BNA-Schwartz-Solove-PII-US-EU-FINAL.pdf> (25. februar 2016).
91. Soban, Branko. 2005. Vojna proti terorju kot igra brez pravil. *Delo* (9. junij).
92. --- 2014. Kazen zaradi mučenja v Čiinem tajnem zapori. *Delo* (26. julij).
93. Soederberg, Susanne. 2006. The war on terrorism and American empire. V *The War on Terrorism and the American »Empire« after the Cold War*, ur. Alejandro Colas in Richard Saull, 155-179. Oxon, Abingdon: Routledge.
94. Spencer, Alexander. 2006. Counter-Terrorism in New Europe. What have teh new EU members done to combat terrorism after September 11th? *International Public Policy Review* 2 (2): 92-112.
95. Stearns, Richard G. 2007. An Appropriate Legal Framework for Dealing with Modern Terrorism and WMD. V *Intelligence and Human Rights in the Era of Global Terrorism*, ur. Steve Tsang, 78-92. London : Praeger Security International.
96. Sutton, Barbara in Kari Marie Norgaard. 2013. Cultures of Denial: Avoiding Knowledge of State Violations of Human Rights in Argentina and the United States. *Sociological Forum* 28 (3): 495-524.

97. Svet EU. 2002. *Okvirni sklep Sveta z dne 13. junija 2002 o boju zoper terorizem (2002/475/PNZ)*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32002F0475&from=SL> (30. november 2015).

98. --- 2008a. *Okvirni sklep Sveta (2008/977/PNZ) z dne 27. novembra 2008 o varstvu osebnih podatkov, ki se obdelujejo v okviru policijskega in pravosodnega sodelovanja v kazenskih zadevah*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0977&from=SL> (24. februar 2016).

99. --- 2008b. *Okvirni sklep Sveta (2008/919/PNZ) z dne 28. novembra 2008 o spremembi Okvirnega sklepa 2002/475/PNZ o boju proti terorizmu*. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32008F0919&from=SL> (30. november 2015).

100. --- 2010. *Sklep Sveta (2010/412/EU) z dne 13. julija 2010 o sklenitvi Sporazuma med Evropsko unijo in Združenimi državami Amerike o obdelavi in posredovanju podatkov o sporočilih glede finančnih plačil iz Evropske unije Združenim državam Amerike za namene programa za sledenje financiranja terorističnih dejavnosti*.

Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2010:195:FULL&from=SL> (24. februar 2016).

101. --- 2012. *Sklep Sveta (2012/472/EU) z dne 26. aprila 2012 o sklenitvi Sporazuma med Združenimi državami Amerike in Evropsko unijo o uporabi in prenosu evidenc podatkov o potnikih ministrstvu Združenih držav Amerike za domovinsko varnost*.

Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/sl/TXT/PDF/?uri=CELEX:22012A0811%2801%29&qid=1399558974882&from=EN> (24. februar 2016).

102. Svet Evrope. 1950. *European Convention on Human Rights* – Evropska konvencija o varstvu človekovih pravic in temeljnih svoboščin, spremenjena in dopolnjena s protokoloma št. 11 in 14, s Protokoli 1,4,6,7, 12 in 13, sprejeta 4. novembra 1950. Dostopno prek: http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SLV.pdf (10. februar 2016).

103. --- 1981. *Convention for the Protection of Individuals with regard to Automatic Processing of Personal Data* – Konvencija o varstvu posameznika glede na avtomatsko obdelavo osebnih podatkov, CETS št. 108, sprejeta 28. januarja 1981. Dostopno prek: http://www.svetevrope.si/sl/dokumenti_in_publikacije/konvencije/108/ (20. februar 2016).

104. --- 1987. *European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment* – Evropska konvencija o preprečevanju mučenja in nečloveškega ali ponižujočega ravnanja ali kaznovanja, spremenjena in dopolnjena s protokoloma 1 in 2, sprejeta 26. novembra 1987. Dostopno prek: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168007a67f> (20. februar 2016).

105. --- 2005. *Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism* – Konvencija Sveta Evrope o preprečevanju terorizma, sprejeta 16. maja 2005. Dostopno prek: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/196> (22. februar 2016).

106. *Supplemental Agreement between the United States of America and the European Police Office on the Exchange of Personal Data and Related Information* – Dopolnilni sporazum med ZDA in Europolom o izmenjavi osebnih podatkov in povezanih informacij. 2002, sklenjen 20. decembra 2002. Dostopno prek: <https://www.europol.europa.eu/content/supplemental-agreement-between-europol-police-office-and-united-states-america> (24. februar 2016).

107. Sweet, Kathleen M., Esq. 2004. *Aviation and Airport Security. Terrorism and Safety Concerns*. New Jersey: Pearson Education, Inc.
108. The Guardian. 2001. *Text of George Bush's Speech* (21. september 2001). Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2001/sep/21/september11.usa13> (22. februar 2016).
109. *The North Atlantic Treaty – Severnoatlantska pogodba*. 1949. Sprejeta 4. aprila 1949. Dostopno prek: <http://nato.gov.si/slo/dokumenti/severnoatlantska-pogodba/> (23. februar 2016).
110. *The Privacy Act*. 5. U.S.C.A. paragrafi 552a(a)-552a(g). 1974. Dostopno prek: <http://www.justice.gov/opcl/file/631151/download> (21. februar 2016).
111. *The Treaty on European Union – Pogodba o Evropski uniji*. 2012. Uradni list Evropske unije - 2012/C 326/01. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2012:326:FULL&from=SL> (22. februar 2016).
112. *The Treaty on the Functioning of the European Union – Pogodba o delovanju Evropske unije*. 2012. Uradni list Evropske unije - 2012/C 326/01. Dostopno prek: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/SL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2012:326:FULL&from=SL> (22. februar 2016).
113. The White House. 2002. *The National Security Strategy of the United States of America*. Dostopno prek: <http://www.state.gov/documents/organization/63562.pdf> (22. februar 2016).
114. --- 2013. *Remarks by the President at the National Defense University* (23. maj 2013). Dostopno prek: <https://www.whitehouse.gov/the-pressoffice/2013/05/23/remarks-president-national-defense-university> (14. november 2015).

115. --- 2015. *The National Security Strategy*. Dostopno prek: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf (22. februar 2016).
116. *Treaty of Lisbon amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Community, signed at Lisbon, 13 December 2007 – Lizbonska pogodba, ki spreminja Pogodbo o Evropski uniji in Pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti, podpisana v Lizboni dne 13. decembra 2007*. 2007. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=OJ:C:2007:306:FULL&from=EN> (22. februar 2016).
117. Türk, Danilo. 2007. *Temelji mednarodnega prava*. Ljubljana: GV Založba.
118. Van Oudenaren, John. 1998. Europe as partner. V *America and Europe, a partnership for a new era*, ur. David C. Gompert in F. Stephen Larrabee, 104-142. New York: Cambridge University Press.
119. Vertigans, Stephen. 2011. *The Sociology of Terrorism: people, places and processes*. New York: Routledge.
120. Videmšek, Boštjan. 2014. Vodja najmočnejše teroristične organizacije. *Delo* (21. junij).
121. Weinberg, Leonard. 2004. *Global Terrorism, A Beginner's Guide*. Oxford: Oneworld Publications.
122. Whittaker, David J. 2003. *The Terrorism Reader – Second Edition*. New York: Routledge.
123. Young, Robert. 2005. Politični terorizen kot orožje politično nemočnih. V *Terorizem*, ur. Igor Primorac, 87-97. Ljubljana: Krtina.

124. Združeni narodi. Generalna skupščina. 2006. *The United Nations Global Counter-Terrorism Strategy*. Resolucija A/60/288, sprejeta 8. septembra 2006. Dostopno prek: <https://www.un.org/counterterrorism/ctitf/en/un-global-counter-terrorism-strategy> (24. februar 2016).

125. Združeni narodi. Varnostni Svet. 2001. *Resolucija 1373, S/RES/1373 (2001)*. Dostopno prek: <http://www.un.org/en/sc/ctc/specialmeetings/2012/docs/United%20Nations%20Security%20Council%20Resolution%201373%20%282001%29.pdf> (24. februar 2016).

126. Zupančič, Tadej. 2006. Leto dni pozneje. *Delo* (8. julij).